

Erkjennelsens og anerkjennelsens retorikk

*En retorisk sjangeranalyse av norske offisielle
unnskyldninger*

Lars-Fredrik Hoel Aronsen

RETKOM4190 – Masteroppgave i
retorikk og språklig kommunikasjon

UNIVERSITETET I OSLO
Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Vår 2020

Copyright Lars-Fredrik Hoel Aronsen

2020

Erkjennelsens og anerkjennelsens retorikk - en retorisk sjangeranalyse av norske offisielle
unnskyldninger

Lars-Fredrik Hoel Aronsen

<http://www.duo.uio.no>

Sammendrag

Temaet for denne masteroppgaven er norske offisielle unnskyldninger. Dette er statlige beklagelser for tidligere ugjerninger begått av nordmenn eller norske myndigheter. Fra 2012 til 2018 ble fire slike unnskyldninger rettet mot henholdsvis norske jøder, krigsseilerne, norske rom og «tyskerjentene». Fremveksten av slike norske unnskyldningstaler aktualiserer en analyse av talene for å kartlegge sjangerens kjennetegn og betydning.

Med retorisk sjangeranalyse som rammeverk undersøker studien sjangerens karakteristikk og dens potensial til å påvirke politiske og sosiale forhold. I analysen undersøker jeg blant annet hvordan sjangeren kan brukes til å forplikte det retoriske publikumet til spesifikke verdier. Dette publikumet består både av gruppene unnskyldningene er rettet mot og det øvrige norske folk. I oppgaven undersøker jeg hvordan retorene skaper og definerer dette publikumet og kartlegger sjangerens muligheter til å definere og forme nordmenns kollektive norske identitet.

Oppgaven viser at sjangeren forutsetter en taler med en særegen form for retorisk handlekraft. Dette betyr at retoren må ha makten til å fremføre den offisielle unnskyldningen og til å orkestre en talesituasjon som muliggjør en erkjennelse av tidligere feil. Sjangerens viktigste karakteristikk er de ensartede erkjennelsene av fortidens ugjerninger. Disse redegjørelsene tar form av historiefortellinger som erkjenner norske myndigheters aktørrolle og anerkjenner gruppene som mottar unnskyldningen som historiens offer. Gjennom slike fortellinger kan sjangeren brukes til styrke nordmenns forpliktelse til liberale verdier som frihet, åpenhet og likeverd.

Sjangeren har også et potensial til å anerkjenne minoriteter som norske ved å definere gruppens kultur som norsk og ved å forankre gruppens historiske tilhørighet til landet. På denne måten tildeles gruppen en stemme og en rett til å bli lyttet til. Sjangeren har således potensial til å påvirke nordmenns forståelse av hva som er norsk kultur og til å utvide kategorien «nordmann». Studien avdekker altså hvordan offisielle unnskyldninger kan påvirke relasjoner mellom stat og minoritet, og ikke minst hvordan slike minoriteter kan innlemmes i et nasjonalt fellesskap gjennom retorikk.

På et overordnet plan gir studien innsyn i hvordan en retorisk sjanger kan påvirke et samfunns håndtering av fortiden, og måten offisielle forståelser av historien kan forme kollektive verdier og identiteter. På denne måten øker studien vår forståelse av retorikkens politiske og sosiale funksjoner.

Forord

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min veileder, Eirik Vatnøy. Tusen takk for enorme mengder oppmuntring, utallige gode råd og faglige innspill. En mer engasjert, nøyaktig og faglig sterk veileder må man lete lenge etter.

Jeg vil også takke familien min for all støtte gjennom studietiden. Tusen takk for at dere alltid har oppmuntret til meg til å studere og for at dere har gjort alt dere kan for at jeg skal nå mine mål.

Alle mine medstudenter fortjener også en stor takk. Spesielt vil jeg takke gjengen på lesesalen for alle faglige og ikke-faglige samtaler, både på pauserommet og fra hjemmekontorene våre. Uten disse avbrekkene hadde hverdagen som masterstudent vært adskillig mindre underholdende.

Til slutt vil jeg takke min kjære Caroline. Tusen takk for din uendelige positivitet, tålmodighet og kjærlighet. Uten din støtte ville dette masterprosjektet vært umulig.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
2. Problemstillinger og korpus	4
2.1 Problemstilling 1.....	4
2.2 Problemstilling 2.....	5
2.3 Korpus.....	7
3. Teori	9
3.1 Hva er offisielle unnskyldninger?.....	9
3.2 Forskningskontekst – offisielle unnskyldninger.....	10
3.3 Retorisk sjangerteori.....	13
3.4 Retorisk handlekraft.....	17
3.5 Epideiktisk retorikk.....	20
3.6 Konstitutiv retorikk.....	22
3.7 Oppsummering.....	26
4. Metode	28
4.1 Retorisk sjangeranalyse.....	28
4.2 Fremgangsmåte og begrepsapparat.....	30
4.3 Fortolkning og retorisk kritikk.....	36
4.4 Forholdet mellom metode og problemstillinger.....	37
4.5 Validitet og reliabilitet.....	39
5. Analyse	41
5.1 «Det skal være trygt å være jøde i Norge».....	41
5.2 «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien».....	54
5.3 «Den internasjonale romdagen».....	67
5.4 «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»».....	80
6. Drøfting	93
6.1 Hva er sjangerens situasjonelle krav?.....	93
6.2 Hva er sjangerens stilistiske og innholdsmessige karakteristikk?.....	96
6.3 Hva er sjangerens særegne konfigurasjon?.....	99
6.4 Hvordan etableres og tilegnes retorisk handlekraft i norske offisielle unnskyldninger?	100

6.5 Hvordan kan norske offisielle unnskyldninger styrke verdier og virkelighetsbilder?	103
6.6 Hvordan konstitueres det retoriske publikummet i norske offisielle unnskyldninger?	107
.....	107
7. Konklusjon.....	112
8. Litteraturliste	114
9. Vedlegg.....	122
Vedlegg 1: «Det skal være trygt å være jøde i Norge».....	123
Vedlegg 2: «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien»	127
Vedlegg 3: «Den internasjonale romdagen».....	136
Vedlegg 4: «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»»	139

1. Innledning

På en kald januardag i 2012 står daværende statsminister Jens Stoltenberg ved Akershuskaien i Oslo og taler. Foran ham sitter et publikum tett pakket inn i vinterjakker og pledd. Til tross for at talen handler om en hendelse som fant sted for nesten 70 år siden, over et tiår før han selv ble født, ytrer Stoltenberg følgende ord:

Jeg finner det i dag riktig å uttrykke vår dype beklagelse over at dette kunne skje på norsk jord.¹

Talen som handler om deportasjonen av norske jøder til tyske konsentrasjonsleirer i 1942 markerer starten på et tiår der den retoriske sjangeren offisielle unnskyldninger etableres i Norge. Dette er beklagelser for tidligere ugjerninger fremført på vegne en større organisasjon.² I denne oppgaven er det unnskyldninger fra norske myndigheter som står i fokus. Mellom 2012 og 2018 mottar fire grupper slike *norske offisielle unnskyldninger*: norske jøder, krigsseilerne, norske rom og «tyskerjentene». Disse unnskyldningstalene skiller seg fra tidligere beklagelser fremført av norske ministre. Der man før har bedt om unnskyldning gjennom sjangere som nyttårstaler³ og stortingsmeldinger⁴, kjennetegnes denne nye vendingen at man vier en hel tale til språkhandlingen samtidig som talenes retoriske situasjoner oppstår på bakgrunn av konkrete sosiale eller politiske krav.

Fremførelser av offisielle unnskyldninger internasjonalt ble stadig vanligere fra begynnelsen fra 90-tallet og utover, og ble etter hvert en utpreget retorisk sjanger i land som USA, Canada og Australia. På bakgrunn av denne fremveksten, døpte Roy L. Brooks denne tidsperioden som «The Age of Apology».⁵ Som denne oppgaven skal vise, er det mye som tyder på at denne trenden nå har nådd Norge og at landet har tredd inn i sitt eget unnskyldnings-tiår.

Denne tidsalderen er ennå ikke forbi. Da dette masterprosjektet ble innledet sommeren 2019, var de fire nevnte talene de eneste eksemplene på norske offisielle unnskyldninger. I løpet av arbeidet med oppgaven har norske myndigheter kommet med enda en beklagelse. I oktober 2019 ba forsvarsminister Frank Bakke-Jensen om unnskyldning til de norske

---

¹ Stoltenberg, «Det skal være trygt å være jøde i Norge.»

² Villadsen, «Apologi og undskyldningsretorik», 206.

³ Se for eksempel Kjell Magne Bondeviks unnskyldning til krigsbarna i sin nyttårstale fra 2000: Bondevik, «En framtid med håp.»

⁴ Se for eksempel den offisielle unnskyldningen til romanifolket i St.meld. nr. 15 (2000-2001), 4.

⁵ Brooks, «The Age of Apology», 3.

partisanene for hvordan de ble behandlet av staten etter krigen.⁶ At slike norske offisielle unnskyldninger fremføres med jevne mellomrom, peker mot at dette har blitt en etablert retorisk sjanger i Norge. Dette fordrer en retorisk analyse av unnskyldningstalene for å øke vår forståelse av sjangerens tilblivelse, karakteristikk og betydning i det norske samfunnet. I oppgaven vil jeg anse slike norske offisielle unnskyldninger som eksempler på sjangeren offisielle unnskyldninger, men vil gjøre en særskilt retorisk sjangeranalyse av de norske unnskyldningstalene for å undersøke hvordan slike offisielle unnskyldninger utspiller seg i Norge.

De norske offisielle unnskyldningene som denne oppgaven tar for seg er alle tilknyttet hendelser som skjedde i forbindelse med andre verdenskrig. Talene tar således et oppgjør med historiske nasjonale traumer. Unnskyldningene fungerer som offisielle erkjennelser av nordmenns og norske myndigheters rolle i fortidens ugjerninger. Beklagelsene stadfester at også Norge urettmessig behandlet grupper både før, under og etter krigen. Vår norske identitet er på mange måter definert av fortidens narrativ, og historier om hvordan nordmenn stod opp mot okkupasjonsmakten under andre verdenskrig står sterkt i vår kollektive forståelse av oss selv. Gjennom norske offisielle unnskyldningers oppgjør med fortiden kan sjangeren endre vårt syn på vår delte historie og har således et potensial til å påvirke og forme nordmenns kollektive identitet, verdier og virkelighetsbilder.

Opgaven tar utgangspunkt i en generell retorisk kritikk. Jeg er interessert i å se hvilken innflytelse retorikk har utover den avgrensede situasjon samt hvordan retoriske tekster og sjangere kan forme, etablere og opprettholde sosiale praksiser. I tråd med den kritiske retoriske tradisjonen, skal jeg studere retorisk kraft på tvers av situasjoner og undersøke hvordan sjangeren bidrar til sosial endring. I oppgaven vil jeg forutsette at talerne handler intensjonelt, men først og fremst fokusere på den retoriske handlekraften som gjør det mulig for retorene å forandre verden gjennom retorikk.⁷ I tro med et slikt kritisk perspektiv, vil jeg undersøke den sosiale praksisen som norske offisielle unnskyldninger representerer og muliggjør, og gjøre rede for sjangerens praktiske betydning i tilknytning til retorisk handlekraft, styrking av verdier og virkelighetsbilder og konstitutiv retorikk. Masteroppgavens siktemål er dermed å gi en sjangerbeskrivelse av norske offisielle unnskyldninger samt gi en fortolkning av sjangerens samfunnsmessige og politiske betydning. Sistnevnte er spesielt knyttet opp virkelighetsbildene som sjangeren kan innføre. Ved å stadfeste ufravelige tolkninger av norsk historie der også samtidens nordmenn

---

⁶ Se Bakke-Jensen, «Kransnedleggelse ved Partisanmonumentet.»

⁷ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 13.

ansvarliggjøres for fortidens ugjerninger kan sjangeren brukes til å styrke liberale verdier og offisielt anerkjenne minoriteter som norske.

2. Problemstillinger og korpus

Formålet med denne oppgaven er å beskrive sjangeren norske offisielle unnskyldninger og bruke denne sjangerbeskrivelsen til å redegjøre for sjangerens potensial til å påvirke sosiale og politiske forhold.

2.1 Problemstilling 1.

Oppgavens første problemstilling er knyttet opp mot sjangerens kjennetegn og har følgende utforming:

- *Hva karakteriserer norske offisielle unnskyldninger som sjanger?*

Problemstillingen danner utgangspunktet for oppgavens retoriske sjangeranalyse og kan konkretiseres i tre underordnede problemstillinger:

- Problemstilling 1.1: *Hva er sjangerens situasjonelle krav?*
- Problemstilling 1.2: *Hva er sjangerens stilistiske og innholdsmessige karakteristikk?*
- Problemstilling 1.3: *Hva er sjangerens særegne konfigurasjon?*

Problemstilling 1.1-1.3 tar utgangspunkt i retorisk sjangerteori av Karlyn K. Campbell og Kathleen H. Jamieson. De argumenterer for at de retoriske formene som utgjør sjangere er stilistiske og innholdsmessige responser på situasjonelle krav,⁸ altså betingelser i retoriske situasjoner som retoren må forholde seg til. De ser dermed på sjangere som sammensetning av elementer bundet sammen av en indre dynamikk⁹ - sjangerens særegne konfigurasjon¹⁰. Denne teorien danner utgangspunktet for oppgavens metode: retorisk sjangeranalyse. I denne metoden anses sjanger nettopp som en fusjon av tre elementer: situasjonelle krav, innholdsmessige og stilistiske karakteristikk, og en særegen konfigurasjon.¹¹ Å svare på

---

⁸ Campbell og Jamieson, «Form and Genre in Rhetorical Criticism: An introduction», 19.

⁹ Ibid., 21.

¹⁰ Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 98.

¹¹ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 137. Foss omtaler den særegen konfigurasjonen som «the organizing principle».

problemstilling 1.1-1.3 innebærer altså å definere og beskrive av disse tre elementene i norske offisielle unnskyldninger.

Ved å analysere talene i oppgavens korpus hver for seg for deretter å sammenlikne funnene vil jeg kunne svare på problemstillingene 1.1 og 1.2. Ved å se disse svarene i sammenheng vil jeg videre identifisere og beskrive det som utgjør sjangerens særegne konfigurasjon. Svarene på disse tre problemstillingene vil utgjøre en sjangerbeskrivelse av norske offisielle unnskyldninger og dermed et svar på problemstilling 1. Denne beskrivelsen danner så utgangspunktet for å besvare oppgavens andre problemstilling.

2.2 Problemstilling 2.

Opgavens andre overordnede problemstilling er knyttet opp mot sjangerens samfunnsmessige og politiske betydning og har følgende utforming:

- *Hvilket politisk og samfunnsmessig potensial har sjangeren norske offisielle unnskyldninger?*

Med ordet «potensial» menes her sjangerens betydning og påvirkningskraft.

Problemstillingen bygger på en pragmatisk sjangerforståelse. Dette innebærer at jeg tar utgangspunkt i Carolyn Millers forståelse av sjangere som sosiale handlinger¹² som løser sosiale behov¹³. Samtidig tar jeg utgangspunkt i Jens Kjeldsens forståelse av at slike sjangere og retoriske responser også kan påvirke verden ved å skape nye situasjoner og sosiale behov.¹⁴

For å besvare denne problemstillingen tar jeg utgangspunkt i analysen av de fire talene og knytter dens funn opp mot teorier som kan forklare sjangerens påvirkning på sosiale og politiske praksiser. I likhet med oppgavens første problemstilling er også denne konkretisert i tre underproblemstillinger:

- *Problemstilling 2.1: Hvordan etableres og tilegnes retorisk handlekraft i norske offisielle unnskyldninger?*

---

¹² Miller, «Genre som sosial handling», 33.

¹³ Ibid., 26.

¹⁴ Kjeldsen, «Retoriske omstændigheder: retorikken i en fragmenteret, foranderlig og kompleks verden», 60.

- Problemstilling 2.2: *Hvordan kan norske offisielle unnskyldninger styrke verdier og virkelighetsbilder?*
- Problemstilling 2.3: *Hvordan konstitueres det retoriske publikummet i norske offisielle unnskyldninger?*

Underproblemstillingene avgrensner hvilke politiske og samfunnsmessige aspekter ved sjangeren som oppgaven tar for seg:

Problemstilling 2.1 er knyttet opp mot norske offisielle unnskyldnings forhold til retorisk handlekraft. Som det går fram av denne oppgavens teoridel, er dette kraften som kreves for å kunne overtale og påvirke et publikum med retorikk. Å studere handlekraft i lys av norske offisielle unnskyldninger er en fruktbar inngang da det å snakke og unnskyldte på vegne at en stat forutsetter en bestemt sosial og politisk posisjon og dermed en særegen form for påvirkningskraft og definisjonsmakt. Hvordan talerne etablerer en slik retorisk handlekraft, og hvordan sjangeren kan brukes til å tilskrive handlekraft til et retorisk publikum, er spørsmål som må undersøkes for å redegjøre for sjangerens politiske og samfunnsmessige potensial.

Problemstilling 2.2 er knyttet opp mot sjangerens muligheter til å styrke verdier og virkelighetsbilder. Offisielle unnskyldninger kan sies å ha et spesielt potensial til å formulere og reprodusere verdier da sjangeren krever at en taler unnskylder for hendelser i fortiden og feller en moralsk dom over disse. Med «virkelighetsbilder» menes konstruksjoner eller tolkninger av virkeligheten som retoren fremmer i talene.¹⁵ Dette gjelder spesielt hvilke offisielle syn talene gir på tidligere historiske hendelser og hvordan disse tolkningene påvirker hvordan det retoriske publikumet skal forstå sin fortid og hvordan de skal handle i samtiden.

Problemstilling 2.3 er knyttet opp mot teorier om konstitutiv retorikk, et begrep som stammer fra Maurice Charland.¹⁶ To av talene som inngår i oppgavens korpus er rettet mot norske minoriteter. En analyse av talene kan dermed avdekke hvordan retorene gjennom sjangeren bruker sin retoriske handlekraft til å definere og konstituere minoriteter, og dermed potensielt utvide kategorien «nordmann». I tillegg vil en analyse kunne undersøke hvordan

---

¹⁵ Svennevig, *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 170.

¹⁶ Se Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois».

nordmenn som ikke inngår i disse folkegruppene blir omtalt i talene, noe som kan gi innsikt i måten sjangeren kan brukes til å styrke nasjonale kollektiv.

Ved å undersøke norske offisielle unnskyldningers samfunnsmessige og politiske potensial kan oppgaven gi en dypere forståelse av forholdet mellom retoriske sjangere og retorisk kraft, og ikke minst gi innsyn i måten sjangeren kan brukes til å påvirke hvordan nordmenn skal forstå norsk historie, identitet og verdier.

Svarene på problemstilling 1.1.-1.3 vil gi en systematisk beskrivelse av sjangertekstene på et situasjonelt, innholdsmessig og stilistisk nivå. Ettersom denne nedbrytingen av sjangertekstene i enkeltelementer også tar hensyn til talenes sosiale og politiske kontekster, vil dette gjøre det mulig å redegjøre for hvordan retorene former kollektive forståelser av den sosiale og politiske virkeligheten gjennom sjangeren, og dermed besvare problemstilling 2.1-2.3. Tilsammen vil svarene på oppgavens seks problemstillingene både gi en teoretisk beskrivelse av sjangeren norske offisielle unnskyldninger og en praktisk fortolkning av hvordan en retor kan bruke sjangeren som en inngang til å påvirke omverdenen. Dette står i stil med den kritiske retoriske tradisjonen der formålet nettopp er å både analysere og evaluere retoriske handlinger for å bedre forstå hvordan retorikk kan brukes til å skape endringer i verden.¹⁷

2.3 Korpus

Korpuset i denne oppgaven består av fire taler: «Det skal være trygt å være jøde i Norge» (2012) av Jens Stoltenberg, «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien» (2013) av Anne-Grethe Strøm-Erichsen, «Den internasjonale romdagen» (2015) og «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»» (2018) av Erna Solberg.¹⁸ Disse talene er valgt ut fordi de inneholder en offisiell norsk unnskyldning og fordi de fremstår som taler der en slik beklagelse utgjør deres hovedformål¹⁹.

Selv om analysen kun tar utgangspunkt i fire taler, mener jeg at dette utvalget er tilstrekkelig for å besvare oppgavens problemstillinger. Talene i oppgavens korpus utgjør nesten alle tekstene som finnes av sjangeren norske offisielle unnskyldninger.²⁰ Ettersom jeg

---

¹⁷ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 13.

¹⁸ Se vedlegg 1-4.

¹⁹ I 1998 fikk også romanifolket en offisiell unnskyldning ved kommunalminister Ragnhild Queseth Haarstad. Denne talen bærer hovedsakelig preg av å informere fremfor å beklage. Jeg valgte derfor å ikke inkludere talen da dens hovedformål fremst og fremst er å orientere romanifolket om hvilken praktisk betydning deres nye posisjon som nasjonal minoritet har for gruppen. Se Haarstad, «Møte med romanifolket.»

²⁰ Ettersom den ble fremført underveis i arbeidet, valgte jeg å ikke inkludere den nevnte offisielle unnskyldningen til norske partisaner fra oktober 2019.

analyserer såpass få taler, gir det anledning til å veldig i dybden i noen få sentrale tekster. Ikke bare i beskrivelsen av deres tekstlige elementer, men også i redegjørelsen av talenes retoriske situasjoner og kontekst.

Å analysere få tekster står i tråd med den kritiske retoriske tradisjonen. Det viktigste er ikke størrelsesordenen på et tekstutvalg, men heller hvor stor innsikt man kan få ut av analysen.²¹ Innenfor denne tradisjonen tar man utgangspunkt i at en tekstlig artefakt kan fortelle en større historie²² og dermed gi innsikter også utover selve teksten. Denne antagelsen speiler denne oppgavens to problemstillinger der både en beskrivelse av sjangertekster og en redegjørelse av deres sosiale og politiske betydning står i fokus.

---

²¹ Hart og Daughton, *Modern rhetorical criticism* (Boston: Pearson education, 2004), 24.

²² *Ibid.*, 25.

3. Teori

Fokuset for denne masteroppgaven er å beskrive norske offisielle unnskyldningers sjangerkarakteristikker samt undersøke sjangerens sosiale og politiske potensial. Således bygger oppgaven på en retorisk og empirisk utforskning av sjangeren. Dette reflekteres også i dette teorikapittelet der jeg skal forklare sjangersynet oppgaven tar utgangspunkt i og redegjøre for teorier knyttet til retorisk handlekraft, epideiktisk retorikk og konstitutiv retorikk. Aller først er det nødvendig å kort diskutere fenomenet offisielle unnskyldninger og redegjøre for den tidligere forskningen på sjangeren, både innenfor retorikk og andre fagfelt.

3.1 Hva er offisielle unnskyldninger?

Hva betyr det egentlig å be om unnskyldning? Fra et pragmatisk standpunkt hører unnskyldninger til språkhandlingsklassen kvalifisering²³. Dette er en talehandling som kan påvirke eller skape endringer ute i verden.²⁴ Ifølge Jan Svennevig er slike kvalifiseringer verken sanne eller usanne virkelighetsbeskrivelser, men handlinger som skaper en ny institusjonalisert virkelighet.²⁵ For at slike erklæringer skal være vellykkede, stilles det sosiale og institusjonelle krav til avsenderen.²⁶ Taleren må ha en viss legitimitet.²⁷ Dette kan knyttes opp mot talerens etos og retoriske handlekraft. I offisielle unnskyldninger er nettopp en slik handlekraft spesielt viktig ettersom talehandlingen fremføres på vegne av en øvrig myndighet.

Ifølge Villadsen skiller offisielle unnskyldninger seg fra andre typer beklagelser da de fordrer at taleren anerkjenner skyld eller ansvar for hendelsen som det beklages for.²⁸ Formålet med handlingen er dermed ikke å forsvare ens handlinger som i apologier,²⁹ men heller å legge seg flat og stå for sine feil. Som denne oppgaven skal vise, nødvendiggjør offisielle unnskyldninger også en gjenfortelling av ugjerningen man beklager for. En slik erkjennelse er spesielt kompleks da man ofte gjengir og ber om unnskyldning for hendelser som skjedde for lenge siden. Hendelser som kanskje det retoriske publikummet og retoren selv ikke personlig var involvert i. I oppgaven skal jeg vise at det nettopp er den store

---

²³ Svennevig, *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 68.

²⁴ Searle, *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), viii.

²⁵ Svennevig, *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 64.

²⁶ Ibid.

²⁷ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 85.

²⁸ Villadsen, «Apologi og undskyldningsretorik», 200.

²⁹ Ibid., 192.

tidsavstanden mellom handlingene og unnskyldningstalene som muliggjør erkjennelsene i norske offisielle unnskyldninger. I analysen av talene skal jeg vise at slike innrømmelser formidles gjennom ensidige historiske redegjørelser som stadfester ufravikelige tolkninger av nordmenns og statens tidligere ugjerninger. Jeg skal også vise hvordan disse historietolkningene kan påvirke nordmenns verdisyn og forståelse av sin nasjonale identitet.

3.2 Forskningskontekst – offisielle unnskyldninger

Vurderende tilnærming til sjangeren

Kompleksiteten i offisielle unnskyldninger speiles i forskningen som har blitt gjort på sjangeren. I takt med fremveksten av offisielle unnskyldninger har sjangeren blitt et forskningstema innenfor felt som sosiologi, statsvitenskap, psykologi og retorikk.³⁰ I de ulike fagfeltene har man undersøkt forskjellige aspekter ved sjangeren. For eksempel har forskningsfokuset innen sosiologi vært på handlingens tilknytning til tilgivelse.³¹ Innen statsvitenskap har fokuset vært på unnskyldningenes potensial til å reparere internasjonale forhold.³² Fra et psykologisk perspektiv har forskere vært opptatt av å kartlegge hvilke fordeler og ulemper offisielle beklagelser kan ha, der sistnevnte ofte knyttes opp mot mottakerens krav om økonomisk kompensasjon.³³ Innen fagfeltet har fokuset også vært på å undersøke mulige strategier for å maksimere effekten av offisielle beklagelser og dermed i størst mulig grad sørge for deres suksess.³⁴

Også innenfor retorikkens fagfelt har effektiviteten av offisielle unnskyldninger blitt undersøkt ved å kartlegge hvilke elementer og krav som må inngå for at handlingen skal regnes som suksessfull. Mye av den retoriske forskningen på offisielle unnskyldninger har altså hatt en vurderende tilnærming til sjangeren. Forskningsfokuset har vært på å bedømme taler og formulere krav som de bør innfri.³⁵ Innenfor dette temaet er forskningen til Joy Koesten og Robert Rowland kjent. Med utgangspunkt i et religiøst begrepsapparat har de foreslått en rekke elementer og krav som de mener unnskyldningsretorikk bør inneholde for at

---

³⁰ Ibid., 191 (2. fotnote).

³¹ Se for eksempel Tavuchis, *Mea culpa: A sociology of apology and reconciliation* (Stanford: Stanford University Press, 1991).

³² Se for eksempel Lind, *Sorry States: Apologies in International Politics* (Ithaca: Cornell University Press, 2008).

³³ Se for eksempel Blatz, Schumann og Ross, «Government Apologies for Historical Injustices».

³⁴ Se for eksempel Wohl, Hornsey og Philpot, «A Critical Review of Official Public Apologies: Aims, Pitfalls, and a Staircase Model of Effectiveness».

³⁵ Villadsen, «Beyond the Spectacle of Apologia: Reading Official Apologies as Proto-Deliberative Rhetoric and Instantiations of Rhetorical Citizenship», 244-245.

handlingen kan oppnå det de kaller for syndsforlatelse.³⁶ Disse inkluderer blant annet en bekreftelse av at man har gjort noe feil, å be om tilgivelse og å vise at man har reflektert over hendelsen og at dette har endret ens innstilling.³⁷ Koestens og Rowlands forskning kan ses på som en form for retorisk sjangeranalyse av offisielle unnskyldninger. Men selv om de presenterer en oppskrift på hvordan retorer bør gå fram for å be om unnskyldning, gir de ingen redegjørelse for sjangerens kjennetegn. Således mangler det fortsatt en tilfredsstillende sjangerbeskrivelse av offisielle unnskyldninger. Dette er et poeng som har blitt løftet fram av Lisa Villadsen. Hun har etterspurt en ytterligere konseptualisering av sjangeren, men uten de religiøse termene som Koestens og Rowland bruker.³⁸ Jeg tolker hennes oppfordring om en slik konseptualisering til å innebære en redegjørelse av sjangerens viktigste karakteristikk. En slik sjangerbeskrivelse er nettopp et av formålene med denne oppgaven. Gjennom en retorisk sjangeranalyse av norske offisielle unnskyldninger kan oppgaven komme nærmere en bedre beskrivelse og forståelse av hvilke elementer som utgjør og kjennetegner sjangeren.

Funksjonelle perspektiv på offisielle unnskyldninger

Villadsen har stilt seg kritisk til den vurderende tilnærming til offisielle unnskyldninger og mener retorikere heller bør undersøke hvilke politiske og samfunnsmessige funksjoner sjangeren tjener.³⁹ Villadsen står selv for en mer funksjonell utforskning av sjangeren. Ved å anvende teori om epideiktikk, retoriske handlekraft og medborgerskap forsøker hun å øke forståelsen om den eksterne rollen til språkhandlingen, deriblant dens rolle innenfor deliberasjon.⁴⁰ Hun mener det mest interessante med å analysere offisielle unnskyldninger er måten de gir et innsyn i samfunnet de springer ut ifra - deres sosiale, deliberative og demokratiske betydning.⁴¹ Dette er også et aspekt som Elizabeth Kiss har undersøkt ved å knytte handlingen opp mot moralitet og kollektivt ansvar. Hun argumenter for at offisielle unnskyldninger kan utfordre og bryte opp nasjonale myter om uskyldighet gjennom en bekreftelse av en stats historiske ugjerninger.⁴² På denne måten kan en nasjon kollektivt ansvarliggjøres for tidligere handlinger.⁴³ Kiss skiller strengt mellom kollektivt ansvar og

---

³⁶ Koesten og Rowland, «The Rhetoric of Atonement», 75. Egen oversettelse av begrepet «atonement».

³⁷ Ibid.

³⁸ Villadsen, «Beyond the Spectacle of Apologia: Reading Official Apologies as Proto-Deliberative Rhetoric and Instantiations of Rhetorical Citizenship», 245 (5. fotnote).

³⁹ Villadsen, «The Regretful Acknowledgement: A Dignified End to a Disgraceful story?», 219.

⁴⁰ Villadsen, «Beyond the Spectacle of Apologia: Reading Official Apologies as Proto-Deliberative Rhetoric and Instantiations of Rhetorical Citizenship», 231.

⁴¹ Ibid., 245.

⁴² Kiss, «Saying We're Sorry: Liberal Democracy and the Rhetoric of Collective Identity», 392.

⁴³ Ibid.

kollektiv skyld ettersom sistnevnte krever en kausal kobling mellom aktør og handling.⁴⁴ En slik kobling finnes sjelden i offisielle unnskyldninger. Dette skyldes at det ofte ikke er retoren som personlig har gjort noe galt, men staten eller myndighetene som taleren representerer. Retoren kan dermed kun anerkjenne statens kollektive ansvar for tidligere ugjerninger, men ikke skylden for handlingene.

Villadsens og Kiss' teorier er spesielt relevante for oppgavens andre problemstilling. Deres forskning åpner nemlig opp for at offisielle unnskyldninger har viktige funksjoner i samfunnet. Teoriene antyder at sjangeren kan forme både sosiale og politiske forhold blant annet ved å styrke verdier og ved å påvirke kollektive forståelser av tidligere hendelser. Nettopp dette potensialet skal utforskes i denne oppgaven.

Nasjonale rammer

I tillegg til sitt fokus på sjangerens funksjoner, skiller Villadsens tilnærming seg fra andre retorikere da hun også tar for seg offisielle unnskyldninger i en dansk kontekst. Dette står i kontrast til mesteparten av forskningen på sjangeren som er gjort på amerikanske, britiske og australske taler. Et uberørt område i forskningen på denne sjangeren er fremdeles norske offisielle unnskyldninger. Den nasjonale rammen rundt offisielle unnskyldninger er betydningsfull nettopp fordi slike beklagelser kan gi innsyn i nasjonale samfunnsforhold. Som dette teorikapitlet skal forklare, kan offisielle unnskyldninger ses på som epideiktiske taler som kan speile verdiene og normene som eksisterer i et samfunn⁴⁵. I oppgaven skal jeg som nevnt vise at slike beklagelser fordrer en erkjennelse av fortidens feil. Dermed kan sjangeren også brukes til å stadfeste og innføre offisielt anerkjente forståelser av fortidens hendelser. En slik statlig tolkning kan blant annet påvirke grupperes forståelse av sin nasjonale historie og forme deres nasjonale identitet. På denne måten er ikke den nasjonale konteksten spesielt vesentlig i forbindelse med sjangerbeskrivelsen av norske offisielle unnskyldninger, men er først og fremst betydningsfullt i tilknytning til innsynet oppgaven kan gi om sjangerens politiske og samfunnsmessige påvirkning på det norske samfunnet.

Tekstanalytisk utforskning av offisielle unnskyldninger

I denne masteroppgaven skal jeg ikke bare undersøke offisielle unnskyldninger i en ny nasjonal kontekst. Oppgavens analyse har i tillegg et empirisk utgangspunkt som adresserer et

---

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 33.

teoretisk «hull» i forskningen på offisielle beklagelser. Villadsen mener det er oppsiktsvekkende hvor lite fokus det er på tekstanalyser av selve unnskyldningstekster innen retorisk forskning.⁴⁶ Hun oppfordrer dermed ikke bare til å undersøke sjangerens funksjoner,⁴⁷ men etterlyser i tillegg en mer analytisk tilnærming til offisielle unnskyldninger ved å oppfordre retorikere til å undersøke unnskyldningstaler på et argumentativt og semantisk nivå.⁴⁸ Denne oppgaven følger opp disse to oppfordringene. Oppgaven skiller seg fra tidligere forskning på offisielle unnskyldninger ved at den i tillegg til en fortolkende inngang, også har en tekstanalytisk tilnærming til sjangeren. Ved å anvende retorisk sjangeranalyse som rammeverk vil jeg både beskrive norske offisielle unnskyldningers karakteristikk og gjøre rede for sjangerens samfunnsmessige og politiske betydning.

3.3 Retorisk sjangerteori

Oppgavens situasjon- og sjangerforståelse tar utgangspunkt i teorier av Lloyd Bitzer, Karlyn Kohrs Campbell, Kathleen Hall Jamieson, Richard Vatz og Carolyn Miller. Til tross for at det eksisterer teoretiske motsetninger mellom disse, har de alle et sjangerperspektiv som tar utgangspunkt i at det er gjentakelser av situasjoner som etablerer sjangere. Teoriene til de fire førstnevnte forskerne er spesielt relevante i tilknytning til oppgavens første problemstilling da deres teoretiske bidrag banet veien for utviklingen av en retorisk sjangeranalyse. Dette er en metode som tar sikte på å beskrive sjangere ved undersøke teksters karakteristikk og situasjonelle krav på tvers av retoriske responser.⁴⁹ Også Carolyn Millers syn på sjanger er relevant i denne sammenhengen. Hennes sjangerforståelse knytter oppgavens to problemstillinger sammen. Hennes forskning åpner nemlig opp for at sjangere kan ses på som retoriske løsninger på sosialt påtrengende problemer, altså sosiale behov.⁵⁰ En retorisk sjangeranalyse av norske offisielle unnskyldninger har dermed mulighet til å avdekke dette behovet og dermed si noe om hvilket samfunnsmessig og politisk betydning sjangeren har.

Forholdet mellom retoriske situasjoner, diskurs og sjanger

Karlyn K. Campbells og Kathleen H. Jamiesons retoriske sjangerteori utgjør det teoretiske rammeverket i oppgavens metodikk. For å gi en innføring i deres teori er det nødvendig å

---

⁴⁶ Villadsen, «The Regretful Acknowledgement: A Dignified End to a Disgraceful story?», 209.

⁴⁷ Ibid., 219.

⁴⁸ Villadsen, «Beyond the Spectacle of Apologia: Reading Official Apologies as Proto-Deliberative Rhetoric and Instantiations of Rhetorical Citizenship», 244.

⁴⁹ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 137.

⁵⁰ Miller, «Genre som sosial handling», 26.

først redegjøre for teoriene deres sjangerforståelsen bygger på. Dette gjelder først og fremst Lloyd Bitzers teori om den retoriske situasjon. Han tolker retorisk diskurs til å være situasjonell. Han mener altså at det er den retoriske situasjonen som fordrer retorikk og ikke motsatt.⁵¹ Den retoriske situasjon består ifølge Bitzer av tre elementer: det påtrengende problem, det retoriske publikum, og de tvingende omstendigheter.⁵² Sammen utgjør disse tre aspektene det som er relevant i en situasjon, og som dermed avgjør hva som utgjør en passende retorisk respons i den enkelte retoriske situasjon. Etter hvert som slike retoriske situasjoner gjentas, vil også svarene på de påtrengende problemene repeteres.⁵³ På denne måten oppstår det bestemte retoriske former med sin egen stil, ordforråd, grammatikk.⁵⁴

En er uenig i Bitzers forståelse av forholdet mellom retoriske situasjoner og diskurs er Richard Vatz. Han står for en av de tydeligste og vanligste innvendingene mot Bitzers syn. Der Bitzer mener at situasjoner fordrer retorikk, mener Vatz at det er retoriske diskurser som skaper retoriske situasjoner.⁵⁵ Jens Kjeldsen inntar en tredje vei. Han mener Bitzers og Vatz' perspektiver kan ses på som to ytterpunkter som vi ikke nødvendigvis må velge mellom dersom vi anser retoriske situasjoner som noe mer enn kun enkeltstående hendelser.⁵⁶ Kjeldsen viser til Anthony Giddens teori om strukturasjon. Giddens beskriver forholdet mellom aktør og sosiale strukturer som en dualitet, altså et avhengig forhold.⁵⁷ Et sentralt poeng hos Giddens er at slike strukturer ikke eksisterer utenom de menneskelige handlingene som reproducerer de.⁵⁸ Samtidig kan ikke mennesker handle uten disse strukturene. På denne måten både muliggjør og innskrenker sosiale strukturer menneskelige handlinger.⁵⁹ Kjeldsen argumenterer for at man kan forstå forholdet mellom retorikk og retoriske omstendigheter på en lignende måte: Retoriske situasjoner og retorisk kommunikasjon inngår i et dynamisk forhold der de innbyrdes påvirker hverandre.⁶⁰ Denne forståelsen åpner opp for at responser på retoriske situasjoner i seg selv skaper nye situasjoner og påtrengende problemer.⁶¹ Med andre ord kan kollektive forståelser av situasjoner formes gjennom retorikk. Det er dette dynamiske synet som denne masteroppgaven tar utgangspunkt i ved å anta at en sjanger kan

---

⁵¹ Bitzer, «The Rhetorical Situation», 2.

⁵² Ibid., 6. De oversatte begrepene kommer fra den danske oversettelsen ved Jens E. Kjeldsen. Se Bitzer, «Den retoriske situation».

⁵³ Bitzer, «The Rhetorical Situation», 13.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Vatz, «The Myth of the Rhetorical Situation», 159.

⁵⁶ Kjeldsen, «Retoriske omstændigheder: retorikken i en fragmenteret, foranderlig og kompleks verden», 60.

⁵⁷ Giddens, *The constitution of society: outline of the theory of structuration* (Cambridge: Polity Press, 1984), 25.

⁵⁸ Ibid., 304.

⁵⁹ Ibid., 25.

⁶⁰ Kjeldsen, «Retoriske omstændigheder: retorikken i en fragmenteret, foranderlig og kompleks verden», 60.

⁶¹ Ibid.

påvirke sosiale og politiske forhold ved å forme publikums forståelse av situasjoner og hendelser. I denne oppgaven er det først og fremst måten en retor gjennom norske offisielle unnskyldninger kan påvirke kollektive forståelser av fortiden, verdier, virkelighetsbilder og identiteter som står i fokus.

Ved å knytte Bitzers konsept om den retoriske situasjon opp mot sjangere videreutviklet Kathleen H. Jamieson hans ideer fra en situasjonsteori til en sjangerteori.⁶² I likhet med Bitzer mener Jamieson at retoriske former formes ut ifra hvordan en taler forstår forventningene til publikum og de situasjonelle kravene.⁶³ Hun mener at slike former utgjør retoriske sjangere, og at disse oppstår ved at flere personer oppfatter en situasjon og publikumsforventninger på lik måte.⁶⁴ Jamiesons teori skiller seg derimot fra Bitzers da hennes syn åpner opp for at retoriske svar ikke bare formes av selve situasjonen, men også av de tidligere retoriske formene.⁶⁵

Sammen med Karlyn K. Campbell bidro Jamieson i utviklingen av en retorisk sjangerkritikk. Utgangspunktet for metoden er ideen om at retoriske diskurser er innholdsmessige og stilistiske svar på situasjonelle krav.⁶⁶ Campbell og Jamieson forstår altså sjangere som grupperinger av diskurser med like situasjonelle, innholdsmessige og stilistiske karakteristikk⁶⁷. Disse karakteristikkene er fusjonert sammen av en bestemt intern dynamikk,⁶⁸ som ofte kalles *den særegne konfigurasjon*.⁶⁹ Dette er sjangerens kjerne som bygges opp av en unik sammensetning av dens elementer⁷⁰. Dette betyr at selv tekster som har mange karakteristikk til felles kan tilhøre ulike sjangere dersom de ikke er bygget opp av den samme særskilte konfigurasjonen av sjangerelementer.

Campbell og Jamieson forstår altså sjangere som en rekke karakteristikk bundet sammen i et bestemt dynamisk forhold. Dette synet danner utgangspunktet for oppgavens analytiske metode – retorisk sjangeranalyse. Til tross for at deres teori baserer seg på Bitzers forståelse av retorisk situasjon, innebærer ikke mitt ståsted i situasjonsdebatten en undergraving av oppgavens metode. Konsekvensen av å stille seg bak Kjeldsens syn er at en analyse kan både gi en økt innsikt i norske offisielle unnskyldningers strukturerende normer, altså sjangerkonvensjoner og dens påvirkningskraft på et retorisk publikum. Campbells og

---

⁶² Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 88.

⁶³ Jamieson, «Generic Constraints and the Rhetorical Situation», 163.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Campbell og Jamieson, «Form and Genre in Rhetorical Criticism: An introduction», 19.

⁶⁷ Ibid., 20.

⁶⁸ Ibid., 21.

⁶⁹ Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 98.

⁷⁰ Campbell og Jamieson, «Form and Genre in Rhetorical Criticism: An introduction», 21.

Jamiesons sjangerteori åpner videre opp for at en sjangeranalyse ikke bare kan gi innsyn i en sjangers oppbygging, men også gi en økt forståelse av de retoriske problemene og situasjonene som maner sjangeren fram.⁷¹ Å undersøke sjangere i lys av retoriske situasjoner var en idé som Carolyn Miller bygget videre på ved å knytte sjangere opp mot sosiale motiv.

Miller og sjangeres sosiale potensial

Millers teori baserer seg på en pragmatisk forståelse av sjanger. Hennes sjangerteori knytter sjangerbegrepet opp mot sosiale handlinger og behov ved å undersøke sjangeres sosiale og historiske rolle.⁷² Hennes forståelse av hva som utgjør en sjanger er først og fremst knyttet opp mot hva den gjør.⁷³ Miller ser på sjangere som typifiserte retoriske handlinger som adresserer et påtrengende problem.⁷⁴ Hun tolker det påtrengende problemet som et «sosialt motiv»,⁷⁵ en tolkning som skiller seg fra Bitzer.⁷⁶ Der han ser på det påtrengende problem som et objektivt løsbart problem «lokalisert i virkeligheten»,⁷⁷ forstår Miller det som «sosiale konstruksjoner», det vil si noe ikke-materialistisk.⁷⁸ Ifølge Miller er situasjoner som gjentar seg, og som dermed skaper en sjanger, sosiale begivenheter.⁷⁹ Miller stempler situasjonene som sosiale da de er intersubjektive opplevelser som deles av flere.⁸⁰ Ved å ha et sosialt og pragmatisk utgangspunkt mener Miller at en slik sjangerforståelse kan gi innsikt i mer enn en talers retoriske evner. Hun argumenterer for at studier av retoriske sjangere kan gi innsyn i «[...] en kulturs eller historisk periodes egenskaper».⁸¹

Det er nettopp dette blikket som åpner opp for at en sjangeranalyse av norske offisielle unnskyldninger kan avdekke sjangerens samfunnsmessige og politiske potensial. Som oppgavens andre problemstilling antyder, har oppgaven som mål å beskrive norske offisielle unnskyldningers betydning. Millers funksjonelle og sosiale syn på sjanger åpner opp for at sjangeren norske offisielle unnskyldninger er en typifisert løsning på et sosialt behov.⁸² Dette lar oss utforske hvilket sosialt behov som ligger bak sjangeren. I lys av Kjeldsens forståelse av retoriske omstendigheter svarer nemlig ikke retorikk bare på situasjonelle krav, men talere

---

⁷¹ Ibid.

⁷² Miller, «Genre som sosial handling», 20.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid., 26.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., 27.

⁷⁷ Bitzer, «The Rhetorical Situation», 11.

⁷⁸ Miller, «Genre som sosial handling», 25.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid., 27.

⁸² Ibid., 26.

kan også skape nye retoriske situasjoner gjennom sin respons. På denne måten kan sjangere som norske offisielle unnskyldninger ha potensial til å påvirke verden i kraft av de nye retoriske situasjonene som retorikken skaper. Dette sjangersynet åpner opp for at en retor kan påvirke verden og sitt publikum ved å skape nye påtrengende problemer – altså sosiale behov. Som denne oppgaven skal vise, kan for eksempel fremføringen av offisielle unnskyldninger til en minoritet skape behov og krav hos andre grupper for en lignende beklagelse. Fremføringen av slike unnskyldninger forutsetter som nevnt at taleren har det som kalles retorisk handlekraft.

3.4 Retorisk handlekraft

Begrepet retorisk handlekraft er knyttet opp mot problemstilling 2.1. Et av formålet med denne oppgaven er å undersøke hvordan retorisk handlekraft etableres og tilegnes i norske offisielle unnskyldninger. I dette delkapittelet vil jeg diskutere dette begrepet med utgangspunkt i teorier av Cheryl Geisler, Christine Isager, Elisabeth Hoff-Clausen og tidligere nevnte Villadsen.

Offisielle unnskyldninger kan sies å utgjøre en spesielt fruktbar inngangsport for å studere måten språk og retorikk kan påvirke verden. Å tale og beklage på vegne av en øvrig organisasjon, i dette tilfellet norske myndigheter, ikke er noe alle kan gjøre. Beklagelsene som denne oppgaven tar for seg er alle fremført av folkevalgte som i ledd av sine stillinger har mulighet til å utføre kvalifiseringen og dermed påvirke publikums forståelser av virkeligheten. De har en særlig form for *retorisk handlekraft*. Dette begrepet baserer seg på ideen om at retoriske handlinger kan skape sosiale endringer ute i verden.⁸³ Ifølge Christine Isager er dette en selvfølgelig antakelse om retorikkens og språkets påvirkningskraft.⁸⁴ Denne grunnleggende ideen danner utgangspunktet for oppgavens andre problemstillingen: å undersøke det samfunnsmessige og politiske potensialet til norske offisielle unnskyldninger. Det er nettopp forutsetningen om at vi kan påvirke et publikum og verden rundt oss gjennom retorikk som åpner opp for at norske offisielle unnskyldninger har en sosial og politisk påvirkningskraft.

---

⁸³ Geisler, «How ought we to understand the concept of rhetorical agency? Report from the ARS», 12.

⁸⁴ Isager, «Retorisk handlekraft», 265.

Instrumentell og ikke-instrumentell handlekraft

Retorisk handlekraft er et begrep som mangler en klar definisjon. Ifølge Christine Isager har handlekraft blitt karakterisert som alt fra kinetisk energi, til en form for ektoplasma som en taler innehar.⁸⁵ Selv om man kan forstå retorisk handlekraft som noe som får noe til å skje, tyder spenningen på metaforbruken, som er hentet fra motpolene fysikk og spiritisme, på at begrepet er tvetydig og mangesidet. Selv om retorisk handlekraft i prinsippet er noe alle har, det vil si at alle til en viss grad har muligheten til å påvirke omverdenen gjennom hva vi sier, er det åpenbart at dette maktpotensialet vil variere fra person til person. En gjengs oppfatning er at det eksisterer to sider av retorisk handlekraft. Ifølge Cheryl Geisler kan retorisk handlekraft for eksempel forstås som en retorikers evne til å handle.⁸⁶ Dette er altså en instrumentell forståelse av begrepet da den forutsetter at kraften av våre ord er avhengig av våre retoriske evner. Denne forståelsen åpner opp for at det er gjennom argumentasjon og språklig utforming at vi har mulighet til å overtale vårt publikum.⁸⁷ Denne forståelsen av handlekraft stammer fra den klassiske retorikken i antikken da man fikk undervisning i talekunst nettopp for lære de evnene som trengtes for å delta aktivt i samfunnslivet.⁸⁸ På denne måten var det de dyktigste retorikerne som hadde størst potensial til å påvirke og overtale sitt publikum.

Denne måten å forstå retorisk handlekraft på er åpenbart forenklet. Det er intuitivt at det også eksisterer noe utover våre retoriske evner, noe ikke-instrumentelt, som påvirker vår overbevisningskraft. Det er nettopp derfor jeg, til tross for min retorikkutdanning, ikke kan be krigsseilerne eller norske rom om unnskyldning for hvordan de har blitt behandlet av myndighetene. I dette tilfellet strekker altså ikke min retoriske handlekraft langt nok. Retorisk handlekraft er nemlig i tillegg til ens retoriske og strategiske kunnskaper knyttet opp mot ytre omstendigheter. Kraften påvirkes også av overordnede sosiale, institusjonelle og politiske forhold.⁸⁹ Det er i kraft av sine politiske roller at Stoltenberg, Strøm-Erichsen og Solberg har mulighet til å be om unnskyldning på vegne av norske myndigheter. Denne forståelsen er i tråd med den humanistiske tradisjonen der man er mer opptatt av hvordan den ytre konteksten påvirker retorenes handlekraft enn deres taleevner.⁹⁰ Ifølge Isager fordrer denne forståelsen at taleren er avhengig av å få ordet for å kunne anvende sin handlekraft og gi dette ordet videre

---

⁸⁵ Ibid., 266.

⁸⁶ Geisler, «How ought we to understand the concept of rhetorical agency? Report from the ARS», 12.

⁸⁷ Hoff-Clausen, Isager og Villadsen, «Retorisk agency: Hvad skaber retorikken?», 57.

⁸⁸ Isager, «Retorisk handlekraft», 267.

⁸⁹ Hoff-Clausen, Isager og Villadsen, «Retorisk agency: Hvad skaber retorikken?», 57.

⁹⁰ Isager, «Retorisk handlekraft», 267.

til andre.⁹¹ Hun henter inspirasjon fra Miller og hennes syn på retorisk handlekraft som baserer seg på at taleren og publikum kan tilskrive handlekraft til hverandre.⁹² Taleren må altså tildele det retoriske publikum handlekraft for at hennes ord skal føre til retorisk handling.⁹³ Det er nemlig fånyttet å overtale et publikum om å utføre en handling, som å stemme på et parti, dersom publikummet ikke har denne handlingsmuligheten. Dette stemmer godt med den tidligere redegjørelsen om forholdet mellom retorisk diskurs og situasjoner. Tildeling av handlekraft til et retorisk publikum forutsetter at det er mulig for en retor å påvirke situasjonelle omstendigheter og sosiale forhold gjennom retorikk. Isagers og Millers syn understreker Kjeldsens poeng om at det ikke kun er situasjoner som fordrer retorisk diskurs, men at retorikk i seg selv kan skape og forme retoriske situasjoner.⁹⁴

Retorisk handlekraft kan altså ses på som en sammensmeltning av talerens individuelle retoriske egenskaper og evner samt de ytre situasjonelle og sosiale forholdene som påvirker retorens talemuligheter.⁹⁵ Det er denne todelingen oppgaven tar utgangspunkt. I oppgaven skal jeg både beskrive norske offisielle unnskyldningers språklige utforming og gjøre rede for hvordan retorene etablerer og tilegner retorisk handlekraft i talene. Jeg vil også undersøke hvordan talerne bruker denne handlekraften til å påvirke sosiale og politiske forhold gjennom sjangeren.

Retorisk handlekraft i unnskyldningstaler

Villadsen har forsket på sammenhengen mellom retorisk handlekraft og offisielle unnskyldninger. Hun argumenterer for at oppblomstringen av offisielle unnskyldninger tyder på at retorisk diskurs faktisk kan påvirke menneskelige forhold, og at sjangeren dermed er en god inngangsport for å studere retorisk handlekraft.⁹⁶ Hun foreslår at retorisk handlekraft kan spores i selve diskursen i offisielle unnskyldninger.⁹⁷ Selv har hun undersøkt hvordan slik handlekraft kommer til uttrykk i en spesifikk tale: Anders Rasmussens unnskyldning til jødiske flyktninger som søkte asyl i Danmark under krigen. I lys av dette praktiske eksempelet argumenterer Villadsen for at retorisk handlekraft manifesteres i sjangeren blant annet som en sammensmeltning av talerens personlige og institusjonelle etos.⁹⁸ Villadsens

---

⁹¹ Ibid.

⁹² Miller, «What Can Automation Tell Us About Agency?», 149.

⁹³ Isager, «Retorisk handlekraft», 267.

⁹⁴ Kjeldsen, «Retoriske omstendigheter: retorikken i en fragmenteret, foranderlig og kompleks verden», 60.

⁹⁵ Hoff-Clausen, Isager og Villadsen, «Retorisk agency: Hvad skaber retorikken?», 57.

⁹⁶ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 29.

⁹⁷ Ibid., 43.

⁹⁸ Ibid.

argumenterer for at hennes funn åpner opp for at retorisk handlekraft, til tross for dens kompleksitet, kan identifiseres i tekster ved å analysere de del for del.⁹⁹ Ved å bruke retorisk sjangeranalyse vil jeg kunne bryte ned de norske unnskyldningstalene i enkeltdeler og beskrive sjangerens karakteristikk. Dette vil være et godt utgangspunkt til å peke ut hvordan retorisk handlekraft etableres av taleren selv og eventuelt hvordan publikums handlekraft kan påvirkes gjennom unnskyldningsretorikk. Videre vil analysen også kunne avdekke hvorvidt retorene bruker denne handlekraften til å styrke virkelighetsbilder og til påvirke publikums verdisyn. Dette er knyttet opp mot offisielle unnskyldningers epideiktiske kjennetegn og funksjoner.

3.5 Epideiktisk retorikk

I dette delkapittelet skal jeg gi en kort innføring i den epideiktiske talesjangeren og diskutere teorier om sjangerens funksjoner. Delkapittelet er svært aktuelt i tilknytning til problemstilling 2.2 og vil fungere som en teoretisk redegjørelse for at en analyse av norske offisielle unnskyldningstaler kan gi innsyn i måten sjangeren kan brukes av en taler til å styrke verdier og virkelighetsbilder.

Epideiktikk og verdier

Norske offisielle unnskyldninger kan anses som epideiktiske taler. Dette er en av de tre klassiske talesjangerne sammen med deliberativ og forensisk retorikk. Epideiktiske taler er ifølge Aristoteles seremonielle taler som har som oppgave å kritisere eller rose.¹⁰⁰ I nyere tid har man fått et bredere syn på sjangeren som åpner opp for at den også kan ha en viktig sosial funksjon¹⁰¹. Dette skyldes måten sjangeren kan speile et samfunns tilstand og verdier.¹⁰² Celeste Condit argumenterer for at epideiktisk diskurs tjener tre funksjoner; oppvisning/underholdning, definisjon/forståelse og forming/deling av fellesskap.¹⁰³ Førstnevnte funksjon handler om talerens veltalenhet og hvordan retorens taleevner kan styrke ens lederskapsrolle.¹⁰⁴ De siste to funksjonene er sammenvevd. Med epideiktisk retorikk kan en retor forklare vår sosiale verden og har dermed mulighet til å stadfeste hva

---

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Aristoteles, *Retorikk*, overs. Eide (Oslo: Vidarforlaget, 2006), 35.

¹⁰¹ Vatnøy, «Leader's Respons to Terrorism: The Role of Epideictic Rhetoric in Deliberative Democracies», 7.

¹⁰² Ibid., 1.

¹⁰³ Condit, «The functions of epideictic: The Boston massacre orations as exemplar», 284.

Egen oversettelse av begrepene «display/entertainment», «definition/understanding» og «shaping/sharing of community».

¹⁰⁴ Ibid., 290-291.

som er viktig for et fellesskap.¹⁰⁵ Condit argumenterer for at slike fellesskap kan formes blant annet ved å løfte fram symbolikk og referere til fellesskapets arv.¹⁰⁶ På denne måten kan taler fornye et fellesskaps tillit til visse verdier ved å se tilbake på fortiden og vise hvordan disse verdiene inngår i en felles historisk arv.¹⁰⁷ Slike fornyelser skjer ifølge Condit spesielt i forbindelse med dager der det skjer en form for forandring. Hva en ny hendelse eller situasjon skal bety for fellesskapet kan påvirkes av taleren ved å relatere hendelsen til samfunnets etablerte verdier gjennom epideiktisk retorikk.¹⁰⁸

Det politiske potensialet i epideiktikk

Eirik Vatnøy har sett nærmere på hvordan Condits funksjoner fungerer i praksis ved å ta utgangspunkt i talen Jens Stoltenberg holdt tre dager etter terrorangrepet den 22. juli 2011. Vatnøy argumenterer for at Stoltenberg brukte anledningen til å fortelle hvordan nordmenn skulle forstå hendelsen i lys av fellesskapets delte verdier.¹⁰⁹ Gjennom et narrativ som beskriver Norge som en tolerant og demokratisk nasjon fremmet retoren verdier som «åpenhet» og «toleranse» som typiske norske verdier som vi skal ta vare på og som er med på å opprettholde vår kollektive identitet.¹¹⁰ Stoltenberg brukte talesituasjonen til å definere hendelsen som et angrep på demokratiet og dermed på norske verdier.¹¹¹ Ved å fremme et slikt virkelighetsbilde bidro Stoltenberg til å forme nordmenns holdninger, synspunkter og tolkninger av senere begivenheter.¹¹² Hans definisjon av angrepet påvirket dermed senere politiske debatter og avgjørelser.¹¹³ På denne måten viser Vatnøy hvordan en taler gjennom epideiktisk retorikk kan påvirke fremtidige deliberative prosesser ved å styrke og forme publikums oppfatninger og verdier.¹¹⁴

Offisielle unnskyldninger som epideiktisk retorikk

Villadsen har undersøkt offisielle unnskyldninger i lys av teorier om epideiktikk. Hun argumenterer for at offisielle unnskyldninger er epideiktiske av natur ettersom de fordømmer

---

¹⁰⁵ Ibid., 288.

¹⁰⁶ Ibid., 289.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Vatnøy, «Leader's Respons to Terrorism: The Role of Epideictic Rhetoric in Deliberative Democracies», 13.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid., 1.

¹¹³ Ibid., 14.

¹¹⁴ Ibid., 1.

visse oppførsler og oppfordrer publikummet til å ta avstand fra disse.¹¹⁵ Offisielle unnskyldningstaler kan dermed ses på som fornyelser av et fellesskaps forpliktelse til visse normer og verdier da de avviser og forkaster de motsatte verdiene.¹¹⁶ På denne måten kan sjangeren tolkes både som en form for retorisk hyllest og som sensur av spesifikke verdier.¹¹⁷ Dette åpner opp for at offisielle unnskyldninger kan gi innsikt i hvilke verdier som dominerer i et fellesskap¹¹⁸ samtidig som sjangeren kan brukes til å påvirke disse verdiene og normene. Villadsen argumenterer således for at en offisiell unnskyldning kan forstås som en symbolsk handling som markerer overgangen fra én måte å forstå det kollektivet «selvet» på til et annet¹¹⁹.

Ut ifra de nevnte teoretiske bidragene kan man argumentere for at norske offisielle unnskyldninger kan forstås som en form for epideiktisk retorikk. Å analysere talene i oppgavens korpus som epideiktiske taler og ved å bruke epideiktiske teorier åpner dette opp for at en analyse av unnskyldningstalene kan avdekke verdiene og virkelighetsbildene som talene reproducerer, og vise hvordan disse styrkes retorisk. I lys av Vatnøys teori kan en slik analyse gi innsyn i måten sjangeren kan brukes til å påvirke nordmenns holdninger og forståelse av sin kollektive identitet, og dermed gi innsyn i sjangerens politiske og samfunnsmessige potensial.

Som oppgaven skal vise, oppstår dette potensialet blant annet i måten en retor kan gjens fortelle og ta avstand fra historiske misgjerninger. Denne muligheten til å forme kollektive syn på fortiden gjennom historiefortellinger kan knyttes opp mot teorier om konstitutiv retorikk.

3.6 Konstitutiv retorikk

Konstitutiv retorikk bygger på post-strukturalistiske retoriske teorier av blant annet Michael McGee og Maurice Charland. Begge har en diskursiv publikumsforståelse der de i sitt arbeid har undersøkt hvordan retorikk kan skape, opprettholde og konstituere et publikum.¹²⁰ Selve begrepet «konstitutiv retorikk» er koblet til Charland og hans artikkel «The case of the people québécois». Hans forskning på konstitutiv retorikk kan forstås som en grunnleggende teori

---

¹¹⁵ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 33.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Villadsen, «The Regretful Acknowledgement: A Dignified End to a Disgraceful story?», 220.

¹¹⁸ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 33.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Lund, «Retorisk publikum», 69.

om hvordan publikum kan etableres retorisk. Begrepet har således store likhetstrekk med en av Condits epideiktiske funksjoner, nemlig forming og deling av fellesskap.¹²¹

I dette delkapittelet skal jeg redegjøre for teorier av McGee og Charland og relatere disse til oppgavens problemstillinger. I begge teorier har historiefortellinger en sentral funksjon. McGees arbeid etablerer en kobling mellom retorisk diskurs og samfunnsgrupper. Han redegjør for hvordan retorikk kan skape og opprettholde myter som styrker ideen om et «folk». Charlands teori gir et innsyn i hvordan denne konstitueringsprosessen forgår i praksis gjennom ideologiske effekter.¹²² Disse teoriene er spesielt relevant for å besvare problemstilling 2.3 da de gir konkrete perspektiver på hvordan et folk, deriblant retoriske publikum, kan skapes og formes gjennom retorikk.

Michael McGee - Etablering av et folk ved retorikk

I sin artikkel «In Search of ‘the People’: A Rhetorical Alternative» tar Michael McGee for seg begrepet «the people», altså «folket», og beskriver hvordan slike grupper omtales og skapes innenfor retorisk litteratur.¹²³ Han problematiserer dette begrepet og argumenterer for at innenfor retorikken brukes begrepet «folk» som oftest som en utvidelse av «person». ¹²⁴ McGee foreslår i stedet en alternativ forståelse av begrepet.¹²⁵ Han argumenter for at måten betegnelsen «folket» brukes innen politikk og retorikk ikke er basert på noen formell enighet eller definisjon på hva som faktisk utgjør en gruppes makt.¹²⁶ McGee løser problemet med «folkets» manglende definisjon ved å stadfeste at de objektiv sett ikke finnes i virkeligheten. I stedet er de konstruert gjennom en retorisk virkelighet og at medlemmene deltar aktivt i en kollektiv fantasi.¹²⁷ Ifølge McGee eksisterer altså «folket» kun gjennom retorikk som tilfører grupper en kunstig identitet.¹²⁸ «Folket» kan dermed forstås som en retorisk prosess, ettersom gruppens eksistens kun baserer seg på vedvarende kraftfull retorikk.¹²⁹ Bak konstruksjonen av en gruppeidentitet står en talsperson som retorisk transformerer enkeltindivider til et «folk».¹³⁰ McGee mener at det er blant annet gjennom lederens konstruksjon av politiske myter at ideen om «folket» etableres. Han henviser til Georges Sorel for å definere slike

---

¹²¹ Vatnøy, «Leader’s Respons to Terrorism: The Role of Epideictic Rhetoric in Deliberative Democracies», 9.

¹²² Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois», 134.

¹²³ Lund, «Retorisk publikum», 69.

¹²⁴ McGee, «In Search of ‘the people’: A Rhetorical Alternative», 236.

¹²⁵ Ibid., 238.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid., 240.

¹²⁸ Ibid., 245.

¹²⁹ Ibid., 242.

¹³⁰ Ibid., 240.

myter. Ifølge Sorel utgjøres politiske myter av folkets overbevisninger.¹³¹ På denne måten er et folk nettopp de mytene de aksepterer og tar for gitt.¹³² Slike myter utgjør således det sosiale limet i grupperes kollektive identitet.¹³³ Ifølge McGee kan politiske myter dermed ses på som et uttrykk for kollektive motiver eller overbevisninger og er således et retorisk fenomen som fremstiller verden bedre enn den faktisk er.¹³⁴

McGee argumenterer for at det eksisterer flere myter og generasjoner av «folket» samtidig.¹³⁵ Selv om visse politiske myter er stabile, kan også nye skapes. På denne måten kan det oppstå konflikter mellom ulike myter og mellom generasjoner ved det oppstår en dissonans mellom historien man blir fortalt og inntrykket man har ved personlig erfaring.¹³⁶ McGee argumenterer for at en retorisk kritiker kan få en større forståelse av et «folk» ved et bestemt tidspunkt nettopp ved å undersøke og beskrive spenningene mellom ulike myter.¹³⁷

McGees teori opp for at en analyse av norske offisielle unnskyldninger kan vise om talene retorisk konstruerer eller reproducerer politiske myter og eventuelt avdekke hvordan disse former nordmenns kollektive identitet og forener oss til et «folk». Spesielt vil en anvendelse av hans teori også muligens kunne si noe om spenningene som eksisterer mellom den norske majoriteten og norske minoriteter, og eventuelt hvordan disse spenningene adresseres med de norske offisielle unnskyldningene.

Maurice Charland – Konstituering av et retorisk publikum

I sin artikkel «The case of the people québécois» tar Charland utgangspunkt i to teorier: Kenneth Burkes påstand om at identifikasjon er et vel så sentralt begrep i den retoriske prosessen som overtalelse, og Althussers teori om hvordan konstitueringen av et subjekt er et viktig ledd i produksjonen av ideologi.¹³⁸ Charland argumenterer for at identifikasjon av sosiale subjekter, som kan utgjøre et retorisk publikum, er i seg selv en retorisk effekt og at denne prosessen må skje i forkant av overtalelse.¹³⁹

Charland presenterer sin teori om konstitutiv retorikk ved å ta utgangspunkt i et praktisk eksempel. Han ser nærmere på regionen Quebec i Canada hvor en gruppe innbyggere

---

¹³¹ Sorel, *Sorel: Reflections on Violence* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 29.

¹³² McGee, «In Search of 'the people': A Rhetorical Alternative», 247.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid., 244.

¹³⁵ Ibid., 246.

¹³⁶ Ibid., 247.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois», 133.

¹³⁹ Ibid., 133-134.

krever nasjonal uavhengighet.¹⁴⁰ Gruppen omtaler seg selv som «Peuple Québécois», et navn som står i motsetning til «French-Canadians» som det fransktalende samfunnet vanligvis blir kalt. Charlands argument er at gruppen, gjennom retorikk, skaper sin egen nasjonale identitet og dermed konstituerer seg selv som et politisk subjekt.¹⁴¹ Charland bruker McGees teori og begrep om «folket» til å argumentere for at denne type retorikk, altså navngivning av gruppen, legitimerer «peuple québécois'» rett til sin egen stat.¹⁴² Ved å analysere retorikken til den politiske organisasjonen MSA (Mouvement Souveraineté-Association) viser Charland hvordan peuple québécois blir konstituert gjennom tre ideologiske effekter:

Konstituering av et felles subjekt er den første ideologiske effekten av konstitutiv retorikk.¹⁴³ Charland forklarer dette ved å vise til Althusers begrep om interpellasjon. Dette er en prosess der en ideologi rekrutterer eller transformerer individer til subjekter.¹⁴⁴ Charland mener at denne interpellasjonsprosessen, og dermed konstitueringen av et kollektivt subjekt, skapes via myter bygget opp av et narrativ.¹⁴⁵ Ifølge Charland eksisterer slike subjekter kun gjennom sin egen ideologiske diskurs.¹⁴⁶ Denne diskursen fremmes ved narrativ som stadfester gruppens historie. Quebec-folkets rett til suverenitet forankres i det politiske manifestet «White Paper» som gjengir folkets historie. Ifølge Charland er dokumentet med på å bygge opp myten om gruppen da historiefortellingene stadfester at folkegruppen og dens mål om suverenitet har eksistert lenge før denne nye politiske bevegelsen.¹⁴⁷ Fortellingen knytter dermed sammen samtidens Quebec-folk med fortidens ved at den etablerer gruppens eksistens gjennom historien.¹⁴⁸ Denne etableringen av gruppen som et transhistorisk subjekt er Charlands andre ideologiske effekt.¹⁴⁹

Ulikt fra andre historier har ikke fortellingen om det konstituerte folket en slutt. Det er opp til de konstituerte subjektene selv å avslutte sin historie.¹⁵⁰ Dette fremstår ikke bare som et mulig mål for den gruppen, men som en nødvendighet.¹⁵¹ I tilfellet med Quebec-folket er målet om statlig selvstendighet det eneste som kan sikre gruppens frigjørelse.¹⁵² Ettersom

---

¹⁴⁰ Ibid., 134.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid., 136.

¹⁴³ Ibid., 140.

¹⁴⁴ Althusser, *Lenin and philosophy and other essays*, overs. Brewster (London: Monthly Review Press, 1971), 174.

¹⁴⁵ Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the peuple québécois», 139.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid., 138.

¹⁴⁸ Ibid., 140.

¹⁴⁹ Ibid. Egen oversettelse av uttrykket «transhistorical subject».

¹⁵⁰ Ibid., 143.

¹⁵¹ Ibid., 146.

¹⁵² Ibid., 144.

Quebec-folket identifiserer seg selv ut i fra sitt krav på suverenitet, utgjør slutføringen av historien gruppens eksistensberettigelse. Da slutten på deres narrativ allerede er forutbestemt, argumenterer Charland for at konstituerte grupper ikke har noen valgfrihet.¹⁵³ Medlemmer av slike kollektiver er forpliktet til å handle ut ifra folkets forhåndsskrevne historie.¹⁵⁴ Denne illusjonen om handlingsfrihet hos det konstituerte folket utgjør den tredje ideologiske effekten av konstitutiv retorikk. Denne effekten påvirker folkets avgjørelser siden den legger premisser for deres fremtidige handlinger som skal føre gruppen nærmere en fullføring av deres historiske narrativ,¹⁵⁵ uavhengig av hva nøyaktig en slik avslutning innebærer.

Charlands teori om konstitutiv retorikk åpner opp at retorisk diskurs har potensial til å konstituere subjekter som kollektiver ved å historisk forankre de gjennom narrative fortellinger der et fremtidig mål utgjør selve avslutningen på fortellingen. Denne teorien stadfester at det er retorisk diskurs som maner fram og skaper grupper. Kollektiver og nasjonale folk eksisterer dermed ikke *utenfor* retorikken, men på *innsiden* av den.¹⁵⁶ I lys av McGees teori vil et slikt konstituert folk eksistere så lenge diskursen og myten omkring folket opprettholdes.

Charlands teori kan bidra til å kaste lys over hvordan det retoriske publikum konstitueres i norske offisielle unnskyldninger. Spesielt gir hans tre ideologiske effekter konkrete kjennetegn som muligens kan identifiseres i unnskyldningstalene. Ettersom det retoriske publikummet i disse talene også består av norske minoriteter, kan hans rammeverket også gi innsyn i sjangerens mulighet til å konstituere slike grupper som norske og dermed potensielt utvide vår forståelse av vår kollektive norske identitet.

3.7 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg redegjort for sjangersynet oppgaven tar utgangspunkt i. I lys av sjangerteorier av Kjeldsen og Miller baserer oppgaven seg på en dynamisk forståelse av forholdet mellom retoriske respons og situasjoner. Dette synet åpner opp for at man gjennom retorikk kan skape nye retoriske situasjoner og dermed påvirke verden. Dette lar oss utforske hvilken sammenheng som eksisterer mellom sjangerkarakteristikkene til norske offisielle unnskyldninger og sjangerens sosiale og politiske potensial.

---

¹⁵³ Ibid., 141.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid., 143.

¹⁵⁶ Ibid., 147.

Både Charlands og McGees teorier legger vekt på at konstitutive funksjoner kommer særlig til uttrykk i myter og historier man forteller¹⁵⁷. Sjangere som inviterer til å fortelle og ta stilling til historien har således et stort potensial for konstitutiv retorikk. Som analysen skal vise, åpner norske offisielle unnskyldninger nettopp opp for slike fortellinger gjennom måten talerne gjenforteller fortidens hendelser og tar avstand fra tidligere handlinger og politikk. Denne karakteristikken, som er knyttet opp både mot stil og innhold, åpner opp for at sjangeren kan gi en normativ forståelse av nordmenns felles historie, noe som kan påvirke måten vi ser og forstår oss selv. Således kan man argumentere for at sjangeren har potensial til å forme kollektive minner, altså formative hendelser i fortiden som medlemmer i et fellesskap deler, og som dermed har en sosial bindekraft. Sett i lys av Charlands teori, kan slike kollektive minner bidra til å konstituere og forme nasjonale fellesskap. Etersom medlemmer ofte selv ikke har erfart den kollektivt delte fortiden, er man avhengig av at noen forteller oss om hendelsene som har formet vår nasjonale historie. Dette fordrer et situasjonelt krav om å ha definisjonsmakten og den retoriske handlekraften til å definere den offisielle forståelsen av fortiden. Denne retoriske kraften er som nevnt selve forutsetningen i sjangeren norske offisielle unnskyldninger. Teoretisk sett åpner sjangeren således opp for at en talsperson kan vise oss en ny måte å forstå vår historie på. I lys av de nevnte teoriene til Vatnøy, Condit og Villadsen, kan man videre argumentere for at en retor gjennom epideiktisk retorikk og en slik historiegjengfortelling kan påvirke virkelighetsbilder og verdier som former fellesskap og kollektive identiteter. Slike verdier kan styrkes ved å vise hvordan de inngår i en felles historisk arv¹⁵⁸, eller ved å fornye kollektivets forpliktelser til verdiene gjennom retorens unnskyldning for å ha brutt de tidligere i historien.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois», 139, og McGee, «In Search of ‘the people’: A Rhetorical Alternative», 243.

¹⁵⁸ Condit, «The functions of epideictic: The Boston massacre orations as exemplar», 289.

¹⁵⁹ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 33.

4. Metode

I dette kapittelet skal jeg gi en innføring i oppgavens metode. Dette skal jeg gjøre ved å kort redegjøre for teoriene som metoden tar utgangspunkt i, og ved å beskrive analysens konkrete fremgangsmåte og begrepsapparat. Deretter vil jeg redegjøre for min analytiske tilnærming til fortolkning i analysen, før jeg vil drøfte sammenhengen mellom oppgavens metodikk og problemstillinger. Helt til slutt vil jeg gjøre rede for oppgavens validitet og reliabilitet.

4.1 Retorisk sjangeranalyse

Analysen av de norske offisielle unnskyldningene baserer seg på en retorisk sjangeranalyse. Denne metoden bygger som nevnt på arbeidet til Campbell og Jamieson og tar utgangspunkt i at ulike situasjonstyper skaper visse forventninger hos publikum og dermed fordrer en spesifikk type retorikk.¹⁶⁰ Dersom en situasjonstype gjentas ofte nok, vil en sjanger etableres. Formålet med retorisk sjangeranalyse er å se sammenhenger og retoriske mønstre på tvers av de gjentakende situasjonene.¹⁶¹ Dette vil kunne gi en økt forståelse av en sjanger og dermed situasjonene som fordrer den.¹⁶²

Ifølge Sonja K. Foss er det tre ulike former av sjangeranalyse: sjangerbeskrivelse, sjangerdeltagelse og sjangeranvendelse.¹⁶³ Det er den førstnevnte versjonen som denne masteroppgaven tar utgangspunkt i. Denne analyseformen tar sikte på å definere en sjanger ved å formulere teorier om dens karakteristikk.¹⁶⁴ Formålet med Foss' sjangerbeskrivelse er altså beskrive en sjangers egenart ved å ta utgangspunkt i tekster man tror kan tilhøre samme sjanger¹⁶⁵. Metoden har fire trinn: 1) Observere likheter i retoriske responser i visse situasjoner, 2) samle sammen materiale eller tekster som opptrer i like situasjoner, 3) analysere tekstene for å se om de har noen felles egenskaper eller karakteristikk, 4) identifisere og formulere sjangerens organiserende prinsipp.¹⁶⁶ Med felles egenskaper mener her sjangerens situasjonelle krav og stilistiske og innholdsmessige karakteristikk. Disse elementene er fusjonert av en bestemt intern dynamikk. Dette utgjør sjangerens unike kjerne,

---

¹⁶⁰ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 137.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 98. Foss bruker følgende betegnelser: «generic description», «generic participation» og «generic application». Se Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 137.

¹⁶⁴ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 141.

¹⁶⁵ Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 98.

¹⁶⁶ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 141.

det Foss kaller det organiserende prinsipp¹⁶⁷. Kjeldsen omtaler som nevnt denne kjernen for «den særegne konfigurasjon». ¹⁶⁸ Dette begrepet henspiller på at det er selve *sammensetningen* av en sangers karakteristikk og situasjonelle krav som er unik for hver enkelt sanger¹⁶⁹. I denne oppgaven vil jeg benytte dette begrepet fremfor Foss' «organiserende prinsipp».

Foss sin metode danner et godt grunnlag for å trenge dypere inn i sjangeren norske offisielle unnskyldninger da den gir et overordnet rammeverk som kan brukes til å identifisere sjangerens kjennetegn. Selve fremgangsmåten man anvender for å identifisere disse karakteristikkene er ifølge Foss opp til den enkelte. Man er ikke er nødt til å bruke én spesifikk kritisk metode eller kun se etter visse spesifikke strategier i tekstene.¹⁷⁰ Det viktigste med analysen er at man finner fellestrekk i hvordan de ulike retorene forholder seg det antatte problemet i situasjonen.¹⁷¹

Selv om metoden Foss beskriver ikke tar utgangspunkt i Miller og hennes pragmatiske forståelse av sjanger, kan man argumentere for at det er mulig å anvende begge teoriene i samme analyse, og at deres teorier kan bidra til å besvare oppgavens to hovedproblemstillinger. Dette skyldes at begge teoriene tar utgangspunkt i at sjangere kan forklare og gi innsyn i gjentatte retoriske situasjoner: Foss' metode baserer seg et teoretisk sjangersyn der sjangere forstås som konstellasjoner av språklige og innholdsmessige elementer som svarer på spesifikke situasjoner og situasjonelle krav¹⁷². Miller ser på sjangere som sosialt «typifiserte retoriske handlinger»¹⁷³ som oppstår som følge av gjentatte sosiale behov¹⁷⁴. Millers forståelse åpner dermed opp for at sjangere kan gi innsyn de sosiale motivene de svarer på. Som forklart, kan slike retoriske responser i seg selv skape nye retoriske situasjoner. Denne dynamikken åpner opp for at en retorisk sjanger ikke bare løser retoriske problemer, men også skaper nye og således påvirker verden. Ifølge Kjeldsen kan en retorisk sjangeranalyse nettopp bidra til å øke vår forståelse om kulturen og samfunnet sjangeren springer ut ifra.¹⁷⁵ Dette synet speiler Campbell og Jamiesons forståelse av retoriske sjangere som en kilde til en historisk understrøm.¹⁷⁶ Ved å anvende Millers og Foss'

---

¹⁶⁷ Ibid., 137. Egen oversettelse av begrepet «the organizing principle»

¹⁶⁸ Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 90.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 141.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid., 137.

¹⁷³ Miller, «Genre som sosial handling», 20.

¹⁷⁴ Ibid., 26.

¹⁷⁵ Kjeldsen, «Retorisk genreanalyse», 97.

¹⁷⁶ Campbell og Jamieson, «Form and Genre in Rhetorical Criticism: An introduction», 26.

sjangerforståelse i oppgaven kan jeg altså både gi en deskriptiv og en funksjonell beskrivelse av norske offisielle unnskyldninger: Ut ifra Foss' metode vil jeg kunne gi en beskrivelse av norske offisielle unnskyldningers sjangerelementer. Samtidig vil en utvidet forståelse av Millers sjangersyn åpne opp for en slik analyse også vil kunne avdekke sjangerens mulighet til å skape nye sosiale behov og dermed påvirke sosiale og politiske forhold.

4.2 Fremgangsmåte og begrepsapparat

Analysens konkrete fremgangsmåte for å identifisere norske offisielle unnskyldningers situasjonelle krav og karakteristikk tar utgangspunktet i en retorisk og kritisk nærlesing av de fire unnskyldningstalene. Ettersom det nærmest er ingen grense for hvor dyptgående en slik analyse kan være, vil analysen kun fokusere på visse tekstlige aspekter og elementer. Disse har blitt valgt ut basert på gjentatte gjennomlesninger av talene i forkant av analysen. En slik utvelgelsesmåten er i tråd med Foss' forslag om å se nærmere på de elementene som peker seg ut som kritiske i tekstene, og dermed la tekstene selv fremheve sine viktigste kjennetegn.¹⁷⁷ Foss' metode tar med andre ord utgangspunkt i en fortolkning av tekster. Ifølge Villadsen står fortolkning sentralt innen moderne retoriske teorier ettersom tekster kan bære forskjellige meninger og betydninger uavhengig av retorenes intensjoner¹⁷⁸. Det teoretiske begrepsapparatet fra klassisk retorikk gir imidlertid ikke veldig god anledning til å beskrive innhold og retoriske strategier. For å begrunne mine retoriske fortolkninger vil jeg derfor også ty til andre kommunikasjonsteorier med et vokabular bedre tilpasset for å beskrive de tekstlige elementene som utgjør talenes karakteristikk. I denne oppgaven vil jeg derfor i tillegg til klassiske retoriske begreper også ta i bruk begreper fra diskursanalyse og tekstlingvistikk. Disse teoriene har en noe ulik tilnærming til tekst: Diskursanalyse baserer seg på pragmatisk språkbruk i kontekst, mens tekstlingvistikk fokuserer på språk og struktur i tekster.¹⁷⁹ Ved å bruke begreper fra disse teoriene vil jeg kunne redegjøre for unnskyldningstalene både som handlinger, altså språklige ytringer, og som tekstlige strukturer.¹⁸⁰ Disse aspektene er viktige for å redegjøre for talenes innhold, og spesielt deres stil. For selv om retoriikkens stillære er velutviklet, gir den få analytiske verktøy til å beskrive hvordan stil forekommer i en tekst. Ved å anvende begreper fra klassisk retorikk, diskursanalyse og tekstlingvistikk vil jeg få tilgang til et begrepsapparat som gjør det mulig å

---

¹⁷⁷ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 141-142.

¹⁷⁸ Villadsen, «Fortolkningens rolle i retorisk kritikk», 38.

¹⁷⁹ Svennevig, *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 170-171.

¹⁸⁰ *Ibid.*, 170.

analysere og fortolke norske offisielle unnskyldninger på et retorisk, semantisk og diskursivt nivå.

For å beskrive sjangeren norske offisielle unnskyldninger skal jeg analysere fire aspekter ved hver tale: situasjonelle omstendigheter, situasjonelle krav, innholdsmessige karakteristikk og stilistiske karakteristikk:

Situasjonelle omstendigheter

I beskrivelsen av talenes situasjonelle omstendigheter vil jeg redegjøre både for deres situasjonskontekst og historiske bakgrunn. Denne beskrivelsen tar utgangspunkt i Kjeldsens syn om at det eksisterer et dynamisk forhold mellom retoriske situasjoner og diskurs. Dette blikket åpner som sagt for at retorikk kan skape retoriske situasjoner og motsatt,¹⁸¹ noe som er spesielt relevant i redegjørelsen av talenes situasjonskontekst. Dette er hendelser i nyere tid som har en tilknytning til de norske offisielle unnskyldningene og gruppene som mottar dem. Dette kan blant annet være politiske diskusjoner, samfunnsdebatter eller unnskyldningskrav fra de indignerte gruppene selv eller fra andre samfunnsgrupper. Beskrivelsene av situasjonskonteksten forutsetter at slike retoriske ytringer kan ha påvirket eller skapt de påtrengende problemene som de offisielle unnskyldningstalene svarer på. På denne måten åpner Kjeldsens blikk opp for at en analyse av talenes situasjonelle omstendigheter blant annet kan gi innsikt i hva som utgjør talenes retoriske situasjoner.

Redegjørelsene av talenes historiske bakgrunn fokuserer på hendelsene som retorene ber om unnskyldning for og søker også å beskrive gruppen som mottar unnskyldningen. En beskrivelse av talens situasjonelle omstendigheter er dermed ikke bare viktig for å definere talenes retoriske situasjoner, men også nødvendig for å kunne fullstendig forstå og redegjøre for talenes innhold og utforming.

Situasjonelle krav

Situasjonelle krav kan beskrives som betingelser eller antatte vilkår i en situasjon som fordrer en retorisk respons.¹⁸² For å identifisere og beskrive de situasjonelle kravene i talene tar jeg utgangspunkt i den foregående redegjørelsen av talens situasjonelle omstendigheter for å beskrive og definere talenes retoriske situasjoner. Ut ifra en slik beskrivelse vil jeg kunne si noe om hvilke krav som situasjonen fordrer. Jeg vil også ta hensyn til talens faktiske innhold

---

¹⁸¹ Kjeldsen, «Retoriske omstendigheter: retorikken i en fragmenteret, foranderlig og kompleks verden», 60.

¹⁸² Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 137.

for å se hvilke elementer retoren selv anser som nødvendige og avgjøre om taleren innfrir disse kravene.

For å gi en systematisk beskrivelse av talenes retoriske situasjon og de situasjonelle kravene retorene står overfor skal jeg konsekvent bruke Bitzers' begreper som «påtrengende problem» og «retoriske publikum». Ettersom jeg tolker begrepet «situasjonelle krav» likt som «tvingende omstendigheter», skal jeg holde meg til førstnevnte uttrykk i analysen.

Til tross for at jeg bruker Bitzer' vokabular, vil jeg i tråd med Kjeldsen blikk også reise spørsmål om talenes påtrengende problemer er reelle, eller om de retoriske situasjonene er iscenesatt av taleren for å oppnå andre formål.

Innholdsmessige karakteristikk

Da Foss' sjangeranalyse ikke legger noen strenge føringer for hva som skal anses som innholdsmessige karakteristikk, åpner dette opp for at en kritiker selv kan definere hva som skal anses som sjangerens innhold. I norske offisielle unnskyldninger er det selve unnskyldningshandlingen som er definerende for sjangeren. I analysen vil jeg derfor ha et praktisk perspektiv der jeg definerer innholdsmessige karakteristikk som handlingene talene gjør. Denne handlingsorienterte forståelsen av innhold åpner opp for at språkhandlinger, deriblant selve den offisielle unnskyldningen, utgjør et innholdsmessig element. Som analysen skal vise, nødvendiggjør sjangerens krav om en beklagelse også en erkjennelse av hendelsene man unnskylder for. I de norske unnskyldningstalene tar disse erkjennelsene form av historiefortellinger. Fortellingene har dermed en innholdsmessig funksjon i talene og vil derfor anses som en del av deres innhold. Dette åpner opp for at historienes struktur og oppbygging, deriblant disposisjon, tekstbindinger, stemmer og perspektiv, defineres som innholdsmessige karakteristikk. For å analysere sjangerens innhold vil jeg dermed undersøke følgende aspekter ved talene:

Disposisjon:

Innen klassisk retorikk var talenes disposisjon knyttet opp mot den retoriske arbeidsfasen *dispositio*. Denne fasen handler om å hvordan man bygger opp en tale på en slik måte at den får størst mulig gjennomslag og overbevisningskraft.¹⁸³ For å redegjøre for talenes disposisjon vil jeg ta utgangspunkt i en funksjonell og tematisk inndeling av talenes deler. Med tematisk menes her en overordnet oppsummering av emnene retorene snakker om i hver del. I analysen

---

¹⁸³ Andersen, *I retorikkens hage* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 46.

vil jeg ikke bare vise hvordan talene er strukturert, men også redegjøre for hvilke handlinger som gjøres i det enkelte delene og hvilke funksjoner disse har.

Språkhandlinger:

Jeg vil også undersøke hvilke språkhandlinger som utføres i talene. Denne beskrivelsen tar utgangspunkt i John Searles fem ulike grupper av språkhandlinger: konstantiver, direktiver, ekspressiver, kommisiver og kvalifiseringer.¹⁸⁴ I analysen vil jeg altså ikke bare undersøke de offisielle unnskyldningene, men også kartlegge de andre språkhandlingene i talene og undersøke hvilken funksjon disse har. Ettersom flere av talehandlingstypene forutsetter en form for legitimitet,¹⁸⁵ kan en slik analyse gi innsyn i forholdet mellom retorisk handlekraft og talehandlinger og dermed avdekke hvordan retorisk handlekraft manifesteres i sjangeren.

Tekstbindinger:

I analysen skal jeg også se nærmere på hvilke tekstbindinger som går igjen i talene.

Tekstbindinger brukes til å strukturere en tekst ved å binde setninger sammen slik at meninger skapes og teksten blir sammenhengende. Jeg skal analysere både talenes referentkoblinger og konnektivbindinger:

Førstnevnte er knyttet opp mot hvordan en tekst peker ut fenomener eller personer, og hvilke ord eller benevninger taleren bruker for å referere til disse.¹⁸⁶ Ved bruk av synonymer og pronominalisering kan man skape referentkjeder som skaper koherens i teksten.¹⁸⁷ En analyse kan gi innsikt i hvordan retorene skaper en tematisk sammenheng mellom talenes ulike deler og vise hvordan retorene omtaler seg selv og sitt retoriske publikum. Dette kan gi innsyn i måten sjangeren kan brukes til å styrke eller anerkjenne kollektiver, og dermed si noe om sjangerens potensial til å tilegne retoriske handlekraft til et retorisk publikum. En analyse av slike referanser kan også gi innsyn i det offentlige synet på fortiden som talene gjengir i lys av måten tidligere hendelser omtales, og hvem som betegnes som aktører og ofre i fortidens ugjerninger.

Konnektivbindinger er språklige markører i teksten som markerer forbindelser mellom setninger.¹⁸⁸ Det finnes fire hovedgrupper av konnektivbindinger: additive, temporale,

---

¹⁸⁴ Searle, *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), viii. Norsk oversettelse av begrepene «assertives», «directives», «commissives», «expressives» og «declarations».

¹⁸⁵ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 84.

¹⁸⁶ Hellspøng og Ledin, *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys* (Lund: Studentlitteratur, 1997), 81.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 83.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 88.

adversative og kausale.¹⁸⁹ En undersøkelse av talenes implisitte og eksplisitte bruk av konnektivbindinger kan gi innsyn i hvordan talene er strukturert som tekst, og blant annet vise måten de uttrykker motsetninger, og sammenheng mellom årsak og virkninger.¹⁹⁰ Dette kan gi innsikt i hvordan talene fremstiller verden, noe som potensielt kan vise hvordan retorene kan bruke sjangeren til å styrke verdier og virkelighetsbilder.

Til sammen kan en analyse av talens tekstbindinger bidra til å kartlegge og identifisere talenes narrative strukturer, og således gi en større innsikt i hvilken sjangerfunksjon disse historiske gjengivelsene har.

Perspektiv og stemmer i teksten:

Bruk av stemmer i talene handler om hvem som kommer til orde i teksten, både gjennom eksplisitte og implisitte referanser. I analysen vil jeg også undersøke hvilke perspektiver som løftes fram i talene. Dette er spesielt aktuelt i forbindelse med talenes historiske gjenfortellinger. Blir historiene fortalt fra et objektivt perspektiv, eller kommer også det ofrenes forståelse av fortiden til syne? En slik analyse vil dermed kunne gi en økt forståelse av hvordan unnskyldningstalene kan brukes til å innføre nye tolkninger av historien og dermed vise sjangerens potensial til påvirke kollektive forståelser av fortiden.

Stilistiske karakteristikk

I analysen skal jeg også identifisere og beskrive talenes stilistiske karakteristikk. I antikken gikk stil og språklig utsmykning under navnet *ornatus* og ble ansett som et retorisk krav.¹⁹¹ Innenfor stil regnet man språklige virkemidler som troper og figurer, der sistnevnte ble delt inn i tale- og tankefigurer.¹⁹² Ved å ta i bruk slike virkemidler kan en retor tale på en måte som står i kontrast til en dagligdags stil og dermed ytre sine meninger og argumentere på en unik måte.¹⁹³

I motsetningen til den antikke retorikkens skjematisk forståelse av språklige virkemidler, fremstår i dag stil som en mer abstrakt kategori. Svennevig definerer stil som «språklige og tekstuelle trekk» og knytter stilistiske valg opp mot selve kommunikasjonssituasjonen og relasjonen mellom taleren og publikum.¹⁹⁴ Dette antyder at

---

¹⁸⁹ Ibid., 89.

¹⁹⁰ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 121.

¹⁹¹ Andersen, *I retorikkens hage* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 59.

¹⁹² Ibid., 67.

¹⁹³ Ibid., 68.

¹⁹⁴ Svennevig, *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 258-259.

stilistiske karakteristikkene også tjener et funksjonelt formål. Ifølge Karianne Skovholt og Aslaug Veum kan ordvalg og virkemidler som metaforer blant annet brukes som retoriske strategier for å skape spesifikke virkelighetsbilder og dermed vise hvordan taleren forholder seg til omverdenen.¹⁹⁵ En annen som har undersøkt funksjonen til retoriske virkemidler er Jeanne Fahnestock. Hun argumenterer for at figurer, troper og stil ikke kun er språklige utsmykninger, men også har en argumenterende funksjon.¹⁹⁶ Fahnestock mener blant annet at virkemidlene kan ha en konstituerende kraft.¹⁹⁷ Ordene vi bruker til å betegne noe kan altså påvirke måten vi forstår begreper og fenomener, og dermed måten vi oppfatter verden. Marie Lund eksemplifiserer dette poenget ved å vise til anatomiske begreper som skamlepper og skambein og måten disse betegnelsene bærer med seg visse konnotasjoner som tilfører en normativ betydning til ordene.¹⁹⁸

Disse pragmatiske forståelsene av stil åpner opp for at en analyse av de stilistiske karakteristikkene til norske offisielle unnskyldninger kan gi innsyn i sjangerens samfunnsmessige og politiske potensial. Selv om Fahnestock ikke selv forsker på slike beklagelser, åpner hennes syn opp for at en analyse av unnskyldningstalenes virkemidler blant annet kan vise hvordan retorene konstituerer kollektive grupper gjennom unnskyldningstalene. Samtidig kan en slik analyse også gi innsyn i hvordan talene styrker visse verdisyn og virkelighetsbilder gjennom normative beskrivelser av samtiden og fortiden.¹⁹⁹ Formålet med analysen er altså ikke kun å gi en generell beskrivelse av sjangerens stilistiske karakteristikk, men også å bruke denne beskrivelsen til å redegjøre for hvordan retorene forholder seg til omverdenen, inkludert den retoriske situasjon, og vise hvordan publikums virkelighetsforståelse kan påvirkes av talenes stilistiske virkemidler.

I analysen av talenes stilistiske karakteristikk vil jeg ikke bare analysere talenes bruk av troper og figurer, men også beskrive retorenes stilleie ved å undersøke talenes vokabular og bruk av språklig modalitet. Sistnevnte karakteristikk krever en nærmere definisjon:

Språklig modalitet:

Bruken av språklig modalitet i en tekst er knyttet opp mot hvordan teksten konstruerer virkeligheten.²⁰⁰ Oppgavens analyse skal se nærmere på talenes bruk av både epistemisk og

---

¹⁹⁵ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 57.

¹⁹⁶ Fahnestock, *Rhetorical figures in science* (New York: Oxford University Press, 1999), xii.

¹⁹⁷ *Ibid.*, 31.

¹⁹⁸ Lund, «Retorisk stil», 172.

¹⁹⁹ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 58.

²⁰⁰ Hellspong og Ledin, *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys* (Lund: Studentlitteratur, 1997), 133.

deontisk modalitet. Førstnevnte handler om talerens holdninger til egne påstander og saksforholdet. Dette er spesielt relevant for å se hvordan retorene konstruerer talenes historiske narrativ. Epistemisk modale hjelpeverb kan nemlig bidra til å forsterke og dempe sannsynligheten av retorenes påstander²⁰¹ og dermed påvirke måten disse historiene fremstilles på. Dette har konsekvenser for hvilket syn på fortiden, og dermed hvilke virkelighetsbilder talene gjengir.

Deontisk modalitet sier noe om retorene ønsker og vilje og uttrykkes i grader av nødvendighet²⁰². Denne formen for modalitet realiseres ofte ved bruk av hjelpeverb som *kan*, *bør*, *skal* eller *må*. Deontisk modalitet kan ses i sammenheng med språkhandlinger da de kan dempe eller forsterke talehandlingene. Ettersom disse språkhandlingene kan være rettet mot avsenderen selv eller andre, kan en analyse av hjelpeverbene gi innsyn i hvordan retorene forholder seg til sitt publikum, og eventuelt hvordan slike forhold kan påvirkes gjennom talene. En analyse av slike modale hjelpeverb kan videre avdekke hvordan retorene etablerer sin retoriske handlekraft og eventuelt tildeler handlekraft gjennom måten de forplikter sitt publikum til spesifikke syn på fortiden, virkelighetsbilder eller verdier. En slik analyse vil dermed også kunne gi innsyn i hvordan slike forpliktelser påvirker sjangerens mulighet til å etablere og styrke nasjonale fellesskap og kollektive identiteter.

4.3 Fortolkning og retorisk kritikk

I analysen av sjangeren norske offisielle unnskyldninger vil jeg også undersøke det som gjør unnskyldningstalene til retoriske «hendelser», det vil si retoriske handlinger med sosial og politisk påvirkningskraft. For å besvare problemstilling 2 vil jeg derfor gjøre retorisk analyse og kritikk også utover det som beskrives i den retoriske sjangeranalysen. Dette innebærer at jeg i analysekapittelet ikke bare skal beskrive unnskyldningstalene, men også gi en fortolkning av deres videre mening. Som forklart i innledningen, tar oppgaven utgangspunkt i den kritiske retoriske tradisjonen - en tradisjon der fortolkning står sentralt. Fortolkning handler om å trenge gjennom tekstens konkrete innhold og utforming for å undersøke deres videre betydning²⁰³. En slik redegjørelse av norske offisielle unnskyldningers betydning og påvirkningskraft er nettopp formålet med oppgavens andre problemstilling. Ved å anvende teorier knyttet til den enkelte underproblemstilling vil disse gi bestemte perspektiver²⁰⁴ på

---

²⁰¹ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 89.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 20.

²⁰⁴ Ibid.

funnene fra analysen, noe kan benyttes i en fortolkning og dermed besvarelse av problemstillingene 2.1-2.3. En slik tilnærming kan sies å være typisk for den kritiske retoriske tradisjonen. Ifølge Villadsen og den retoriske kritikeren James Jasinski er det nemlig i fortolkningen at analyse og teori krysser vei i retorisk kritikk.²⁰⁵

I denne oppgaven vil min analytiske posisjon derfor være tett opp til den posisjonen som Jim Kuypers og andre sentrale forskere innen retorisk kritikk tar. Disse ser på analyse av retoriske tekster som handlinger der fortolkning og beskrivelse er sammenvevd.²⁰⁶ Ved å redegjøre for slike handlinger kan man dermed både beskrive hva retoriske tekster *er* og fortolke hva de *betyr*.²⁰⁷

4.4 Forholdet mellom metode og problemstillinger

Til tross for at Foss' metode legger opp til å formulere forskningsspørsmålene i etterkant av en analyse, ble problemstillingene for denne oppgave blitt valgt ut i forkant. Dette ble gjort etter en pilotstudie. Denne studien gikk ut på å analysere én av de fire talene. Formålet med studien var å både finne aktuelle problemstillinger og å undersøke om retorisk sjangeranalyse var en egnet metode til å svare på disse. Pilotstudien gjorde det også lettere å tilpasse den konkrete fremgangsmåten til analysen da jeg fikk en bedre forståelse av hvilke aspekter ved talene som kunne gi svar på problemstillingene.

Oppgavens metodikk åpner opp for at jeg gjennom analyser av de fire talene vil kunne identifisere og beskrive den enkeltes tales situasjonelle krav og innholdsmessige og stilistiske karakteristikk. Ved å se disse i sammenheng vil jeg kunne drøfte forskjeller og se mønstre på tvers talene. På denne måten vil jeg kunne identifisere og beskrive sjangerens situasjonelle krav og karakteristikk. Ut ifra disse funnene vil jeg kunne definere sjangerens særegne konfigurasjon. Til sammen vil jeg således ha utformet en sjangerbeskrivelse av norske offisielle unnskyldninger, noe som utgjør et svar på problemstilling 1. Denne sjangerbeskrivelsen, sammen med relevante teorier, vil danne utgangspunktet for å besvare problemstillingene 2.1-2.3 og dermed oppgavens andre problemstilling. Som antydning i redegjørelsen av analysens fremgangsmåte, er det en tydelig sammenheng mellom oppgavens metodikk og disse underordnede problemstillingene:

---

²⁰⁵ Jasinski, «The status of theory and method in rhetorical criticism», 261. Villadsen, «Fortolkningens rolle i retorisk kritikk», 43.

²⁰⁶ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 22. Kuypers forklarer dette poenget ved å vise til Michael Leff. Se Leff, «Interpretation and the art of the rhetorical critic», 345.

²⁰⁷ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 20.

Problemstilling 2.1 er knyttet til hvordan sjangeren kan brukes til å etablere og tilegne retorisk handlekraft. Spesielt kan en analyse av talenes stil og måten retorene omtaler seg selv og sin rolle gjennom referentkjeder gi innsyn i hvordan talerne etablerer denne handlekraften. Ved å undersøke talenes språkhandlinger og hvordan retorene refererer til det retoriske publikummet kan analysen også gi innsyn i sjangerens potensial til å tildele retorisk handlekraft, deriblant til gruppen som mottar unnskyldningen.

Problemstilling 2.2 handler om hvordan sjangeren kan styrke verdier og virkelighetsbilder. Her er det spesielt fruktbart å undersøke talenes narrativ, stil og struktur for å redegjøre for hvordan talene definerer fortidens hendelser. Ved å se på bruk av språkhandlinger og modalitet vil jeg undersøke om talerne i lys av historiefortellingene forplikter det retoriske publikummet til visse måter å forstå sin delte historie, og dermed om fortellingene kan påvirke deres kollektive verdier og forplikte de til spesifikke handlinger.

Problemstilling 2.3 skal undersøke hvordan det retoriske publikumet konstitueres i sjangeren. Her vil spesielt en analyse av talenes bruk av referentkjeder, perspektiv og modalitet gi innsyn i hvordan retorene beskriver og forholder seg til gruppene de offisielle unnskyldningene er rettet mot. I tillegg kan retorenes bruk av språkhandlinger vise sjangerens potensial til å forplikte publikummet til visse syn på gruppene, og definere hvordan de hører til i det øvrige norske felleskapet.

Oppgavens to problemstillinger henger tett sammen. Sjangerens karakteristikk påvirker dens politisk og samfunnsmessig potensial. Dette skyldes at sjangerens språk og oppbygging står i et avhengighetsforhold med dens påvirkningskraft og visa versa. Med dette som utgangspunkt kan man argumentere for at den mest hensiktsmessige måten å analysere de fire talene, og dermed sjangeren som helhet, er å gå i sirkel mellom å analysere tekstenes enkeltdeler, og tekstene som helhet. Det er kun ved å bryte talene ned i enkeltdeler at det er mulig å analysere hva som karakteriserer dem. Samtidig er jeg også nødt til å se talene fra et funksjonelt perspektiv for å kunne avgjøre hvilken betydning de har. Denne formen for fortolkning kan minne om det Martin Heidegger og Hans-Georg Gadamer kaller for en hermeneutisk sirkel, der ens forståelse bygger på en fortolkning som går i sirkel mellom enkeltdelene av en tekst og dens helhet.²⁰⁸ Akkurat som man i hermeneutikken kan forstå enkeltdelene ved å se på helheten og omvendt, vil denne oppgaven undersøke sjangerens underliggende struktur og språk samt dens overordnede funksjoner. Denne stadige bevegelsen fra tekstlig mikronivå til et funksjonelt makronivå vil kunne avdekke både hva som

---

²⁰⁸ Gadamer, *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*, overs. Holm-Hansen (Oslo: Pax, 2012), 331.

karakteriserer norske offisielle unnskyldninger og hvilket politisk og samfunnsmessig potensial sjangeren har.

4.5 Validitet og reliabilitet

Å analysere tekster ut ifra en kombinasjon av retorisk sjangeranalyse og retorisk kritikk innebærer at jeg skal beskrive og fortolke tekster, og samtidig argumentere for at min lesning stemmer. Innen den kritiske retoriske tradisjonen gjøres dette ved å fremme påstander, presentere bevisene for disse og invitere publikummet til å si seg enig i fortolkningen²⁰⁹. Formålet er dermed ikke å nå fram til en objektiv sannhet,²¹⁰ men å overbevise publikum om å være enig i ens lesning av de retoriske tekstene. Å sikre validitet i denne oppgaven er således ensbetydende med å argumentere godt og tydelig for mine tolkninger av unnskyldningstalene. Dette har jeg forsøkt å gjøre ved å være transparent i gjengivelsen av oppgavens metode og analyseprosess, og ved å konsekvent henvise til talene i analysen. Som oftest siterer jeg konkrete setninger eller utdrag fra talene. I de tilfellene der jeg derimot kun referer til et linjenummer er det likevel mulig for en leser å finne fram til setningen da alle talene i korpuset er vedlagt²¹¹.

Det vil likevel være nærmest umulig å gjenskape oppgavens analyse til punkt og prikke. Dette er knyttet opp mot oppgavens reliabilitet, altså dens etterprøvbarehet.²¹² Selv med samme fremgangsmåte og korpus, er det ikke sikkert en annen person vil nå fram til de samme funnene og fortolkningene som denne oppgaven gjør. Dette er heller ikke et mål. Innen humaniora utgjør kritikerens personlighet en essensiell del av en studie.²¹³ Retorisk kritikk kan dermed ikke regnes som en objektiv og vitenskapelig metode, men en subjektiv metode der forskerens personlighet farger argumentene og funnene studien kommer fram til.²¹⁴

Da denne analysen kun tar utgangspunkt i fire norske offisielle unnskyldninger, er det grenser for hvor generaliserbare analysens funn er. Målet med oppgaven er ikke å utforme en sjangerbeskrivelse som kan beskrive alle fremtidige norske unnskyldningstaler, men kun en beskrivelse basert på de fire talene i oppgavens korpus. Dette betyr at oppgavens funn ikke nødvendigvis gir en god beskrivelse av kommende taler som tilhører denne sjangeren. Dette

---

²⁰⁹ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 16.

²¹⁰ Zarefsky, «Knowledge Claims in Rhetorical Criticism», 632.

²¹¹ Se vedlegg 1-4.

²¹² Silverman, *Interpreting qualitative data* (Los Angeles: SAGE, 2014), 83.

²¹³ Kuypers, «Rhetorical Criticism As Art», 14.

²¹⁴ Ibid.

skyldes sjangeres potensial til å endre seg i takt med situasjoner og sosiale behov. Likevel kan studiens innsikter brukes i den videre forskningen på både norske og utenlandske offisielle unnskyldninger. Oppgavens funn og sjangerbeskrivelse kan brukes som et sammenligningsgrunnlag og dermed potensielt bidra i arbeidet mot å komme nærmere en definisjon av offisielle unnskyldningers karakteristikk, og en bedre forståelse av sjangerens samfunnsmessige og politiske potensial, uavhengig av nasjonal kontekst.

5. Analyse

Det er nå på tide å gå fra teori til praksis ved å gå de faktiske unnskyldningstalene i sømmene. Som det vil komme fram av denne analysen, er det forskjeller både i talenes innhold og stil, og i de retoriske situasjonene som fordrer dem. Et viktig likhetstrekk er derimot måten retorene ikke bare erkjenner fortidens feil, men bruker disse innrømmelsene til kollektiv refleksjon og lærdom. Etter å ha beklaget til de norske jødene, sier Stoltenberg følgende:

Like viktig som å beklage er å lære. Og enda viktigere: Å forplikte oss til å bekjempe holdninger og handlinger som leder oss bort fra anstendighet og sivilisasjon.²¹⁵

Dette utsagnet antyder et av oppgavens viktigste funn. Som denne analysen skal vise, brukes ikke de norske offisielle unnskyldningene bare til å beklage. Sjangeren kan også forstås som en retorisk inngang for talerne å stadfeste hvordan det retoriske publikummet skal handle og forstå sitt verdisyn og sin norske identitet i lys av fortidens ugjerninger.

Formålet med dette analysekapittelet er ikke bare å beskrive talene, men å fortolke og argumentere for deres videre funksjoner og betydning. Kapittelet er organisert etter den enkelte tale. For hver tekst skal jeg analysere talenes situasjonelle omstendigheter og krav samt innholdsmessige og stilistiske karakteristikk. Etter hvert delkapittel følger en kort oppsummering av de viktigste funnene, både de som har med talenes karakteristikk å gjøre, og de som antyder sjangerens samfunnsmessige og politiske potensial.

5.1 «Det skal være trygt å være jøde i Norge»

Talen «Det skal være trygt å være jøde i Norge» ble holdt den 27. januar 2012 av daværende statsminister Jens Stoltenberg. I talen erkjenner og fordømmer Stoltenberg norske antisemittiske handlinger under andre verdenskrig og ber norske jøder om unnskyldning for nordmenns rolle under jødedeportasjonen. I talen konstituerer retoren også et nasjonalt kollektiv og forplikter dette felleskapet til å stå imot samtidens jødehat i lys av talens erkjennelse av nordmenns handlinger i fortiden.

---

²¹⁵ Stoltenberg, «Det skal være trygt å være jøde i Norge».

Situasjonelle omstendigheter

Historisk bakgrunn

Andre verdenskrig og deportasjonen av norske jøder:

Selv om det fantes antisemittisme også i det norske samfunnet i mellomkrigstiden,²¹⁶ blusset forskjellsbehandlingen av minoriteten for alvor opp i Norge etter den tyske invasjonen i april 1940. På dette tidspunktet fantes det omtrent 2100 norske jøder i landet.²¹⁷ Det tok to år før Nasjonal Samling innførte registrering av landets jøder og satte i gang massearrestasjoner.²¹⁸ I løpet av 1942 og 43 ble totalt 773 norske jøder sendt til tyske konsentrasjonsleirer.²¹⁹ Et fåtall av de norske jødene klarte å holde seg skjult, mens over 1200 flyktet over grensen til Sverige der de fikk asyl.²²⁰

Donaudeportasjonen i 1942:

Av de totalt 773 norske jødene som ble deportert, ble de aller fleste fraktet til det tyskokkuperte Polen den 26. november 1942 med skipet D/S Donau. Om bord på skipet var 529 norske jøder.²²¹ De fleste av disse ble sendt direkte til Auschwitz.²²² Ved ankomst til leiren ble kvinnene og barna separert fra mennene og umiddelbart drept i gasskamre. Av de deporterte vet man med sikkerhet at minst 38 overlevde krigen.²²³

Til tross for at det var de tyske myndighetene som initierte deportasjonen av de norske jødene, var også nordmenn involvert i handlingen. Norske nazister bidro med tilretteleggingen av deportasjonen og samarbeidet med norske politimenn til å utføre selve arrestasjonene.²²⁴ Disse fikk i tillegg hjelp av norske drosjesjåfører som kjørte jødene til Akershuskaaien der skipet lå fortøyd.²²⁵

Situasjonskontekst

Situasjonskonteksten som ledet opp til beklagelsen var preget to aktuelle saker: krav og oppfordringer om at Stoltenberg burde gi en offisiell unnskyldning til norske jøder, og en

---

²¹⁶ Bruland, «Norske jøder - historie og kultur», 80.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid., 80-81.

²¹⁹ Store norske leksikon, s.v. «Holocaust i Norge,» av Vibeke Kieding Banik. Sist endret 28.05.20.

https://snl.no/Holocaust_i_Norge.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Bruland, *Holocaust i Norge: registrering, deportasjon, tilintetgjørelse* (Oslo: Dreyers forlag, 2017), 668.

²²² Ibid., 589.

²²³ Ibid.

²²⁴ Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, bind 2 (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 56.

²²⁵ Store norske leksikon, s.v. «Holocaust i Norge,» av Vibeke Kieding Banik. Sist endret 28.05.20.

https://snl.no/Holocaust_i_Norge.

debatt om jødernes posisjon i Norge i lys av oppblussingen av antisemittiske holdninger. Førstnevnte debatt dukket opp vinteren 2011, rett før den årsskiftet som markerte at det var 70 år siden deportasjonen av norske jøder med Donau. Den kommende årstiden aktualiserte denne delen av Norges historie og var trolig en stor bidragsyter til at flere nordmenn løftet fram forslaget om en offisiell unnskyldning til norske jøder. En som foreslo en slik beklagelse var samfunnsdebattant Aslak Nore. I en kronikk i VG publisert i desember 2011, omtaler journalisten deportasjonen av de norske jødene som «den største krigsforbrytelsen i Norge [...]».²²⁶ Politikere kastet seg også inn i debatten. To uker før Stoltenbergs tale sendte daværende parlamentarisk leder av KrF, Hans Olav Syversen, et skriftlig spørsmål til statsministeren der han ga uttrykk for at Stoltenberg burde beklage til de norske jødene på vegne av regjeringen.²²⁷ Også i det jødiske miljøet ble en offisiell unnskyldning diskutert. Ervin Kohn, lederen av Det mosaiske trossamfunn, mente at det ikke var spesielt viktig for minoriteten å få en offisiell unnskyldning ettersom de allerede hadde fått en økonomisk erstatning under Bondevik-regjeringen.²²⁸ Sidsel Levin, daværende leder av Jødisk museum i Oslo, uttrykte derimot et ønske om at Stoltenberg skulle benytte seg av kommende Holocaustdagen for å innfri behovet hos jødiske familier for et endelig oppgjør med fortiden.²²⁹

Tiden i forkant av talen var også preget av en debatt om jødehat i Norge. En undersøkelse av antisemittiske holdninger blant ungdomsskoleelever i Oslo i 2011 avslørte at over halvparten av elevene hadde opplevd at ordet «jøde» ble brukt som skjellsord.²³⁰ Antisemittismen i landet ble også løftet fram av nevnte Kohn som uttalte at medlemstallet i Det mosaiske trossamfunn i Oslo hadde sunket betraktelig de siste årene grunnet frykt blant minoriteten for å identifisere seg som jøde.²³¹ Datidens diskusjoner må også ses i lys av terroraksjonen den 22. juli 2011 som preget debattklimaet på denne tiden. Angrepet står som et eksempel på hvilke fatale konsekvenser høyreekstremistiske holdninger kan føre til og gjorde trolig nordmenn mer oppmerksomme på de rasistiske og antisemittiske strømningene som fantes i landet.

---

²²⁶ Nore, «En unnskyldning fra høyeste hold.»

²²⁷ Våge og Bjåen, «Ber Jens si unnskyld til jødene.»

²²⁸ Andenes, «Usemje om orsaking for jødeutsendinga.»

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Guhnfeldt et al., «Hører ofte «jøde» brukt sårende.»

²³¹ Bjartvik, «Jødiske menigheter krymper.»

Situasjonelle krav

Som redegjørelsen av talens situasjonskontekst viser, ble Stoltenbergs tale holdt i kjølvannet i en tid preget av oppfordringer og krav om en offisiell unnskyldning til gruppen, og en periode der antisemittismen i Norge ble debattert. Man kan argumentere for at begge disse aktualitetene formet den retoriske situasjonen som ledet opp til talen. I talen adresserer Stoltenberg både nordmenns rolle i deportasjonen av norske jøder, og den oppblomstrende antisemittismen man opplevde i samtiden. Situasjonens påtrengende problem kan dermed knyttes opp mot behovet for en retorisk respons som tar et oppgjør med både fortidens og samtidens antisemittisme i Norge. Retoren løser dette påtrengende problemet ved å be om unnskyldning for nordmenns rolle i jødedeportasjonen for deretter å knytte denne hendelsen opp mot samtiden ved å ta tydelig avstand fra ideer og verdenssyn som kan lede til jødehat.

Ut ifra hvor mye tid Stoltenberg bruker på å snakke om fortidens antisemittisme og å tydeliggjøre nordmenns involvering i jødedeportasjonen, er det tydelig at han ikke bare anså en redegjørelse av fortidens feil som et situasjonelt krav, men også en erkjennelse av ansvar. Store deler av talen er nettopp en gjenfortelling av norske jøders opplevelser under andre verdenskrig, der Stoltenberg legger stor vekt på jødedeportasjonen og erkjenner hvordan denne ikke ville vært mulig uten nordmenn. Denne ansvarliggjøringen speiles i talens tradisjonelle epideiktiske setting. Talen ble holdt på Den internasjonale Holocaustdagen ved Akershuskaia der D/S Donau lå til kai før reisen mot Polen. Merkedagen markerer en dag da det er naturlig å vende blikket bakover i tid og reflektere over tidligere hendelser. På denne måten muliggjør talens situasjonelle omstendigheter et kollektivt tilbakeblikk på nordmenns handlinger under krigen og deres ansvar i deportasjonen av de norske jødene. Settingen bidrar også til å ta et symbolsk oppgjør med denne delen av Norgeshistorien ved at unnskyldningen blir fremført på gjerningsstedet. Det er for mange naturlig å vende tilbake til stedet der en tragisk hendelse fant sted for å sørge. Dette speiler seg blant annet i kutymen ved å legge igjen blomster ved ulykkessteder. Scenesettelsen av talesituasjonen gjør det ikke dermed ikke bare mulig for Stoltenberg å adressere ugjerningen, men også naturlig. Den planlagte settingen antyder at retoren tolket en slik høvelig anledning som et tydelig situasjonelt krav.

I talen er retoren også opptatt av å understreke at fortidens holdninger ikke var noe som forsvant med krigen, men at antisemittisme fortsatt påvirker dagens norske jøder. Således kan man argumentere for at det å ta avstand fra samtidige høyreekstreme synspunkter også fremsto som noe taleren anså som et situasjonelt krav for å løse det påtrengende problemet.

Denne avvisningen tar form av en normativ beskrivelse av hvordan Norge skal være, og en tydelig konstatering av norske jøders rett til religionsutøvelse.

Måten taleren tolker og løser det påtrengende problemet sier noe om hvem han taler til. Talens unnskyldning for nordmenns rolle under deportasjonen viser tydelig at norske jøder var en del av dens retoriske publikum. Selv om det kun var én person igjen av gruppen som ble deportert med Donau i november 1942, kan man argumentere for at også norske jøder som ikke ble direkte rammet av denne konkrete hendelsen var en del av publikummet. Dette skyldes at retoren også snakker om dagens norske jøder og hvordan disse har en rett til å stå fram som jøder til tross for samtidens antisemittiske holdninger. Det er ikke bare norske jøder som skal stå imot disse holdningene, men «hver og en av oss».²³² På denne måten innlemmer Stoltenberg hele det norske folk i talens retoriske publikum.

Innholdsmessige karakteristikk

Talens viktigste innholdsmessige karakteristikk er dens redegjørelse og erkjennelse av nordmenns involvering i deportasjonen av norske jøder. Ved å innlemme både fortidens og samtidens jøder inn i et nasjonalt kollektiv erkjenner Stoltenberg nordmenns aktør- og offerrolle i hendelsen. Denne erkjennelsen får et statlig stempel i den offisielle unnskyldningen. Beklagelsen står fram som et vendepunkt i den offisielle historien om holocaust der også nordmenn offisielt stadfestes som ansvarlige for hendelsen.

Disposisjon

Talen består av fem ulike deler. Første del (linje 1-10) utgjør talens innledning. I denne delen redegjør taleren for den retoriske situasjonen og forklarer hvorfor publikummet er samlet, nettopp for å minnes ofrene for holocaust, deriblant de norske jødene som ble deportert med Donau i 1942. I talens andre del (linje 11-22) beskriver Stoltenberg denne hendelsen og forteller historien om Ruth Maier, en av de norske jødene som ble deportert i 1942. I tredje del (linje 23 til 31) fremhever taleren nordmenns delaktighet i deportasjonen, og redegjør dermed implisitt for hvorfor en beklagelse er høvelig. Retoren fremfører så den offisielle unnskyldningen. Fjerde og siste del (linje 32 til 57) handler om samtidens antisemittisme i Norge, og Stoltenbergs stadfestelse av hvor viktig det er å stå imot disse ideene.

---

²³² Stoltenberg, «Det skal være trygt å være jøde i Norge». Alle de påfølgende sitatene i denne delen av analysekapittelet er hentet fra denne kilden.

Avslutningsvis oppsummerer retoren talens hovedbudskap - at Norge skal være et trygt land å være jøde i.

Todelingen i den retoriske situasjonen og talens påtrengende problem reflekteres tydelig i talens disposisjon. Selv om den kan deles inn i flere deler, har talen et tydelig skille ved at Stoltenberg i de tre første delene vender blikket tilbake til fortiden og fordømmer tidligere handlinger. Etter den offisielle unnskyldningen bruker han talens siste og lengste del til å snakke om samtiden og til å avvise ideologier som kan føre til jødehat. Det er nettopp denne todelingen som mer enn antyder at talen vel så mye var en retorisk respons på samtidens jødehat som det var et offisielt oppgjør med fortidens.

Tekstbindinger

Taleren, publikum og aktører i talen:

Et av talens tydeligste innholdsmessige karakteristikk er måten Stoltenberg definerer fortidens og samtidens aktører og ofre som medlemmer av det samme norske kollektivet. Et av talens særpreg er nettopp dens stadige referanser til et kollektivt «vi». I talen snakker retoren på vegne av dette kollektivet både han erindringer holocaust og når forteller om samtidens antisemittisme. Vi-et i talen referer ikke bare til den jødiske minoriteten, men også til et øvrig kollektiv. Dette fellesskapet nevner Stoltenberg eksplisitt i linje 53: «Å verne utsatte grupper mot trusler og vold er et oppdrag for fellesskapet». Kollektivet stemples som et nasjonalt fellesskap i lys av talens to neste setninger: «Målet er det samme: Det skal være trygt å være jøde i Norge». På denne måten har referentkjeden en konstituerende funksjon ettersom gjentagelsen av ordet «vi» retorisk styrker ideen om et norsk fellesskap

Både fortidens og samtidens medlemmer av den jødiske minoriteten anerkjennes som en del av dette fellesskapet. Gjennom hele talen omtaler Stoltenberg de deporterte jødene vekselvis som «jøder», «våre jøder» og «norske jøder». Sistnevnte uttrykk tas i bruk fem ganger, både som en beskrivelse av jødene som ble deportert, og av jødene som bor i Norge i dag. Gruppens tilstedeværelse i begge disse tidene viser dermed minoritetens historiske tilknytning til landet, noe som fremhever hvorfor det er viktig å bekjempe også samtidens jødehat: å stå imot antisemittisme tilsvarer å forsvare medlemmer av det norske fellesskapet. Med dette virkelighetsbildet fremstilles det å ignorere samtidens antisemittisme som et like stort svik som jødedeportasjonen under krigen. Således forpliktes ikke nordmenn bare overfor en religiøs minoritet, men først og fremst overfor «seg selv».

Nordmenns rolle som beskyttere av samtidens jøder står i kontrast med rollen våre forfedre hadde under Donaudeportasjonen. Politimennene som arresterte Ruth Maier blir

beskrevet som «*norske politifolk*»²³³. Taleren tydeliggjør ved dette prefikset at også de som stod bak handlingene, i likhet med de som faktisk ble arrestert og deportert, var norske. Ved å understreke at både aktørene og ofrene var en del av det samme nasjonale kollektivet fremheves alvorret i fortidens svik ved å implisitt fremstille det som et *nasjonalt* svik. Talen styrker således det norske fellesskapet ved å tildele medlemmene et kollektivt oppdrag om å huske og ta ansvar for nordmenns tidligere ugjerninger samt bekjempe samtidens jødehat. På denne måten speiles nordmenns aktørrolle under jødedeportasjonen med vår nye rolle i samtiden som aktive beskyttere av alle nordmenns rett til frihet og likeverd.

Siden referansene til det norske fellesskapet ikke henviser til *dere*, men til et «vi», inkluderes også Stoltenberg selv i dette kollektivet. I talen står dermed retoren fram både som et medlem og som talsperson for hele det norske folk, både når han adresserer fortidens og samtidens jødehat. Taleren trer også personlig inn i talen ved å dele sine følelser, både om holocaust og jødens posisjon i Norge i dag. I linje 6 sier han er «spesielt glad» for at Samuel Steinmann, den siste overlevende av de som ble deportert fra Norge med D/S Donau, var tilstede blant publikum. Denne direkte tiltalen til Steinmann bidrar til å bryte ned det asymmetriske forholdet som eksisterer mellom statsministeren og publikummet, noe som styrker talerens troverdighet. Retoren uttrykker også hva han føler om dagens antisemittisme når han linje 35 sier at det «smerter» ham at det fortsatt eksisterer hat mot minoriteten. Også i den offisielle unnskyldningen er det Stoltenbergs følelser som formidles: «Jeg finner det i dag riktig å uttrykke vår dype beklagelse over at dette kunne skje på norsk jord». Henvisningen til hva som er «riktig» i forkant av unnskyldningen skaper inntrykket av at beklagelsen fremføres på bakgrunn av personlig kontemplasjon. Ved å appellere til patos i slike beskrivelser og ved å trekke inn hva som er riktig og galt gir retoren uttrykk for at han oppriktig synes både dagens og fortidens antisemittiske strømninger er forkastelige. På denne måten appellerer taleren til publikums følelser ved å formidle sine egne. Det er altså gjennom en patosappell at Stoltenberg styrker sitt personlige etos og kan forplikte nordmenn til å akseptere sitt oppdrag om å stå imot antisemittismen i Norge.

Talens struktur som tekst:

Det nasjonale sviket mot de norske jødene fremheves også gjennom adversative konnektivbindinger som markerer brudd i talens narrativ. Konnektivet «men» i linje 25 marker talens overgang fra en fortelling om norske holocaust til en redegjørelse av nordmenns

---

²³³ Alle uthevinger i kursiv eller med understrek i analysekapittelets sitater er tillagt.

ansvar: «Men det var nordmenn som arresterte. / Det var nordmenn som kjørte bilene. / Og det skjedde i Norge». Bruddet fungerer som et av vendepunktene i talens fortelling om jødedeportasjonen der nordmenns delaktighet i ugjerningen blir løftet fram i lyset. Setningene understreker nordmenns involvering i deportasjonen og fremhever dermed deres skyld i «drapene» på de norske jødene. Vendepunktet markerer således at avvik fra historien som Stoltenberg har fortalt fram til dette punktet, der kun «Hitler-regimet» blir fremstilt som ansvarlig for ugjerningen.

Et lignende brudd opptrer mot slutten av talen når Stoltenberg tar opp temaet med den gryende antisemittisme man opplever i samtiden. I linje 50 bruker taleren den adversative koblingen «i stedet» for å markere overgangen fra et folk som «[...] vende(r) seg bort fra ubehaget» til et folk som «[...] love(r) hverandre å møte totalitære forførelere med fasthet». Akkurat som talens første brudd markerer overgangen til et nytt syn på jødedeportasjonen, marker dette bruddet en overgang til en kollektiv og offisiell forpliktelse til å bekjempe totalitære krefter i nåtiden. Begge bruddene står dermed i tråd med den retoriske situasjonens påtrengende problem, nemlig et kollektivt oppgjør med fortidens og samtidens antisemittisme.

Perspektiv og stemmer i teksten

Som et ledd i dette oppgjøret, gjengir retoren tre ulike perspektiver på antisemittisme: opplevelsen av holocaust fortalt fra Ruth Maiers perspektiv, opplevelsen av samtidens antisemittisme fortalt fra norske jøders perspektiv og en tolkning av nordmenns tanker og følelser om deres rolle i kampen mot jødehat. Perspektivene er med på å belyse konsekvensene jødehat har hatt, og fortsatt har i Norge. Ikke bare for norske jøder, men for hele det norske fellesskapet:

For å illustrere konsekvensene av nordmenns handlinger i forbindelse med jødedeportasjonen maler Stoltenberg et dramatisk bilde av hvordan ugjerningen opplevdes av ofrene selv. Selv om Ruth Maier døde i 1942 kommer hennes perspektiv likevel til syne i talens gjenfortelling av hennes arrestasjon i «grålysningen den 26. november» og fram til «gasskammeret i Auschwitz». Beskrivelsen av Maiers arrestasjon viser gjennom skjebnen til en enkelt norsk jøde hvordan minoriteten ble offer for nordmenns hensynsløshet og urettferdighet. Maiers skjebne står ikke bare som et eksempel på det norske overgrepet mot jødene under krigen, men også på hva antisemittiske ideer og tankegods kan lede til, også i nåtiden. Således binder eksempelet sammen talens to halvdelar og fremhever konsekvensene

av hva som kan skje dersom talens påfølgende oppfordringer om å stå imot samtidens antisemittiske strømninger ikke følges opp av nordmenn.

For å beskrive disse strømningene gjengir ikke taleren historien til en enkeltperson. I stedet kommer norske jøder selv til orde ved at taleren sitere en avisartikkel som stadfester at gruppen «[...] lever i frykt» og at «[...] noen av våre jøder er redde for å gjøre seg synlige som jøder». Med sitatene erkjenner taleren at det fortsatt eksisterer antisemittiske holdninger i landet, og at en lignende frykt som Ruth Maier og de andre norske jødene kjente på i novemberdagene i 1942 fortsatt finnes blant dagens norske jøder. Stoltenberg setter seg deretter inn i den gjengse nordmanns tanker og følelser ved innrømme hvordan det kan være «[...] fristende å vende seg bort fra ubehaget». Denne argumentasjonsmetoden der man kommer motpartens argumenter i forkjøpet, kalles *refutatio*.²³⁴ Det er altså folkets innvendinger som Stoltenberg forsøker å få bukt med ved å uttrykke de eksplisitt i talen. Ikke bare gjengis disse, men retoren argumenterer mot dem: «Da svikter vi som mennesker. Da svikter vi oss selv». Der anerkjennelsen av de deporterte jødene som norske gjør at fortidens handlinger fremstår som et nasjonalt svik, bidrar Stoltenbergs motargumenter til å stemple en neglisjering av samtidens jødehat som et menneskelig og personlig svik. På denne måten appellerer taleren både til publikums roller som nordmenn og som medmennesker for å formane fellesskapet til å stå imot «voldelige ideologier».

Språkhandlinger

Talens formaninger om å bekjempe samtidens jødehat kommer ikke bare til uttrykk i talens tekstbindinger og perspektiv, men også i dens språkhandlinger. Spesielt preges talens siste del av slike oppfordringer. Disse formaningene formidles gjennom påstander om hvordan vi skal ha det i Norge. I linje 42 til 44 sier taleren: «Ethvert menneske er like mye verdt. / Alle har like rettigheter. / Slik, og bare slik, skal det være i Norge». Setningene er ikke formulert som oppfordringer, men som konstativer og fungerer dermed som implisitte direktiver. I stedet for å si rett ut hvordan nordmenn skal handle, stadfester heller taleren regler og normer som skal rettlede nordmenn mot de riktige handlingene.

Den offisielle unnskyldningen står også fram som en viktig språkhandling i talen:

Uten å frata nazistene ansvaret, er det tid for å se at politifolk og andre nordmenn deltok i arrestasjoner og deportasjoner av jøder. / Jeg finner det i dag riktig å uttrykke vår dype beklagelse over at dette kunne skje på norsk jord.

---

²³⁴ Andersen, *I retorikkens hage* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 137.

Kvalifiseringen blir uttrykt midtveis i teksten og tjener i hovedsak to funksjoner: Den er først og fremst en offisiell erkjennelse av at ansvaret for deportasjonen ikke utelukkende lå hos nazistene, men også hos nordmenn. Unnskyldningen markerer således et vendepunkt, ikke bare i talens narrativ, men også i den offisielle norske historieforståelsen der nordmenn går fra et uskyldig vitne til en bevisst aktør i jødedeportasjon og det norske holocaust.

Kvalifiseringen har også en strukturell funksjon: Unnskyldningen markerer ikke slutten av talen, men innleder heller Stoltenbergs avvisning av dagens antisemittisme. Således fungerer talehandlingen som en språklig overgang fra fortidens hendelser til samtidens, og binder således talens to halvdelar sammen. Den offisielle unnskyldningen transenderer dermed tid og fremstår dermed som en offisiell avvisning av all antisemittisme, også dagens. På denne måten kobler unnskyldningen fortidens hendelser med samtidens og muliggjør en refleksjon og en fordømmelse av antisemittismen i dagens norske samfunn.

5.1.4 Stilistiske karakteristikk

Talens viktigste stilistiske karakteristikk er bruken av troper og figurer som dramatiserer historien om Ruth Maier, og dermed illustrerer nordmenns brutalitet mot de norske jødene. Kombinasjonen av modale hjelpeverb og figuren anafor bidrar til at talen får en oppildnet og høytidelig stil. Til sammen bidrar de stilistiske karakteristikkene til å appellere til publikums følelser og samvittighet, og til å bygge opp talens dramaturgi slik at talens spenning opprettholdes også etter den offisielle unnskyldningen.

Språklig modalitet

Flere av talens implisitte direktiver og formaninger formuleres med deontiske hjelpeverb. Ettersom disse forsterker talens formaninger, bidrar de til at store deler av talen får en viss direkte og formanende tone. Mest fremtredende er bruken av hjelpeverbet *skal*, som opptrer hele syv ganger i teksten, deriblant i talens tittel. Bruken av deontisk modalitet er særlig utbredt i talens siste del der Stoltenberg knytter fortidens handlinger opp mot samtidens verdier. I linje 41 sier han at «Ingen *skal* behøve å skjule sin tro, kulturelle identitet eller legning». Retoren bruker også dette ordet når han beskriver hvordan disse skal bekjempes i linje 50 og 51: «I stedet *skal* vi love hverandre å møte totalitære forførende med fasthet. / Vi *skal* argumentere mot dem med klippefast tro på humanitet og likeverd.» Disse modale hjelpeverbene uttrykker en nødvendighet fremfor en mulighet. Dette gjør at formaningene fremstilles som en plikt. Stoltenberg sier ikke at vi *kan* avvise totalitære ideer, eller at norske

jøder *bør* kunne stå fram med sin religion. I stedet bruker han høy deontisk modalitet som gjør at språkhandlingene ansvarliggjør publikum. Sammen forpliktes vi til kjempe imot kreftene som innskrenker vår frihet.

Stoltenberg innfører ingen nye verdier, men reproducerer et samfunnssyn der menneskerettigheter som religionsfrihet anses som fundamentale rettigheter. Det er disse rettighetene Stoltenberg advarer oss at vi kan miste hvis vi viker bort fra det kollektive ansvaret han pålegger oss. Mest oppsiktsvekkende er dermed ikke verdiene retoren mener vi skal bevare, men måten han forplikter oss til å bevare disse. Ved å stadig referere til nasjonen og hvordan det «[...] skal være i Norge» fremstår kravet fra statsministeren nærmest som et direktiv en skal følge dersom en vil det beste for landet. På denne måten stempler han ikke bare disse verdiene som norske, men styrker ideen om at Norge er et land der det norske folk, er beskyttere av disse verdiene, og en kollektiv bekjemper av «totalitære forførelere». Det er ikke bare språkhandlingene og de modale hjelpeverbene i seg selv som fremhever denne rollen, men også den høytidelige, men samtidige personlige og formanende stilen talen får som følge av disse. Denne stilen kan sies å appellere til nordmenns nasjonalfølelse, noe kan bidra til å styrke den kollektive norske identiteten som Stoltenberg løfter fram i talen.

Talens språkhandling og modale hjelpeverb må ses i lys av dens avsender. Formaningene fremstår ikke som belærende da Stoltenberg selv inngår i felleskapet han forplikter. Ved å forplikte også seg selv som nordmann til disse verdiene balanserer Stoltenberg rollen som medmenneske og medlem av det norske fellesskapet med rollen som talsperson for det norske folk.

Troper

Talen preges av et svært billedlig språk med flere troper. Disse tropene skaper en viss spenning og nerve i talens beskrivelse av det nasjonale sviket mot de norske jødene. Dette er spesielt tydelig i talens fortelling om Ruth Maier som illustreres med metonymi.

Politibetjentene som trampet opp trappen i Dalsbergstien 3 morgenen Maier ble arrestert, omtales som «tunge støvler». Tropen fremstiller dermed ikke betjentene som enkeltindivider, men som en ukjent og mystisk gruppe som sveiper over byen og arresterer norsk jøder.

Metonymien skaper assosiasjoner til soldater med tunge, marsjerende støvler. På denne måten viser avsnittet et implisitt likhetsforhold mellom de norske politibetjentene og SS-soldater.

Tropens konnotasjoner bidrar til at norske politimenn fremstilles som det tyske diktaturets forlengende arm fremfor beskyttere av norske borgere. Metonymien i historien fremhever således nordmenns aktørrolle under deportasjonen, og konnotasjonene tropen skaper gjør at

fortellingen får en viss patoseffekt som kan engasjere publikum og appellere til deres følelser og sympati.

Denne sympatien trekker Stoltenberg på når han bruker metaforer til å forsterke forpliktelsene han pålegger det norske fellesskapet om å stå imot samtidens antisemittisme. I linje 51 og 52 sier statsministeren: «Vi skal argumentere mot dem med klippefast tro på humanitet og likeverd / Å drive holdningene deres ut av mørket med kunnskapens lys er et ansvar som påhviler hver og en av oss.». Metaforene oppretter holder den dramatiske stilen fra den foregående fortellingen om Maier samtidig som de bidrar til å illustrere forskjellen mellom humane og totalitære verdier ved en kontrastering mellom lys og mørke. Beskrivelsen av totalitære kreftene som et mørke fremstiller ideene som noe kunnskapsløst og ondt. Tropene bidrar dermed til å fremheve nordmenns oppdrag om å bekjempe antisemittisme som noe mer enn forpliktelse, nemlig som en moralsk plikt. Stoltenberg appellerer således både til nordmenns verdier og til deres moralske kompass for å forplikte gruppen til å stå imot dagens jødehat.

Tanke-og talefigurer

I likhet med talens troper, bidrar talens figurbruk til at fortellingen om fortidens ugjerninger får en dramatisk tone. Spesielt er det talerens bruk av antiteser som peker seg ut. I beskrivelsen av Maiers arrestasjon blir hun omtalt som en «sped jødisk jente», noe som kontrasteres med de «kraftige norske politimennene». «22-åringen» plasseres ikke i en bil av politimennene, men «dyttes». Nordmennene fremstilles på denne måten som fysisk overlegne og brutale. Talens antiteser illustrerer dermed hvor ung og maktesløs jenta var ovenfor de som arresterte henne. Antitesene bidrar til en viss dramatisering av historien om Maier ved at figuren tydeliggjør styrkeforholdene mellom partene, noe som fremhever hennes og de andre norske jødernes forsvarsløshet og uskyldighet.

Retorens bruk av virkemidler som beskriver politimennene og deres handlinger legger til noe ekstra i historien som ikke nødvendigvis har en rot i sannhet. Selv om Stoltenberg ikke kan vite noe om utseendene til aktørene, tillegges de en fysisk brutalitet som gjør at deres handlinger fremmes som bevisste og ondsinnede. Virkemidlene bidrar til en viss dramatisering av fortellingen som går på bekostning av en mer kompleks beskrivelse av fortidens aktører og handlinger. Poenget er trolig ikke å gi en mest mulig nyansert gjengivelse av hendelsen, men å skape en patoseffekt, og en historie med innlevelse. Virkelighetsbildet som fremmes gjennom talens dramatiske fortelling kan således bidra til å vekke publikums engasjement og motivere dagens nordmenn til å hindre en gjentakelse av historien. På denne

måten står historiens virkemidler i stil med talens appell til nordmenns moralitet og medmenneskelighet for å forplikte publikummet til å beskytte samtidens norske jøder.

Talens dramatiserende og alvorstunge stil fremmes også ved talefiguren anafor. Figuren opptrer flere steder i talen, både når taleren minner over de som mistet livet i holocaust i linje 7-9, og når han formaner nordmenn om å stå opp mot samtidens ideologiske strømninger i linje 48-49 og 52-53. Ettersom figuren brukes i beskrivelser av både fortiden og nåtiden, knytter den talens to halvdelers sammen og implisitt sidestiller fortidens ugjerninger med dagens jødehat. Anaforene bidrar også til å holde spenningen i talen oppe, selv etter den offisielle unnskyldningen. Figurene sørger for at klimakset nås først i talens slutt, når retoren kommer med sitt hovedbudskap om at «det skal være trygt å være jøde i Norge».

Talens oppildnede og høytidelige stil underbygger Stoltenbergs rolle som talerør for det norske fellesskapet. I talen trer han fram som en representant for folket både når han tar et oppgjør med fortidens onde hendelser og med samtidens ondskap. I stedet for å referere til sin autoritet som statsminister, er det altså ved å henvise til sitt personlige etos og stå fram som medlem og talsperson for det norske folk at retoren får tilgang den retoriske handlekraften han trenger for å forplikte det norske kollektivet om å bekjempe dagens antisemittiske holdninger.

Oppsummering

Talen og den offisielle unnskyldningen til norske jøder svarer på situasjonelle krav om et offisielt og kollektivt oppgjør med fortidens og samtidens antisemittisme. For å imøtekomme dette kravet iscenesetter Stoltenberg en epideiktisk talesetting der han kan reflektere over norsk krigshistorie og jødernes posisjon i Norge i dag. Dette muliggjør en erkjennelse av nordmenns ansvar for jødedeportasjonen og dermed en offisiell unnskyldning for ugjerningen.

Talens viktigste innholdsmessige er erkjennelsen av nordmenns ansvar i deportasjonen. Denne erkjennelsen tar form av en historiefortelling der blant annet skjebnen til en enkelt norsk jøde, Ruth Maier, blir beskrevet. Gjennom hele talen refererer også Stoltenberg til et kollektivt norsk «vi» der både samtidens og fortidens jøder innlemmes. I lys av talens erkjennelse stemples dermed nordmenn både som hendelsens aktører og ofre. Med den offisielle unnskyldningen blir disse rollene offisielt erkjent. På denne måten står språkhandlingen fram som et vendepunkt i den norske kollektive forståelse av holocaust og som en offisiell avvisning av all antisemittisme.

Talens stilistiske karakteristikk utgjøres av troper og antiteser som dramatiserer og skaper en nerve i fortellingen om holocaust i Norge. Virkemidlene bidrar til at fortidens

handlinger fremstår som hensynsløse og urettferdige og appeller således til publikums følelser ved å illustrere de brutale konsekvensene nordmenns handlinger fikk for norske jøder. Sammen med talerens bruk av anafor og modale hjelpeverb, bidrar virkemidlene til at talen får en dramatisk, formanende og høytidelig stil.

Gjennom virkelighetsbilder og beskrivelser av hvordan antisemittisme bryter med norske verdier sier Stoltenberg hvilke verdier vi skal ha i landet. Taleren forplikter det norske folk om å kjempe imot samtidens jødehat og til å stå opp for verdier som åpenhet og toleranse for ulike religioner, kulturer og legninger.

I lys av talens høystil og tradisjonelle epideiktiske setting, står Stoltenberg fram både som et medlem og som talsperson for det norske fellesskapet. Gjennom disse rollene, og ved å appellere til sine personlige følelser, styrker taleren sitt personlige etos og etablerer sin retoriske handlekraft.

5.2 «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien»

«Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien» er en tale holdt av daværende forsvarsminister Anne-Grethe Strøm-Erichsen den 3. august 2013. I talen erkjenner retoren statens urettmessige behandling av krigsseilerne etter andre verdenskrig og beklager for denne ugjerningen. Retoren anerkjenner også gruppens betydning for Norges seier under krigen og forplikter dagens nordmenn til å huske veteranene og til å stå opp for verdiene de kjempet for.

Situasjonelle omstendigheter

Historisk bakgrunn

Hvem var krigsseilerne?

Krigsseilerne var besetningsmedlemmer på norske handelsskip under andre verdenskrig.²³⁵

Den norske uteflåten, bestående av over 1000 skip og 25 000 personer, kom under Nortraships kontroll, et rederi som ble opprettet av norske myndigheter i London.²³⁶ Skipene utgjorde forsyningslinjene over Middelhavet, Indiahavet og Atlanterhavet.²³⁷ De fraktet mat, drivstoff, olje og annet krigsmateriell og var dermed svært viktig for den allierte krigsinnsatsen.²³⁸ Skipene var et utsatt mål for tyske ubåter, krigsskip og fly.²³⁹ Spesielt var

---

²³⁵ Store norske leksikon, s.v. «Krigsseiler,» av Tor Wisting. Sist endret 19.05.17. <https://snl.no/krigsseiler>.

²³⁶ Nilsen og Thowsen, *Handelsflåten i krig 1939-1945* (Bergen: Bergens Sjøfartsmuseum, 1990), 179.

²³⁷ *Ibid.*, 148.

²³⁸ *Ibid.*, 181.

²³⁹ *Ibid.*, 145.

det forsyningene som ble fraktet til Storbritannia som tyskerne ønsket å stanse. I tillegg til fly og skip, brukte tyskerne miner for å stanse handelsflåten. Til tross for stadig minesveiping, gikk mange norske skip under.²⁴⁰ I alt mistet omtrent 3700 krigsseilere i uteflåten livet og 437 skip gikk under.²⁴¹

Etterkrigstiden:

Seilernes liv i etterkrigstiden var preget av det økonomiske oppgjøret. Nortrashiprederiet tjente penger på krigsseilernes innsats under krigen. Da krigen tok slutt, mente veteranene at pengene burde tildeles gruppen. I 1954 frifant derimot høyesterett staten fra å fordele beløpet til seilerne.²⁴² Først i 1972 bevilget Stortinget 155 millioner til gruppen,²⁴³ noe som utgjorde en utbetaling på 180 kroner per farts måned.²⁴⁴

Historien til veteranene på denne tiden preges også de psykiske påkjenningene mange av seilerne kjente på, og deres krav om krigspensjon. Flere av de hjemvendte krigsseilerne led av senskader etter sine opplevelser på sjøen - en periode der de var preget av en konstant frykt for å bli angrepet av tyskerne. Flere utviklet psykiske plager som nervøsitet og angst, og mange slet med mareritt og søvnløshet.²⁴⁵ Undersøkelser av veteranene viste at de delte en rekke symptomer som søvnforstyrrelser og hodepine med andre krigsofre. Selv flere tiår etter krigen opplevde krigsseilere etterreaksjoner som førte til at mange ble førtidspensjonert.²⁴⁶

En som offentlig ga sin støtte til gruppen var Erik Bye. Gjennom fjernsyn og radio bidro Bye til å endre det rufsete ryktet sjømenn og krigsseilere hadde etter krigen ved å gi de mulighet til å dele sine sterke historier på radio og TV.²⁴⁷ NRK-mannen var også delaktig i opprettelsen av Konvoibyen i Risør,²⁴⁸ et boligområde der seilerne kunne leve ut sine siste år. Etersom krigsseilernes sak ble allment kjent gjennom Bye og hans prosjekter, kan disse sies å utgjøre den kollektive forståelsen av gruppen mange nordmenn bærer med seg i dag.

Byes innsats for krigsseilerne var betydningsfull for at gruppen endelig fikk innfridd sitt krav om erstatning og pensjon. I 1968 innførte de norske myndighetene et tillegg i krigspensjonspensjonslovene som gjorde at krigsseilere som hadde tilbragt mer enn seks

---

²⁴⁰ Ibid., 146.

²⁴¹ Store norske leksikon, s.v. «Krigsseiler,» av Tor Wisting. Sist endret 19.05.17. <https://snl.no/krigsseiler>.

²⁴² Mossige, *Storredieret Nortraship: handelsflåten i krig* (Oslo: Grøndahl, 1989), 144.

²⁴³ Ibid., 144-145.

²⁴⁴ Ibid., 144.

²⁴⁵ Hjeltnes, *Krigsseiler: krig, hjemkomst, oppgjør*, bind 4, *Handelsflåten i krig 1939-1945* (Oslo: Grøndahl/Dreyer, 1997), 447-448.

²⁴⁶ Ibid., 450.

²⁴⁷ Bakke, *Erik Bye* (Oslo: Aschehoug, 2018), 132.

²⁴⁸ Ibid., 202.

måneder på sjøen fikk innvilget krigspensjon, uten å måtte bevise at det var en sammenheng mellom personens tilstand og påkjenningene fra krigen.²⁴⁹ Noen år senere ble det såkalte krigsseilersyndromet påvist. En tilstand som tilsvarer post-traumatisk stressforstyrrelse.²⁵⁰

Selv om krigspensjonen sikret veteranene økonomisk stabilitet, var det likevel mange av seilerne som slet psykisk og som aldri ble seg selv igjen etter fredens innmarsj.²⁵¹

Situasjonskontekst

I etterkrigstiden har krigsseilernes sak blitt flittig diskutert. I 2012 fikk denne tematikken en fornyet aktualitet da at flere kjente personer sto fram og krevde en offisiell unnskyldning på vegne av gruppen. En som var delaktig i å sette krigsseilerne på dagsordenen var Jarle Andhøy. I intervjuer med VG og DN ble Andhøy, kjent fra de mange tv-seriene om Berserkskuta, intervjuet med tidligere krigsseiler Ingvald Wahl. Begge kritiserte måten staten behandlet seilerne etter krigen og etterspurte en statlig anerkjennelse av gruppens krigsinnsats og en offisiell unnskyldning.²⁵² Andhøys og Wahls uttalelser må ses i kontekst med datidens diskusjon omkring gruppen. Høsten 2012 fikk forfatteren Jon Michelet stor oppmerksomhet for sin første bok i romanserien *En sjøens helt*. Bøkene, som ble enormt populære, baserte seg på historier til virkelige krigsseilere. Flere kulturjournalister har påpekt at hans bøker satte fokus på veteranene og gjorde flere nordmenn oppmerksomme på viktigheten av gruppens krigsinnsats.²⁵³ Diskusjonen og kravene fra populærkulturelle personligheter var trolig sterkt medvirkende til at krigsseilerne fikk en offisiell unnskyldning i 2013.

Situasjonelle krav

Som den foregående redegjørelsen viser, oppsto talens retoriske situasjonen som følge av kravene fra den populærkulturelle offentligheten om en offisiell unnskyldning til krigsseilerne og en statlig anerkjennelse av deres betydning for krigsutfallet. Den offentlige diskusjonen som startet med Michelets bokutgivelse i 2012 åpnet trolig opp mange nordmenns øyne for krigsseilernes sak. Etter mange år med stillhet rundt gruppen ble nå flere oppmerksomme på hvordan veteranene slet etter sin hjemkomst, og ikke minst fikk man en tydeligere forståelse

---

²⁴⁹ Hjeltnes, *Krigsseiler: krig, hjemkomst, oppgjør*, bind 4, *Handelsflåten i krig 1939-1945* (Oslo: Grøndahl/Dreyer, 1997), 461.

²⁵⁰ Ibid., 470.

²⁵¹ Ibid., 548.

²⁵² Se Forsang, «Krever at staten sier unnskyld til krigsseilerne.» og Hovland, «-Krigsseilerne må få en oppreisning!»

²⁵³ Se Kagge, «Jon Michelet hadde en plan B klar i tilfelle han skulle dø før «En sjøens helt» var fullført.» og Pedersen, «En sjøens helt. Siste reis.»

av påkjenningene de opplevde under krigen. Ved at krigsseilernes sak ble en del av den offentlige diskurs ble også allmennheten klar over gruppens betydning for de alliertes seier, og man fikk innsyn i hvordan de ble behandlet av staten etter sin hjemkomst. Den retoriske situasjon oppsto altså ikke fordi det ble avdekket nye opplysninger om myndighetenes ugjerninger. Informasjonen om hvordan staten behandlet krigsseilerne ble løftet fram for flere tiår siden, blant annet gjennom nevnte Erik Bye. Hans innsats førte til et økonomisk oppgjør, men noen offisiell hyllest eller unnskyldning mottok de ikke. Når en lignende retorisk situasjon oppsto i nyere tid, ble dette påtrengende problemet løst retorisk.

Den retoriske situasjonens påtrengende problem kunne delvis løses ved en offisiell hyllest av krigsseilerne. For å anerkjenne gruppens innsats måtte dermed retoren gjengi krigsseilernes historie og vise hvordan deres handlinger påvirket utfallet av andre verdenskrig. Dette fremstår som et spesielt sterkt situasjonelt krav, noe som kommer til syne ved at Strøm-Erichsen bruker store deler av talen nettopp på å gjenfortelle historien om krigsseilerne. Gang på gang gir hun uttrykk for at gruppens krigsinnsats var uvurderlig. Som en del denne historiefortellingen, og det offentlige kravet om krigsseilerens oppreisning, var det også et situasjonelt krav å erkjenne hvordan gruppen ble tatt imot av myndighetene etter krigen. Dette gjør taleren i talens andre halvdel. Retoren omtaler situasjonen krigsseilerne ble utsatt for som «uverdige»²⁵⁴ og erkjenner statens ansvar i ugjeringen. Slike innrømmelser bidrar ikke bare til talens anerkjennelse av gruppen som helter, men også dens erkjennelse av deres rolle som offer for statens politikk. Talens erkjennelse av feil kulminerer i den offisielle unnskyldningen der retoren beklager for statens urettferdige behandling av gruppen.

Som i unnskyldningen til norske jøder, ble talen til krigsseilerne fremført i forbindelse med en spesiell anledning. Denne anledningen besto av en avdukingen av et monument til krigsseilerne i fredsparken i Risør, like ved konvoibyen som Bye var med på å opprette. Denne iscenesettelsen av setting og anledning, kan det tyde på at retoren tolket en setting der det var naturlig å reflektere over gruppens historie og be om unnskyldning som et situasjonelt krav. Avduking av et minnesmerke krever i seg selv at man setter ord på hva man minnes. Dette fordrer at man forteller om gruppens historie på en slik måte at medlemmene selv kan kjenne seg igjen i den og således akseptere den. Denne erkjennelsen skaper i seg selv forventinger om en unnskyldning da historien om gruppen preges av myndighetenes ugjerninger. På denne måten gjenspeiler og forsterker talens setting det populærkulturelle kravet om gruppens rett til anerkjennelse og en offisiell unnskyldning. Ved å imøtekomme

---

²⁵⁴ Strøm-Erichsen, «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien.» Alle de påfølgende sitatene i denne delen av analysekapittelet er hentet fra denne kilden.

dette kravet inkluderes ikke bare krigsseilerne i talens retoriske publikum, men også det øvrige norske folk. Dette kommer også svært tydelig fram i oppfordringene retoren kommer med i talen. Taleren formaner hele det norske folk til å huske historien til krigsseilerne og ta lærdom av statens feil.

Innholdsmessige karakteristikk

Talens viktigste innholdsmessige karakteristikk er dens detaljerte fortelling om krigsseilerne. I denne historien beskrives gruppen som en heltmodig aktør under krigen og som et offer for statens politikk i etterkrigstiden. Talens narrativ har en tydelig kronologisk og dramaturgisk struktur som leder opp til den offisielle unnskyldningen. Språkhandlingen står fram som et klimaks i talens narrativ om gruppen og som en avslutning på dette kapittelet i Norges historie.

Disposisjon

Talen til krigsseilerne består av fem deler, der hver del tar for seg et spesifikt tema eller tidsperiode knyttet til gruppens opplevelser. I talens innledning (linje 1-5) ønsker retoren publikummet velkommen og snakker om sin personlige respekt for krigsseilerne. Andre del (linje 6-65) handler om krigsseilernes opplevelser under andre verdenskrig. I denne delen beskriver retoren krigen fra seilernes synspunkt og redegjør for hvor vanskelig det var å leve med en konstant frykt for døden. Dernest bruker forsvarsministeren talens tredje del (linje 65 til 110) til å snakke etterkrigstiden. Hun redegjør for veteranenes innsats, offer og senskader samtidig som hun tydeliggjør statens skyld for gruppens lidelser. Fjerde del (linje 111-119) inneholder selve unnskyldningen. Taleren knytter talehandlingen opp mot viktigheten av å lære av hendelsene og historien. Femte og siste del (linje 120 til 127) danner talens avslutning der taleren takker krigsseilerne for deres innsats og forklarer at det er viktig med minnesmerker for å holde historien og minnet om veteranene i live.

Talens disposisjon bidrar til at historien om krigsseilerne fortelles på en sammenhengende måte fra krigens utbrudd frem til avdukingen av minnesmerket. Denne kronologiske fremstillingen fremhever kontrasten mellom gruppens viktighet under krigen og den uverdige behandlingen de ble utsatt for av staten i fredstid. På denne måten står disposisjonen i stil med talens påtrengende problem: en anerkjennelse av gruppens krigsinnsats og en erkjennelse av statens ugjerninger mot gruppen.

Tekstbindinger

Taleren, publikum og aktører i talen:

Et av talens tydeligste særpreg er måten retoren fordeler og definerer aktørroller, både til krigsseilerne og til norske myndigheter. Dette gjør taleren gjennom referanser til fortidens hendelser og situasjoner. Krigsseilerne handlinger under krigen omtales som en «livsviktig innsats», en «ny livsgjerning» og «en kamp på liv og død». Denne beskrivelsen av gruppens innsats står i stor kontrast til hva de gjorde før krigen, nemlig «å tjene livets brød». Retoren fremstiller altså gruppen som modige ved å poengtere både hvor livsviktig og livsfarlig deres handlinger under krigen var. I historien fremstår ikke krigsseilerne som et offer, men som en aktør som trår til når Norge trenger det som mest. Dette endrer seg derimot når krigen tar slutt og seilerne vender hjem. I denne tredje delen av talen impliserer retoren at det er de norske myndighetene som er de handlende som veteranene må kjempe en «kamp» mot. I denne nye kampen, eller «krigen etter krigen» som taleren kaller det, er det myndighetene og ikke lenger nazistene som fremstilles som fienden som gjør livet til veteranene vanskelig. Akkurat som seilerne måtte kjempe mot tyskerne under krigen, måtte de etter hjemkomsten kjempe «gjennom en rekke administrative hindre», og gå «en evig spissrotgang mellom ulike distanser». Måtene disse hendelsene omtales på skaper et underliggende narrativ i historien om krigsseilerne. De går fra en uskyldig før-tilstand, til å gjennomgå lidelser under krigen, til å måtte kjempe en ny kamp mot staten i etterkrigstiden. Det er denne sistnevnte kampen som forårsaker traumet for krigsseilerne. Overgangen fra aktør og til offer utgjør det essensielle i talens fortelling om gruppen da den erkjenner myndighetenes svik og stadfester statens rolle som en ny antagonist for krigsveteranene.

Referansene til krigsseilerne selv utgjør en essensiell referentkjede i talen. Retoren omtaler gruppen flere ganger som «våre krigsseilere». Pronomenet bidrar til å skape et slags eierforhold til gruppen. Krigsseilerne blir dermed konstituert som en unik gruppe som nordmenn skal være stolte av. Ved å referere generelt til det norske folk som «vi» inkluderes alle nordmenn inn i talen og får dermed ta del i den offisielle unnskyldningen til krigsseilerne. Dette bidrar til at unnskyldningen ikke bare fremmes som en kollektiv beklagelse, men også at ansvaret for hvordan krigsseilerne ble behandlet etter sin hjemkomst overføres til det norske fellesskapet. Dette kommer spesielt tydelig til uttrykk i linjer som «Som samfunn skuffet vi dere», der ikke bare myndighetene, men samfunnet generelt trekkes fram som aktør for krigsseilernes lidelser. På denne måten bidrar den offisielle unnskyldningen til å stadfeste et nytt syn på gruppen og endrer således den offisielle og kollektive forståelsen av krigshistorien. Ved å stadig referere til dette norske kollektivet fremmer også taleren sin

retoriske handlekraft nettopp ved hun understreker hennes rolle som talerør på vegne av det norske folk.

Strøm-Erichsen etablerer også denne handlekraften ved å trekke seg selv i talen. I linje fem sier hun i møte med krigsseilerne at hun føler «respekt og ydmykhet». Taleren referer også til sin rolle som forsvarsminister, både i selve unnskyldningen og når hun snakker om hva myndighetene har lært av fortidens feil: «Jeg er stolt av at vi i dag har fått på plass et system som ser hele mennesket, hele veteranen som vender hjem fra strid.» På denne måten appellerer retoren både til sitt personlige etos som stolt nordmann, og til sitt institusjonelle etos som offisiell representant for det norske forsvar. Ved å balansere disse rollene blir retorens uttalelser offisielle i kraft av hennes rolle som minister, samtidig fremstår de også som ekteføyte da de er uttrykt av et medmenneske som forteller at hun personlig bryr seg om krigsseilerne.

Talens struktur som tekst:

Talen og dens narrativ om krigsseilerne er strukturert kronologisk. Dette er tydelig i retorens beskrivelse av krigsseilernes opplevelser på sjøen. Denne beskrivelsen er organisert fra «flere måneder før 9.april» og fram til «fredstid». Ved å bruke temporale konnektivbindinger som «da», «i ettertid» og «siden» skaper taleren et narrativ som beveger seg kronologisk framover. Dette skaper en kontrast mellom krigsseilernes «heltemodige innsats» under krigen og hvordan de ble tatt imot av det norske samfunnet i fredstid. Denne kontrasten fremmes også eksplisitt ved adversative setningskoblinger. Disse koblingene har en viktig funksjon i talen ved at marker brudd i historiens narrativ. Et slikt brudd oppstår for eksempel i talens tredje del når Strøm-Erichsen forteller om krigsseilernes hjemkomst:

Vi vet så inderlig godt at hjemkomsten ikke ble slik dere krigsseilere hadde tenkt [...] / *I stedet* møtte dere krigsseilere et folk der jubelen over frigjøringen var erstattet av gjenoppbyggingen av et nytt og fredfullt land.

Bruddet marker krigsseilernes skuffelse over mangel på anerkjennelse og fremstår som urettferdig i forhold til beskrivelsen av gruppens innsats som forsvarsministeren har fortalt i forkant. Akkurat som talens første del hyller og anerkjenner seilerne og dermed bygger opp publikums forventninger om en hjertelig velkomst etter krigen, bryter de adversative koblingene med disse forventningene ved å kontrastere krigsseilernes egne forventninger med virkeligheten.

Talens kronologiske oppbygging gjør det også mulig for taleren å sammenligne fortiden med samtiden, spesielt i tilknytning til dagens veteraner. Dette gjør Strøm-Erichsen i linje 114 når hun sammenligner dagens soldater med krigsseilerne og kaller statens feil som «en lærdom». Hun sier videre i linje 116 at hun «[...] er stolt av at vi i dag har fått på plass et system som ser hele mennesket, hele veteranen som vender hjem fra strid». Selv om retorens poeng er muligens å vise at man har større innsikt om soldaters senskader i dag, kan sammenligningen implisitt sies å sidestille krigsinnsatsen til dagens soldater med krigsseilernes offer under krigen. I linje 114 presiserer Strøm-Erichsen at dagens soldatene blir sendt ut «med flagget på skulderen *på våre vegne*». I likhet med krigsseilerne blir dermed innsatsen til dagens soldater implisitt beskrevet som et offer de ikke gjør for sin egen del, men for det norske folk. Deres offer blir på således fremstilt som like nobelt som krigsseilernes. På denne måten kan sammenligningen sies å styrke ideen om at Norges krigsinnsats i utlandet er et like viktig og heltmodig bidrag som krigsseilernes handlinger under andre verdenskrig. Forsvaret av et okkupert hjemland sidestilles dermed med norske styrkers kamp på fremmed jord, noe som mer en antyder og reproducerer den ideologiske ideen om at norske soldaters tilstedeværelse i utlandet er fredsbevarende og et ledd i bevarelsen av *vår* frihet.

Perspektiv og stemmer i teksten

Forsvarsministeren selv er ikke den eneste som kommer til orde i talen. Spesielt siterer hun andre militære aktører for å understreke hvor viktig seilernes krigsinnsats var for de alliertes seier. Hun siterer både den britiske admiralen Gerald Dickens og motstandshelten Gunnar Sønsteby. I begge disse sitatene spiller taleren på kjente personers etos som en måte å argumentere for seilernes betydning under krigen. Sitatene fungerer som et ledd i talens offisielle hyllest av gruppen samtidig som de er med på å etablere militære stemmer som autoriteter det er verdt å lytte til. Som analysen skal komme tilbake, kan man argumentere for taleren selv utnytter denne autoriteten for å etablere sin egen retoriske handlekraft.

Talen stadfester krigsseilernes heltmodige innsats og offerrolle også ved å beskrive gruppens lidelser, både under og etter krigen. Strøm-Erichsen bruker sitater som en måte å la krigsseilerne selv beskrive sine følelser. Hun siterer veteranen Leif Heimstad og en ikke-navngitt krigsseiler. Begge deres sitater er virkningsfulle da de beskriver senskadene til krigsseilerne med veteranenes egne ord. Gruppens følelser og synspunkter kommer ikke bare til uttrykk gjennom sitater, men også i talens historiefortelling som delvis fortelles fra seilernes eget perspektiv. Krigsutbruddet beskrives i linje 11 som «en tid fylt av forvirring, uro, frykt» som må ha føltes «brått, uventet og skremmende [...]» for krigsseilerne. Også

selve krigen blir gjengitt fra seilernes perspektiv, som i linje 47: «Det var ikke plasser å gjemme seg. Kun skipsdekket og livbåter.» Strøm-Erichsen omtaler reisene på sjøen som «en kamp på liv og død». For å beskrive denne kampen maler hun et bilde av en typisk krigssituasjon: «Svømmende i brennende sjø blant dypvannsbomber og torpedoer. Ropene fra skadde og døende kamerater.» Ved å bruke bøyningsformen presens partisipp fremstår handlingene som om de skjer her og nå. Ved å beskrive disse situasjonene som «sterke opplevelser» antyder hun også hvordan disse minnene fortsatt levde videre i krigsseilernes mareritt og «søvnløse netter» lenge etter krigens slutt. Også denne delen av historien blir fortalt fra krigsseilernes perspektiv. Her bruker taleren følelsesladete ord som «ensomhet», «usikkerhet», «sorg», «avvisning» og «fornektelse» for å beskrive hvordan veteranene opplevde tiden etter sin hjemkomst. Denne patosappellen etablerer ikke bare gruppens offerrolle, men bidrar til erkjennelsen av myndighetenes feil ved å fremstille statens handlinger som umoralske. Ordvalgene og gjengivelsen av historien om krigsseilerne fra deres eget perspektiv antyder nemlig at myndighetene forstår omfanget av sine handlinger. Det er nettopp denne nye forståelsen og sympatien for gruppen som utgjør grunnlaget for den offisielle unnskyldningen.

Språkhandlinger

Historiefortellingen om krigsseilerne blir etterfulgt av en rekke språkhandlinger. Med direktiver forplikter Strøm-Erichsen det retoriske publikummet om å bevare minnet om krigsseilerne og til å aldri glemme historien. Talehandlingene har en viktig strukturell funksjon i talens narrativ. De markerer den temporale overgangen fra fortid til nåtid og fungerer dermed som et bindeledd mellom tiden da man tok krigsseilerne for gitt og nåtiden der anerkjennelsen av gruppen som krigshelter er offisiell. Strøm-Erichsen knytter oppmodingene eksplisitt opp mot her-og-nå-situasjonen, selve avdukingen av monumentet, til å forklare hvorfor et slik minnesmerke er viktig, nettopp for å påminne oss om vår kollektive forpliktelse om å aldri «glemme» krigsseilernes innsats.

I denne fjerde delen av talen gir forsvarsministeren også løfter til veteranene. Hun stadfester at «det er *vår* plikt å holde historien levende» og at «*vi* og kommende generasjoner vil minnes alt dere ga for *vårt* land». Dette er vel så mye en anerkjennelse av gruppens offer som det er et løfte om at ingen soldater skal måtte kjempe den samme kampen mot staten som seilerne gjorde. Dette løftet blir ikke begrenset til dagens nordmenn, men også til fremtidens generasjoner. Retoren omtaler dette løftet som en «plikt», et ord som bærer med seg moralske og patriotiske konnotasjoner og som får nærmest en militær klang i lys av talens kontekst, der

både taleren og deler av det retoriske publikummet har tilknytning til forsvaret. Ordet fungerer dermed som en ytterligere forsterkning av forpliktelsen taleren pålegger det norske folk ettersom avvik kan dermed tolkes som et nasjonalt svik mot de som kjempet for vår frihet. Man kan dermed argumentere for at løftet har en konstituerende funksjon da vi-et i talehandlingen inkluderer hele det norske folk. Retoren gir dermed i kraft av språkhandlingen nordmenn en felles oppgave om å holde veteranenes minne i live, og styrker dermed ideen om en kollektiv norsk identitet der vår felles plikt om å huske historien utgjør limet i båndet mellom oss. Fravik denne solidariske plikten tilsvarer således et brudd med dette norske felleskapet og våre delte verdier.

I likhet med de øvrige talene i denne oppgavens korpus er også selve unnskyldningen en betydningsfull språkhandling i talen. Ettersom fortellingen om seilerne leder opp til beklagelsen står den offisielle unnskyldningen fram som et klimaks i talens historiske gjengivelse. Sammen med direktivene og løftene bidrar den offisielle unnskyldningen til å fremstille fortidens ugjerning mot krigsseilerne som en feil man har lært av og som dermed ikke vil gjentas. Ved å erkjenne feilen og vise at man har lært av den, bidrar beklagelsen således til å avslutte denne delen av nordmenns kollektivt delte fortid.

I selve formuleringen av beklagelsen henviser til talerens posisjon som representant for regjeringen. Ved å si at hun ber om unnskyldning «på vegne av den norske stat» henviser taleren til sin formelle rolle som forsvarsminister. Den nevnte etablering av en militær autoritet i talen utnyttes dermed implisitt av retoren i unnskyldningen for å tydeliggjøre hennes handlekraft og mulighet til å tale og beklage på vegne av staten.

Stilistiske karakteristikker

På grunn av talens hyppige bruk av retoriske og språklige virkemidler, får talen en dramatisk og offisiell stil. Spesielt er det talefigurer og troper som fremhever dramatikken i krigsseilernes opplevelser på sjøen og som dermed underbygger talens dramaturgiske struktur. Taleren bruker også krigsmetaforer til å illustrere at også etterkrigstiden var en kamp for krigsseilerne, denne gangen mot norske myndigheter. De retoriske virkemidlene bidrar dermed til å illustrere statens svik ved å beskrive norske myndigheters som en antagonist i veteranenes liv etter krigen.

Språklig modalitet

Som talens tittel antyder, bruker Strøm-Erichsen ofte modale hjelpeverb i talen. Spesielt bruker hun deontisk modalitet når hun snakker om å lære av og huske fortiden. I linje 125 sier

retoren: «Vi *må* aldri tillate oss å glemme». Ved å bruke modale hjelpeverb «må» påberoper hun publikummet om å minnes krigsseilerne og deres innsats som befrikket Norge fra okkupasjonsmakten. Det var nettopp denne mangelen på anerkjennelse som preget mange av krigsseilere etter krigen, og gjennom formuleringen med deontisk modalitet forplikter forsvarsministeren oss om å ikke skli tilbake til denne holdningen.

Talens modalitet bidrar også til å styrke visse verdier og virkelighetsbilder da påstandene fremstilles som en etablert sannhet. Å minnes krigsseilerne er også å minnes Norges heltmodige innsats under krigen, noe som reproducerer synet på Norge som en fredsbevarende nasjon som kjemper for demokrati og frihet. Taler sier eksplisitt at gruppen kjempet for «frihet, konge og fedreland», og at uten deres innsats hadde Norge forblitt «ufritt». Ved å bruke slike ladede ord sier taleren noe om hvilke verdier som er verdt å bevare i Norge i dag. På denne måten kan man argumentere for at Strøm-Erichsen bruker den retoriske situasjonen ikke bare til å hylle krigsseilerne, men også til å fremme verdier som frihet og fred som noe typisk norsk ved å skape en forbindelse mellom disse verdiene og norsk krigsinnsats. Å forplikte publikum om å aldri glemme krigsseilerne innsats kan dermed også tolkes som en kollektiv forpliktelse til disse verdiene.

Ettersom de deontiske hjelpeverbene brukes i forbindelse med språkhandlinger, forsterker de handlingenes forpliktelser. Retorens bruk av deontisk modalitet kan ses på som en utøvelse av hennes retoriske handlekraft. Ved å inkludere seg selv i talehandlingen, gjennom å bruke subjektet «vi», demper hun likevel asymmetrien mellom seg selv og det norske folk ved at hun fremstiller seg selv som en del av dette fellesskapet. Således kan man argumentere for at retoren etablerer og styrker sin retoriske handlekraft både ved å appellere til sin offisielle rolle, sine personlige følelser for saken og ved å vise at hun er en del av det norske kollektivet hun selv styrker med sin retorikk.

Selve fortellingen om seilerne fortelles derimot uten epistemiske modalverb. På denne måten fremsettes påstandene om fortidens hendelser kategorisk. Det er kombinasjonen av talens konstater og kronologiske struktur som bidrar til fortellingen om krigsseilerne fremstilles som noe som er udiskutabelt sant, og som dermed ikke åpner opp for andre syn på fortiden enn det som presenteres i talen.

Troper

Et av talens viktigste stilistiske særpreg er dens bruk av metaforer for å beskrive krigsseilerens opplevelser og følelser. Spesielt i beskrivelsen av etterkrigstiden har disse

metaforene en tilknytning til krig. I linje 90 beskrives for eksempel anstrengelsen for å få krigspensjon som «en lang og nedverdiggende kamp», og de psykiske senskadene som «krigen etter krigen». Gjennom slike *krigsmetaforer* skaper taleren en sammenligning mellom opplevelsene til krigsseilerne under og etter krigen. I likhet med talens direktiver, bidrar også disse metaforene til å binde talens narrativ sammen ved å skape en tematisk likhet i beskrivelsene av krigsperioden og etterkrigstiden. Således fungerer krigsmetaforene som en beskrivelse og en fordømmelse av statens behandling av veteranene i lys av metaforenes negative konnotasjoner til krig og kamp. Dette understreker i tillegg myndighetenes bevisste aktørrolle som en ny fiende i denne perioden av historien. Dette kommer tydelig fram i talens beskrivelse av statens reglement som «en labyrint av lover og paragrafer». Metaforene bidrar dermed til å male et bilde av norske myndigheter som intensjonelt usympatiske, rigide og lite forståelsesfulle, noe som bygger opp under talens erkjennelse av myndighetenes ansvar for gruppens lidelser.

Metaforene bidrar også til å opprettholde spenningen i talens narrativ. Dette gjelder spesielt i beskrivelsen av veteranenes hjemkomst. Dramaet i talens første halvdel, der krigen blir beskrevet, blir således fulgt opp i den andre halvdel gjennom krigsmetaforene. Dette gjør at talen får en bestemt dramaturgi ved at spenningen i talen holdes ved like også i beskrivelsen av den fredelig etterkrigstiden. På denne måten bidrar tropene til at talens klimaks nås først i den offisielle unnskyldningen.

Tanke-og talefigurer

Talen til krigsseilerne er preget av et utstrakt bruk av figurer. I likhet med metaforene, er den viktigste funksjonen til disse figurene måten de bidrar til talens dramatiske stil og dermed til å skape dramaturgi i talens narrativ. Dette er spesielt tydelig i bruken av talefiguren asyndeton. Dette er en figur der man forbinder setninger uten bruk av konjunksjoner.²⁵⁵ Figuren brukes når taleren beskriver kampene på sjøen under krigen. Taleren omtaler situasjonen i linje 11 som «En tid fylt av forvirring, uro, frykt.», og i linje 16 sier hun: «Da tyskerne inntar Oslo har 58 norske handelsskip krigsforlist. 394 sjøfolk omkommet.». Ved å droppe bindeordene blir man mer oppmerksomme på enkeltordene i teksten slik at allerede mektige ord som «frykt», «omkommet» og «uro» blir enda kraftigere. Dette bidrar til at historien om seilerne føles mye nærmere og umiddelbar. Figuren bidrar således til at fortellingen fremstår som en ektefølt erkjennelse, noe som styrker Strøm-Erichsens troverdighet og personlige etos.

---

²⁵⁵ Eide, *Retorisk leksikon* (Oslo: Spartacus, 2004), 32.

Taleren tar også i bruk i bruk talefiguren anafor for å beskrive viktigheten av krigsseilernes handlinger under krigen: «*Uten* våre krigsseilere - *uten* deres mot og offervilje - ville neppe landet ha klart å stå imot de tyske offensivene». Denne oppramsingen speiles i talens tredje del når hun beskriver krigsseilernes sinnsstemning etter hjemkomsten i linje 81: «*Ingen* heder, *ingen* oppfølging og *ingen* forståelse for søvnløse netter og psykiske senskader». Figuren bidrar altså til å understreke samfunnets mangel på forståelse for veteranene senskader. Ved å bruke samme talefigur til å beskrive både veteranens innsats og statens mangel på handlinger settes disse hendelsene opp mot hverandre, noe som skaper en kontrast i talens narrativ og dermed fremhever myndighetenes skyld. Anaforene bidrar dermed ikke bare til talens dramatiske og offisielle stil, men utgjør også en rød tråd i talen som sammen med de adversative og temporale koblingene bidrar til å strukturere talens narrativ.

Oppsummering

Talen til krigsseilerne svarer på et offentlig og populærkulturell krav om en offisiell unnskyldning for myndighetenes urettmessige behandling av gruppen i fredstid. I talen innfrir retoren situasjonelle krav om en erkjennelse av statens feil og en anerkjennelse av gruppens betydning for Norges seier i andre verdenskrig.

Talens viktigste innholdsmessige karakteristikk er dens narrativ om gruppen. I fortellingen fremstilles krigsseilerne som aktører under krigen og som ofre i fredstiden. Det er staten selv som står fram som gruppens antagonist etter krigen. Historien er strukturert kronologisk og forteller en dramaturgisk historie om gruppen fra krigsutbruddet og fram til den offisielle unnskyldningen. Dette gjør at den offisielle beklagelsen fremstår både som et klimaks i fortellingen, og som en avslutning på dette mørke kapittelet i Norges historie.

Talens viktigste stilistiske karakteristikker er bruken av metaforer og talefigurer som bidrar til at historien om seilerne blir fortalt på en nervepirrende måte fra gruppens eget perspektiv. Myndighetenes bevisste aktørrolle blir fremhevet gjennom krigsmetaforer som illustrerer statens urettmessige behandling av gruppen. Metaforene bidrar også til å opprettholde spenningen i talen, selv i beskrivelsen av gruppens opplevelser i fredstid. Summen av virkemidlene gjør at talen får en dramatisk, men samtidig offisiell stil.

I talen forplikter retoren hele det norske folk om å anerkjenne krigsseilerne og deres innsats under krigen. I lys av denne oppfordringen forpliktes vi også til å sette pris på og bevare verdiene gruppen kjempet for. Ettersom taleren knytter veteranenes innsats under

krigen opp mot samtidige internasjonale operasjoner, fremmer hun virkelighetsbildet om at også dagens norske styrker i utlandet utgjør et viktig bidrag for å bevare vår frihet i Norge. Det er nettopp gjennom disse felles verdiene, virkelighetsbildene og forpliktelsene at Strøm-Erichsen styrker ideen om et nasjonalt kollektiv som hun selv er en del av. Retoren etablerer og styrker sin retoriske handlekraft gjennom appell til sin institusjonelle rolle, og ved uttrykke sin sympati og takknemmelighet for krigsseilerne, ikke bare som forsvarsminister, men også som medmenneske.

5.3 «Den internasjonale romdagen»

«Den internasjonale romdagen» er en tale holdt av statsminister Erna Solberg den 8. april 2015. I talen erkjenner Solberg myndighetenes rasistiske ekskluderingspolitikk mot norske rom og beklager for statens behandling av gruppen i tiden før, under og etter andre verdenskrig. I talen anerkjenner også retoren minoriteten som en del av det norske folk og forplikter nordmenn til å akseptere gruppens kultur som norsk.

Situasjonelle omstendigheter

Historisk bakgrunn

Før andre verdenskrig:

Rom er en etnisk folkegruppe som trolig har sitt opphav i India.²⁵⁶ De første rom innvandret til Norge i siste halvdel av 1800-tallet fra land i Øst-Europa.²⁵⁷ Gruppen fikk enkelt norsk statsborgerskap da man fram til Statsborgerrettsloven ble innført i 1888 ble norsk borger simpelthen å ta bolig i landet. Til tross for norske roms rett til opphold i Norge, var de uønsket av flere nordmenn. Flere organisasjoner som arbeidet for å bekjempe det såkalte «omstreiferuvesenet» mottok offentlig støtte for sitt arbeid.²⁵⁸ Samfunnets skepsis til gruppen ble juridisk speilet i fremmedlovgivningen fra 1915 som markerte en milepæl i utvikling av en spesifikk politikk rettet mot gruppen.²⁵⁹ Loven muliggjorde utvisning og avvisning av rom som ønsket opphold i landet ved at den åpnet opp for at man kunne utvise personer som ikke

---

²⁵⁶ Lidén og Engebrigtsen, «De norske rom - og deres historie», 88.

²⁵⁷ Store norske leksikon, s.v. «Rom i Norge,» av Anne Minken. Sist endret 05.08.19.
https://snl.no/rom_i_Norge.

²⁵⁸ Rosvoll, Lien og Brustad, *"Å bli dem kvit": utviklingen av en "sigøynerpolitikk" og utryddelsen av norske rom* (Oslo: HL-senteret, 2015), 63.

²⁵⁹ Ibid., 64.

tok sikte på å skaffe seg statsborgskap, eller som ble regnet som omstreifere.²⁶⁰ I bearbeidelsen av denne loven gikk norske myndigheter enda et skritt lenger i 1927 ved å legge til den såkalte «sigøynerparagrafen». Paragrafen satte et slutt punkt for innvandring av rom til landet ved å nekte «sigøynere» uten statsborgerrett adgang til riket. Myndighetene nektet også å anse rom med norsk pass som norske borgere, noe som gjorde at sigøynerparagrafen i praksis lukket gruppen ute av landet.²⁶¹

Norske rom og holocaust:

Konsekvensene av sigøynerparagrafen ble tydelig i 1934 da 68 norske rom ble stoppet ved den dansk-tyske grensen på vei til Norge.²⁶² Før reisen bodde de fleste av disse i Belgia, men på grunn av økt trakassering og politisk uro ønsket de å returnere til Norge.²⁶³ De danske grensevaktene hadde fått beskjed fra norske myndigheter om å ikke la gruppen slippe inn i landet på grunnlag av sigøynerparagrafen.²⁶⁴ Over halvparten av disse hadde dokumentert norsk statsborgerskap.²⁶⁵ Tyskland og Norge ble enige om å flytte gruppen til en interneringsleir like utenfor Hamburg.²⁶⁶ Leiren var en tidlig utgave av tyskernes konsentrasjonsleirer, og den norske gruppen utgjorde nærmest en prøvegruppe for hvordan disse leirene skulle fungere senere i krigen.²⁶⁷ Etter tre måneders opphold i leiren ble gruppen returnert til Belgia ved å bli smuglet over grensen om natten av tyskere.²⁶⁸ Således ble de tvunget til å oppholde seg i landet som Nazi-Tyskland okkuperte fra 1940.²⁶⁹ Fra høsten 1943 til våren 1944 ble dermed flere norske rom arrestert av nazistene og sendt til konsentrasjonsleirer. I alt ble 66 norske rom deportert til Auschwitz-Birkenau.²⁷⁰ Av de deporterte var minst 35 personer en del av gruppen som ble nektet innreise til Norge ni år tidligere.²⁷¹ Kun fire personer overlevde oppholdet i dødsleiren.²⁷²

---

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Ibid., 93.

²⁶² Ibid., 4.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Ibid., 15.

²⁶⁵ Ibid., 194.

²⁶⁶ Ibid., 5-6.

²⁶⁷ Skogaas og Lilleholt, *En for hverandre: sigøynerne Milos Karoli og Frans Josef forteller* (Oslo: Gyldendal, 1978), 22.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Rosvoll, Lien og Brustad, *"Å bli dem kvit": utviklingen av en "sigøynerpolitikk" og utryddelsen av norske rom*, 7.

²⁷⁰ Ibid., 194.

²⁷¹ Ibid., 7.

²⁷² Ibid., 194.

Etter andre verdenskrig:

Etter krigens slutt måtte norske rom fortsatt kjempe for å sine rettigheter i Norge. Flere var statsløse og ønsket derfor å returnere til landet for å få tilbake sine norske statsborgerskap.²⁷³ Ikke før i 1954 slapp de første norske rom tilbake til Norge, dette til tross for at sigøynerparagrafen fortsatt var gjeldende.²⁷⁴ Loven ble først fjernet to år senere etter protester fra norsk presse som tok gruppen til forsvar.²⁷⁵ Endringen som fant sted i 1956 kan likevel ikke sies å ha vært en reel endring. Forandringen bestod i å erstatte ordet «sigøyner» i loven med begrepet «omstreifer». På denne måten kunne i loven i praksis fortsatt utnyttes til å nekte norske rom opphold i Norge.²⁷⁶ Etter ytterligere mediepress fikk flere norske rom tildelt norsk statsborgerskap utover 60- og 70-tallet.²⁷⁷

På denne tiden innførte myndighetene en rekke særtiltak for å integrere gruppen i det norske samfunnet.²⁷⁸ Målet var [...] å etablere sigøynere som vanlig norske borgere»,²⁷⁹ og således løse «sigøynerspørsmålet» som ble beskrevet som et «sosialt problem».²⁸⁰ En stortingsmelding fra 1972 stadfestet fokusområdene for integreringen: arbeid, undervisning og bosetning.²⁸¹ Gruppen fikk senere tildelt status som nasjonal minoritet i 1999,²⁸² og i dag finnes det mellom 500 og 700 rom i Norge.²⁸³

Situasjonskontekst

Talens situasjonskontekst må ses i lys av krav om en offisiell unnskyldning fra norske rom selv. I 2012, året etter beklagelsen til norske jøder, etterlyste Andres Müller en unnskyldning til gruppen. Müller, som var lederen av Den norske romforening, trakk fram hvordan norske myndigheter burde be om unnskyldning for hvordan de hindret rom på flukt fra å vende tilbake til Norge.²⁸⁴ Gruppens krav ble gjengjeldt i et brev til regjeringen der representanter for norske rom ba om en utredning som ga svar på hva som skjedde med deres slektninger under krigen.²⁸⁵ Dette førte til at regjeringen ga Senter for studier av Holocaust og

---

²⁷³ Ibid., 150.

²⁷⁴ Ibid., 176.

²⁷⁵ Ibid., 177.

²⁷⁶ Ibid., 167.

²⁷⁷ Ibid., 158.

²⁷⁸ Lidén og Engebrigtsen, «De norske rom - og deres historie», 94.

²⁷⁹ St.meld. nr. 37 (1972-1973), II.

²⁸⁰ Ibid., 5.

²⁸¹ Ibid., 5-6.

²⁸² Lidén og Engebrigtsen, «Å finne sin plass som minoritet - rombefolkningen i Norge i dag», 208.

²⁸³ Store norske leksikon, s.v. «Rom i Norge,» av Anne Minken. Sist endret 05.08.19.

https://snl.no/rom_i_Norge.

²⁸⁴ Hansen, «Avvist av Norge – havnet i dødsleire.»

²⁸⁵ Sanner, «Norske rom og holocaust.»

livssynsminoriteter (HL-senteret) oppdraget om å skrive en rapport som skulle besvare gruppens spørsmål.²⁸⁶ Utredningen fikk navnet *Å bli dem kvit: Utviklingen av en "sigøynerpolitikk"* og ble publisert 12. februar 2015. På utgivelsesdagen medelte daværende kommunal- og moderniseringsminister Jan Tore Sanner at rapporten «endrer norsk krigshistorie» og at regjeringen nå «[...] har fått dokumentert at Norge avviste norske rom, med fatale følger.»²⁸⁷ Kort tid etter publiseringen ble nok et unnskyldningskrav løftet fram av Natalina Jansen, barnebarnet til Milos Karoli - en av svært få norske rom som overlevde holocaust. I en kronikk i Klassekampen etterspurte hun en offisiell unnskyldning til norske rom «på lik linje med andre ofre for nazistenes utryddelsespolitikk».²⁸⁸ Omtrent to måneder etter rapportens utgivelse og Jansens krav, kom Solberg med en offisiell unnskyldning til gruppen.

Situasjonelle krav

Den foregående beskrivelsen av talens situasjonskontekst antyder at talens retoriske situasjon oppsto som en følge av kravene om unnskyldning fra gruppen selv og publiseringen av HL-utredningen. Denne rapporten bidro sterkt til at norske rom fikk innvilget sitt unnskyldningskrav. Utredningen bekreftet ikke bare antatte hendelser ut ifra historiske kilder, men avdekket også ny kunnskap, deriblant en kartlegging av skjebnene til de som ble stoppet på den dansk-tyske grensen i 1934. Med rapporten fikk man et større innsyn i måten norske myndigheter har behandlet rom opp gjennom historien. Utredningen markerer således et skille i forholdet mellom gruppen og norske myndigheter ved at den bekrefter og tallfester grusomhetene gruppen ble utsatt for, samtidig som den stadfester ansvaret norske myndigheter hadde i disse handlingene. På denne måten kan man tolke situasjonens påtrengende problem som krav om å adressere rapportens funn og komme med en offisiell unnskyldning til norske rom for politikken myndighetene førte i tiden før, under og etter andre verdenskrig. En slik beklagelse kan videre forstås som et forsøk på å gjenopprette roms tillit til myndighetene og dermed forbedre relasjonen mellom partene.

For å løse dette påtrengende problemet forteller retoren gruppens historie med vekt på myndighetenes handlinger. Solberg erkjenner statens ugjerninger ved å systematisk redegjøre for norske myndigheters behandling av norsk rom helt fra begynnelsen av det 20. århundre og

---

²⁸⁶ Rosvoll, Lien og Brustad, *"Å bli dem kvit": utviklingen av en "sigøynerpolitikk" og utryddelsen av norske rom*, 194.

²⁸⁷ Sanner, «Norske rom og holocaust».

²⁸⁸ Jansen, «Vi krever en unnskyldning.»

fram til 1970-tallet. I denne redegjørelsen kommer retoren også med en moralsk bedømmelse av handlingene ved å omtale historien som noe man ikke kan være «stolte» av, og ved å innrømme at handlingene var «feil». Dette kan tyde på at taleren ikke bare anså en erkjennelse av fortidens ugjerninger som et situasjonelt krav, men også en fordømmelse av disse handlingene som umoralske. Solbergs erkjennelse av myndighetenes feil avsluttes med den offisielle unnskyldningen. Taleren beklager både for myndighetenes politikk mot gruppen og for konsekvensene denne politikken fikk for norsk rom.

Det påtrengende problemet antyder talens retoriske publikum. Den eneste gruppen som kan skape en reell endring som følge av Solbergs unnskyldning er norske rom. Ettersom den offisielle unnskyldningen kan anses både som en unnskyldning for fortidens ugjerninger og en generell beklagelse for statens tillitsbrudd overfor norske rom, inkluderes også samtidens norske rom i talens retoriske publikum, uavhengig om de eller deres slektninger ble direkte rammet av myndighetenes politikk.

I likhet med de andre talene i oppgavens korpus, ble talen til norske rom holdt på en merkedag - Den internasjonale romdagen. Ved å vente med beklagelsen til denne dagen kan man argumentere for at Solberg selv anså en anledning der hun kunne samle gruppen og henvende seg direkte til minoriteten som et tydelig situasjonelt krav. Ut ifra denne tolkningen kan man si at retoren ikke bare grep *kairos*, men selv iscenesatte en anledning der det påtrengende problemet kunne løses. Talesituasjonen i seg selv fordrer også et situasjonelt krav. Ved å holde talen på Den internasjonale romdagen, en dag da man feirer roms kultur, var det et situasjonelt krav nettopp å hylle denne kulturen. Dette gjør taleren ved å gratulere norske rom med dagen og ved å forplikte alle nordmenn til å være stolte av denne kulturen og til å anse den som «en del av vår felles kultur». På denne måten er det tydelig at det ikke bare var norske rom som Solberg anså som talens retoriske publikum, men også den øvrige norske majoriteten. Selv om nordmenn ikke kunne godta den offisielle beklagelsen, kunne de likevel la seg påvirke av Solbergs retorikk ved å innfri talens forpliktelse og akseptere minoritetsgruppen som en del av det norske folk

Innholdsmessige karakteristikker

Talenes viktigste innholdsmessige karakteristikk er fortellingen om norske roms opplevelser i tiden før, under og etter andre verdenskrig. Historien presenterer et tydelig narrativ som systematisk gjengir hendelsene som norske rom ble utsatt for. Gjennom fortellingen fremheves statens ansvar for gruppens lidelser, og gruppens historiske tilhørighet til Norge

forankres. Sammen med den offisielle unnskyldningen, bidrar erkjennelsen til å offisielt anerkjenne minoritetens norske tilhørighet og dermed til å innlemme gruppen inn i det norske kollektivet.

Disposisjon

Talen kan deles inn i fem deler: Første del (linje 1-13) utgjør talens innledning. I denne delen ønsker Solberg publikummet velkommen og oppsummerer et av talens viktigste budskap: at norske rom har en plass i det norske samfunnet. Hun redegjør også for den retoriske situasjon ved å referere til HL-senterets rapport og dens funn. I andre del (linje 14-26) gjenforteller statsministeren historien om norske rom med utgangspunktet i utredningen. I denne delen går Solberg systematisk og kronologisk gjennom norske roms historie helt fra begynnelsen av 1900-tallet og frem til 70-tallet. Tredje del (linje 27-32) inneholder en anerkjennelse av statens ansvar for konsekvensene gruppen led samt den offisielle unnskyldningen. Fjerde del (linje 33-37) utgjør talens avslutning der Solberg sier at vi skal lære av historien og at unnskyldningen åpner opp for en dialog mellom norske myndigheter og rom.

Talen er strukturert på en slik måte at den beveger seg fra talesituasjonen her-og-nå, til å adressere fortiden gjennom en historiefortelling om norske rom, før den beveger seg tilbake til nåtiden i den offisielle unnskyldningen. I talens avslutning retter retoren blikket mot fremtiden ved å snakke om hvordan unnskyldningen kan forbedre forholdene mellom partene. Talens disposisjon tydeliggjør endringen i forholdet mellom norske rom og staten. Dette er spesielt synlig ved at statsministerens hyllest av roms kultur kontrasteres med historiefortellingen om statens behandling av gruppen i fortiden. Denne historiefortellingen fungerer som en erkjennelse av myndighetenes ansvar for hendelsene og bygger opp publikums forventninger om en beklagelse, noe som innfris i den offisielle unnskyldningen.

Tekstbindinger

Taleren, publikum og aktører i talen:

En innholdsmessig karakteristikk som stikker seg ut i analysen av talen er dens referanser til retoren og til det retoriske publikum. Solberg trer personlig inn i talen ved omtale seg selv som «jeg». Ved å fortelle om sine tidligere møter med norske rom og gleden hun føler i talesituasjonen, understreker hun sin personlig tilknytning til minoriteten, noe som styrker hennes troverdighet og personlige etos. Solberg adresserer også gruppen direkte ved å tiltale

gruppen som «dere».²⁸⁹ Referansekjedene bidras således til å bryte ned det asymmetriske forholdet mellom staten og gruppen da de personifiserer partene: Solberg står fram som representant for staten, og minoriteten representeres av talens fysiske publikum. Det er kun i talens første og siste del der disse pronomene brukes, noe som står i stil med talens sirkelkomposisjon. Retoren trer dermed personlig fram i delene av talen som omhandler nåtiden og fremtiden, mens i historien om norske rom fremstår Solberg kun som en offisiell representant for fortellingens aktør. Dette viser hvordan statsministeren ikke kan gjøre om fortidens ugjerninger, men kun har handlekraften til å påvirke det nåværende og fremtidige forholdet mellom staten og norske rom.

Der retoren tiltaler minoriteten direkte i innledningen, bruker hun begrepet «norske rom» i talens narrativ om gruppen. Dette uttrykket gjentas hele 16 ganger. Repetisjonsfiguren befester uttrykket som en offisielt betegnelse på minoriteten. Navngivningen har stor betydning fordi det inneholder prefikset «norske». Repetisjonen av uttrykket stadfester således gruppens norske tilknytning, og bidrar til å anerkjenne deres norske identitet. Solbergs konsekvente bruk av uttrykket har også stor betydning ettersom ikke bare dagens medlemmer av minoriteten blir omtalt som norske, men også rom fra tilbake til starten av 1900-tallet. Som forklart, fikk de fleste norske rom først statsborgerskap på seksti-og syttitallet. Solbergs offisielle navngivelse får dermed en tilbakevirkende kraft ved at også fortidens rom beskrives og stemples som norske. Dette forankrer dermed minoritetens historiske tilhørighet til Norge ved at også deres forfedre offisielt blir anerkjent som nordmenn.

Referanser til «staten» og «norske myndigheter» går også igjen i talen. Institusjonen fremstilles som en konstant skikkelse som ikke avgrenses av tid. Således inkluderes også dagens regjering inn i referentkjeden, noe som bidrar til å legitimere at også samtidens myndigheter kan be om unnskyldning for fortidens hendelser. Dette gjør taleren i linje 28, gjennom å bruke ordet «staten» i bestemt form: «Staten må erkjenne sitt ansvar for feil som ble begått og den urett som norske rom har opplevd.» Referentkjeden tydeliggjør også hvem som var ansvarlig for norske roms lidelser og skjebne ved å stemple norske myndigheter som aktør og norske rom som offer.

Solbergs konsekvente bruk av begrepene «staten» og «norske myndigheter» gjør at talen får et offisielt preg, noe som fremhever retorens rolle som representant og talsperson for institusjonen. Referansene bidrar således til å styrke talerens institusjonelle etos. Det er nettopp ved å tale på vegne av myndighetene at Solberg viser at hun har makten som kreves

---

²⁸⁹ Solberg, «Den internasjonale romdagen.» Alle de påfølgende sitatene i denne delen av analysekapittelet er hentet fra denne kilden.

for å komme med en offisiell unnskyldning og til å påta regjeringens ansvar for fortidens hendelser. Dette står i kontrast til måten hun trer personlig inn i talens innledning og avslutning. Solbergs retoriske handlekraft etableres altså ved å både fremme sin rolle som representant for staten, og ved å fremstille seg selv som et sympatisk medmenneske.

Talens struktur som tekst:

Statens ansvar for ugjerningene mot norske rom erkjennes ved kausale koblinger som «og slik», «fordi» og «som følge av». Disse koblingene uttrykker årsak og virkning.²⁹⁰ I linje 18 sier Solberg at norske myndigheter ba om at norske rom skulle stoppes på den dansk-tyske grensen og at «*Slik* ble de overlatt til seg selv, i et stadig farligere Europa». I de neste linjene viser hun konsekvensene av handlingene: «*Som en følge* av den norske utestengelsen ble norske rom i det tyskokkuperte Europa deportert til konsentrasjonsleirene under andre verdenskrig. / Og *slik* ble de ofre for nazistene.». Gjennom de kausale setningsbindingene tillegges myndighetenes handlinger en intensjonalitet da de antyder en direkte årsakssammenhengen mellom handlingene og norske roms arrestasjon, deportasjon og død. I likhet med talens referentkjeder, understreker dermed disse setningsbindingene myndighetenes aktørrolle samtidig som de fremstiller norske rom som et offer for norske myndigheters politikk.

Denne distinksjonen mellom aktør og deltaker blir også fremstilt ved adversative koblinger. I linje 26 uttrykker konjunksjonen «men» motsetningen mellom den juridiske avgjørelsen om å oppheve «sigøyrerparagrafen», og den vedvarende mangelen på anerkjennelse av norske rom som statsborgere. Setningen markerer et brudd i talens narrativ. Ikke bare tydeliggjør setningskoblingen kontrasten mellom hva som burde skjedd med hva som faktisk skjedde, men bruddet tydeliggjør også hvordan skjebnen til norske rom skyldtes statens politikk. Bruddet fremstår dermed også som en implisitt fordømmelse av statens handlinger da det understreker at myndighetene brøt med sin egen lov for å diskriminere minoriteten. Analysen av Solbergs bruk av kausale og adversative koblinger antyder således at talens historiefortellingen fungerer vel så mye som en moraliserende dom over statens handlinger som en erkjennelse av deres ansvar for disse ugjerningene.

Denne historiefortellingen om norske rom er strukturert ved temporale koblinger. Spesielt er det måten retoren innleder setningene sine på som bærer preg av slike bindinger, som i linje 14: «Fra begynnelsen av 1900-tallet [...]», og linje 24: «I tiårene etter andre

---

²⁹⁰ Skovholt og Veum, *Tekstanalyse: ei innføring* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014), 124.

verdenskrig [...]». Disse koblingene gjør at hendelsene i historien blir fortalt i en kronologisk rekkefølge. Denne måten å strukturere fortellingen på anvendes også når historien når samtiden i linje 27: «Tiden er høyst moden for et moralsk oppgjør med denne mørke delen av vår historie». Den konsekvente bruken av temporale konnektivbindinger gjør at historien til norske roms fremstilles som en fortelling som ennå ikke har nådd sin slutt. Den strekker seg fra før andre verdenskrig og fram til tidspunktet talens holdes på. Denne kronologiske måten å fortelle historien på aktualiserer således den retoriske situasjonen og er med på å fremstille talen og den offisielle unnskyldningen som et klimaks i historien til norske rom.

Språkhandlingen adresserer og løser nettopp kontrasten mellom gruppen og norske myndigheter som talens narrativ løfter fram. Unnskyldningen kan dermed forstås som en retorisk markering av slutten på statens «ekskluderingspolitikk» og dermed «en ny start på forholdet mellom myndighetene og norske rom».

Perspektiv og stemmer i teksten

I talens fortelling om norske rom kommer ikke gruppen selv til orde. Solberg siterer ingen av gruppens medlemmer eller nevner noen med navn. Gruppens synspunkter blir derimot formidlet via perspektivet talens narrativ fortelles fra. Hendelsene norske rom ble utsatt for blir gjenfortalt gjennom norsk roms øyne. Selv om fortellingen understreker statens rolle som aktør, er dens fokus på historiens ofre – norske rom. Fortellingen gir innblikk i hvordan konsekvensene av handlingene opplevdes av gruppen selv. Denne beskrivelsen av deres opplevelser gjengir ikke gruppens følelser, men situasjonens håpløshet og urettferdighet likevel tydelig fremstilt ved at historien understreker hvordan myndighetens politikk stadig forverrer situasjonen til gruppen og fører de skritt mot skritt nærmere deres skjebne.

Historiens narrativ tvinger nærmest talens lyttere til å sette seg i gruppens sted og forestille seg hvordan var å være en kasteball mellom en rekke nasjoner der man aldri fikk slå seg til ro. Denne måten å fortelle historien på fremhever dermed statens ansvar i hendelsene, noe som bidrar til at fortellingen fungerer både en erkjennelse og som en implisitt redegjørelse for hvorfor gruppen fortjener en unnskyldning.

Språkhandlinger

Språkhandlingen som peker seg klarest ut i talen er nettopp den offisielle unnskyldningen i linje 30:

Jeg beklager den rasistiske ekskluderingspolitikken som ble ført – i tiårene både før og

etter andre verdenskrig. Jeg beklager også de fatale følgene denne politikken fikk for norske rom under Holocaust.

For å tydeliggjøre sin mulighet og makt til å beklage appellerer Solberg til sitt institusjonelle etos: I forkant av selve unnskyldningen kommer taleren med en metakommentar der hun varslers at beklagelsen kommer: «På vegne av den norske stat vil jeg nå beklage – overfor norske rom». Kommentaren rydder ikke bare plass for unnskyldningen, men er også en markering av talerens retoriske handlekraft ved at den understreker hennes autoritet som talsperson for staten.

Taleren appellerer som nevnt også til sitt personlige etos. Dette gjøres blant annet ved ekspressiver. Et eksempel på språkhandlingen ser vi i linje 3: «Det er en stor glede for meg å være her, og feire denne dagen sammen med dere». Disse talehandlingene formidler Solbergs personlige følelser om gruppen, både ved at de beskriver hennes relasjon til norske rom og måten de uttrykker hennes ønsker og håp for det fremtidige forholdet mellom minoriteten og norske myndigheter. Ekspressivene styrker således hennes troverdighet og dermed hennes etos, ikke bare som statsminister, men også som privatperson ved at de uttrykker hennes personlige velvilje og tilknytning til minoriteten.

Stilistiske karakteristikk

Talens stilistiske karakteristikk er preget av dens saklige og formelle stil som fremmes gjennom hyppig bruk av deontiske hjelpeverb. Talen preges av et nøkternt språk, men inneholder noen få troper og figurer som fremhever myndighetenes nye holdning til norske rom og deres ønske om et forbedret forhold til gruppen.

Språklig modalitet

Et av talens mest fremtredende stilistiske karakteristikk er dens bruk av språklig modalitet. Disse modale hjelpeverbene bidrar til at talen får en formell, men samtidig saklig stil. Solbergs bruk av deontisk modalitet fremhever også viktigheten av statens erkjennelse av feil og bidrar til å understreke myndighetenes ønske om et nytt og bedre forhold til norske rom: I linje 28 sier taleren: «Staten *må* erkjenne sitt ansvar for de feil som ble begått [...]». Lignende sier Solberg i linje 34 og 35 sier: «Vi *skal* lære av tidligere feiltrinn / Og vi *må* se framover». Den eksplisitte bruken av deontisk modalitet fremhever retorens påbud: Solberg snakker ikke om hva staten *bør* gjøre, men hva den *må* gjøre. Myndighetenes unnskyldning og ansvarliggjørelse fremmes dermed ikke som en mulighet, men som en nødvendighet. På

denne måten erkjenner ikke bare Solberg statens feil, men knytter denne innrømmelsen opp mot moralitet ved å fremstille den som en absolutt plikt.

Denne forpliktelsen sementerer dermed gruppens rett til anerkjennelse, en anerkjennelse som også speiles i måten Solberg sidestiller gruppen med det norske folk på. Innlemmelsen av norske rom inn blant øvrige nordmenn uttrykkes eksplisitt i linje seks: «Vårt samfunn *skal* ha plass til dere». Selv om setningen antyder at det eksisterer en motsetning mellom oss - nordmenn, og dere - norske rom, kan den også tolkes som et forsøk på å skape en plass for norske rom i det kollektive norske «vi-et». Dette er spesielt tydelig i linje 33 når disse to gruppene sidestilles og smeltes sammen: «Nå *må* vi også anerkjenne ofrene blant norske rom – på lik linje med andre norske tap [...]». Disse setningene oppfordrer ikke bare norske rom selv til å se på seg selv som norske, men forplikter alle som inngår i dette norske vi-et til dette virkelighetsbildet. På denne måten forpliktet alle nordmenn til å godta en ny forståelse av hva det vil si å være norsk samt en ny oppfatning av krigshistorien ved å se på skjebnen til rom som «norske tap». Dette blir spesielt tydelig i linjen i forkant: «Også i Norge *skal* vi være stolte av roms kultur – som en del av vår felles kultur». Solberg setter altså et likhetstegn mellom roms kultur og norsk kultur. Forpliktelsen tar utgangspunkt i antagelsen om at norsk kultur er noe alle nordmenn er stolte av. Ved å innlemme roms kultur inn i den norske overføres dermed denne stoltheten også til romkulturen. Gjennom forpliktelsene anerkjennes gruppens medlemmer som nordmenn, og minoriteten innlemmes i det norske kollektivet. Denne forståelsen bygger på den allmenne oppfatningen om at ens nasjonalitet er definert ut ifra ens kulturelle opphav. Ved å stadfeste roms kultur som norsk utvides dermed kategorien nordmann. Denne retoriske effekten blir også tydeliggjort ved at Solberg omtaler minoriteten som «rom» før denne setningen og «norske rom» etter. Solbergs retorikk får altså en konstituerende og definerende funksjon ved at den fungerer som en utvidelse av hva det vil si å være norsk og hva som skal anses som norsk kultur.

I motsetning til talens innslag av deontisk modalitet, bruker Solberg få epistemiske modalverb. Fraværet av slike verb understøtter talens objektive og enkle stil. Dette er spesielt betydningsfullt i tilknytning til talens andre del der retoren forteller gruppens historie. I denne delen fremsetter Solberg påstandene kategorisk, det vil si at hun ikke gir uttrykk for at historien hun forteller kan ha skjedd på noen annen måte enn slik hun fremstiller den. På denne måten fremstiller Solberg fortellingen om norsk rom på en absolutt og ensidig måte. Historiefortellingen fungerer dermed som en ubønhørlig erkjennelse av statens ansvar i skjebnen datidens norske rom led nettopp fordi den ikke etterlater gir rom for tvil eller fraskrivelse av ansvar.

Talens eneste tydelige bruk av epistemisk modalitet ser vi i talens to siste linjer. Solberg uttrykker at hun håper unnskyldningen «kan» føre til «en ny start» og en tillitsfull dialog mellom partene og at «da *kan* Norge bli et trygt og godt hjem, også for norske rom.». Påstanden uttrykker en lav grad av modalitet da taleren påpeker at det *kan* bli slik fremfor at det *vil* bli slik. Dette kan tolkes som at retor tillegger en del av ansvaret for dialog over på norske rom og gir de dermed muligheten til å påvirke sitt forhold til myndighetene. På denne måten tillegges altså gruppen en stemme og deres rett til å bli lyttet til av staten anerkjennes. Setningen kan også tolkes som at Solberg gir gruppen et valg ved å antyde at den offisielle innlemmelsen i den norske kollektive identitet forutsetter deltagelse i en dialog med staten.

Troper

Talens nøkterne stil skyldes dens sparsommelige bruk av språklige virkemidler. Dette gjør at de få tropene som inngår i talen stikker seg ut og får en ekstra betydning. To ganger omtaler Solberg Norge som et «godt hjem» for norske rom. Denne metaforen bruker retoren både i begynnelsen av talen i linje åtte, og som nevnt i talens siste linje. Tropen innrammer således talen og har en strukturell funksjon ved at den underbygger talens sirkelkomposisjon. Metaforen viser til likhetsrelasjonen mellom nasjonen Norge og et hjem. Når Solberg kaller Norge for et «trygt og godt hjem», tilegner hun Norge visse kvaliteter og egenskaper. Et slikt hjem forbindes med egenskaper som velvilje og omsorg - et sted der man kan føle seg trygg. Metaforen fungerer dermed som en beskrivelse av norske verdier og mer enn antyder ideen om at nordmenn bør være stolte av landet sitt. Ordet konnoterer også ens tilhørighet til en familie. Det er nettopp dette som gjør metaforen så virkningsfull. Ved å si at Norge kan bli et hjem for norske rom lager Solberg plass til gruppen i den norske familien. På denne måten får norske rom like stor rett til å anse seg selv om norske som øvrige nordmenn. Metaforen står i kontrast med historien om norske rom som Solberg forteller i talen. Talen beskriver hvordan norske rom har manglet en nasjonalitet og hvordan de ble kastet fra land til land uten å føle noe tilhørighet. Tropen fungerer dermed retorisk som et ledd i talens stadfestelse av gruppens tilhørighet til Norge og dens anerkjennelse av minoritetens rett til å anse seg selv som norske.

Taleren bruker også en metafor i beskrivelsen av myndighetenes behandling av gruppen. I linje 27 beskriver hun handlingene mot norske rom som den «[...] mørke delen av vår historie». Ordet «mørke» bærer med seg negative konnotasjoner som umoralskhet og skam ettersom det betegner noe som ikke tåler dagens lys. Ved å beskrive fortiden som mørk bedømmes myndighetenes handlinger nettopp som uriktige og skamfulle noe som skaper et inntrykk av norske myndigheter som angerfulle. Metaforen står således i stil med talens

erkjennelse av feil og underbygger erkjennelsen av myndighetens bevisste aktørrolle i ugjerningene mot norske rom.

Tanke-og talefigurer

Mot slutten av talen bidrar talefiguren anafor til å tydeliggjøre statens nye offisielle syn på minoriteten. Samtidig bidrar virkemidlet til å styrke talerens oppriktighet. Både linje 36 og 37 starter på samme måte: «Jeg håper vi kan [...]». Gjentakelsen bryter med den nøkterne stilen talen har hatt og bidrar til å skape en mer høytidelig og personlig tone. Dette stilbruddet bidrar til å fremheve setningene og dermed et av talens sentrale poeng: statens ønske om et forbedret forhold til norske rom. Dette ønsket fremstår som personlig, ettersom det er jeg-personen Solberg som uttrykker det. Siden figuren fremhever talerens posisjon som medmenneske, kan virkemidlet bidra til å understreke hennes personlige godvilje overfor norske rom og dermed styrke hennes personlige etos.

Bruken av anafor kan også ses i forbindelse med makten gruppen får til å påvirke sitt forhold til myndighetene i lys av beklagelsen. Ved å repetere ordet «håper» viser Solberg at et forbedret forhold mellom staten og norske er utenfor både hennes og myndighetenes kontroll. Setningene fremmer gruppens nye mulighet til å påvirke denne relasjonen. En mulighet som har vært fraværende fram til talen og den offisielle unnskyldningen.

Oppsummering

Talen til norske rom svarer på krav om en offisiell beklagelse fra gruppen selv. For å imøtekomme dette kravet bestiller myndighetene en rapport som stadfester myndighetenes ansvar i gruppens skjebne. Retoren iscenesetter også en epideiktisk talesituasjon som skaper en anledning der hun kan erkjenne myndighetenes feil og be gruppen om unnskyldning.

Talens viktigste innholdsmessige karakteristikk er dens gjenfortelling av gruppens historie. Retoren erkjenner statens tillitsbrudd og svik mot norske rom gjennom et narrativ som systematisk og kronologisk redegjør for myndighetenes ugjerninger og konsekvensene disse handlingene hadde for gruppen. I talen konstitueres minoriteten som en del av det norske kollektivet gjennom måten fortellingen forankrer gruppens historiske tilhørighet til Norge. Solberg forplikter nordmenn om å godta dette virkelighetsbildet ved å innlemme roms kultur i den norske og ved å formane nordmenn om å være stolte av denne kulturen.

Talens viktigste stilistiske karakteristikk er Solbergs repeterende navngivning av gruppen som etablerer «norske rom» som et offisielt begrep. Sammen med metaforen om at

Norge skal være et godt hjem for gruppen, anerkjennes gruppens medlemmer som nordmenn. Talens fortelling om gruppen har en saklig tone som sammen med bruken av språklig modalitet og anaforer bidrar til talens formelle og nøkterne stil.

Ved å konstituere gruppen som norske tildeles minoriteten en stemme og deres rett til å bli lyttet til anerkjennes. Talen og den offisielle unnskyldningen marker således et skille i forholdet mellom staten og gruppen ved at norske rom nå selv får muligheten til å påvirke dette forholdet i lys av deres nye posisjon som en anerkjent del av det norske kollektivet.

Talerens retoriske handlekraft styrkes både ved å appellere til sitt personlige og til sitt institusjonelle etos. Førstnevnte gjør Solberg ved ekspressiver og anaforer som fremhever hennes personlige forhåpninger om et forbedret forhold mellom staten og norske rom. Retoren appellerer også til sitt institusjonelle etos ved å henvise til sin rolle som talsperson for staten, både i historiefortellingen og i den offisielle unnskyldningen.

5.4 «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»»

«Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»» er en tale holdt av statsminister Erna Solberg den 17. oktober 2018. I talen gjengir Solberg en enkel og redegjørende fortelling om tyskerjentene der gruppen anerkjennes som uskyldige ofre for statens og nordmenns handlinger. Retoren dømmer norske myndigheters behandling av kvinnene som «uverdige» og ber om unnskyldning for hvordan myndighetene behandlet gruppen i etterkrigstiden. I lys av dens erkjennelse og setting, styrker talen Norges forpliktelse til fundamentale menneskerettigheter.

Situasjonelle omstendigheter

Historisk bakgrunn

Hvem var «tyskerjentene»?:

De såkalte «tyskerjentene» var norske kvinner som hadde relasjoner til tyske soldater under andre verdenskrig. Ut ifra antagelsen om at det ble født mellom ti og tolv tusen barn med tysk far i Norge,²⁹¹ har man anslått at kan det ha vært så mange som 120 000 norske jenter som hadde et forhold til en tysk soldat under krigen.²⁹²

---

²⁹¹ Olsen, *Krigens barn: de norske krigsbarna og deres mødre* (Oslo: Forum Aschehoug, 1998), 72.

²⁹² Aarnes, *Tyskerjentene: historiene vi aldri ble fortalt* (Oslo: Gyldendal, 2009), 10.

Tyskerjentene var ifølge Helle Aarnes en uensartet gruppe. Kvinnene kom fra alle samfunnslag og hadde ulike yrker.²⁹³ Til tross for sitt rykte som en «sikkerhetsrisiko»²⁹⁴ etter krigen, var tyskerjentene flest ikke angivere. Kun et fåtall var medlemmer av NS, og de fleste var ikke spesielt opptatt av politikk.²⁹⁵ Der forholdet til en tysk soldat var for noen et bevisst valg, var det for andre kun en uskyldig flørt. Det som derimot var felles for jentene var stempelet de fikk i etterkrigstiden som forrædere og landssvikere.

Etterkrigstiden:

Da freden kom til Norge i mai 1945, ble mange av tyskerjentene straffet for sine valg under krigen. Spesielt kjent er de såkalte klippeaksjonene der kvinnene ble tvangsklippet.²⁹⁶ Flere kvinner ble også fratatt jobbene sine, deriblant 27 kvinner i Oslo kommune og flere i postverket.²⁹⁷ Etter fredens innmarsj ble også flere tyskerjenter arrestert og anholdt til tross for at de ikke hadde brutt noen lov.²⁹⁸ I løpet av mai måned arresterte politiet omtrent tusen jenter fra Oslo og 800 fra Østfold.²⁹⁹ Etter hvert ble arrestasjonene mer systematiske, og det ble opprettet leire for kvinnene rundt om i landet.³⁰⁰ Arrestasjonene skjedde på grunnlag av en lov som stadfestet at personer kunne blitt tatt inn til forvaring av politiet «[...] av hensyn til deres egen sikkerhet».³⁰¹ I oktober 1945 ble en interneringsleir opprettet på Hovedøya i Oslo under påskudd av at kvinnene var smittefarlige.³⁰² Her ble tilsammen 1100 kvinner internert fram leiren ble avviklet våren 1946.³⁰³

Kvinnene som giftet seg med tyske soldater ble regnet som tyske statsborgere, men ble ikke fratatt sitt norske statsborgerskap før de forlot landet.³⁰⁴ I august 1945 innførte norske myndigheter et tillegg til statsborgerskapsloven som stadfestet at norske kvinner som hadde anskaffet seg tysk statsborgerskap gjennom giftermål fra krigens utbrudd og fram til «krigens oppgjør» mistet sitt norske statsborgerskap.³⁰⁵ Med «krigens oppgjør» mente man ikke 8. mai 1945, men heller «en framtidig endelig fredsslutning»³⁰⁶. Således ble kvinner som giftet seg

---

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ibid., 11.

²⁹⁵ Ibid., 10.

²⁹⁶ Olsen, *Krigens barn: de norske krigsbarna og deres mødre* (Oslo: Forum Aschehoug, 1998), 263.

²⁹⁷ Aarnes, *Tyskerjentene: historiene vi aldri ble fortalt* (Oslo: Gyldendal, 2009), 49.

²⁹⁸ Ibid., 50-51.

²⁹⁹ Olsen, *Krigens barn: de norske krigsbarna og deres mødre* (Oslo: Forum Aschehoug, 1998), 285.

³⁰⁰ Ibid., 286.

³⁰¹ Ibid., 287.

³⁰² Ibid., 292.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid., 304.

³⁰⁵ Ibid., 306.

³⁰⁶ Ibid.

med tyske menn også etter krigen rammet av tillegget.³⁰⁷ Ettersom loven gjaldt fra krigsutbruddet, hadde den en tilbakevirkende kraft noe som var grunnlovsstridig. Helt fram til den nye loven ble vedtatt, ble tyskerjentene oppmuntret av norske myndigheter til gifte seg med sin tyske kjærester. De ble lovet at ekteskapene ikke ville ha konsekvenser for deres statsborgerskap så lenge de forble i landet.³⁰⁸ Omtrent 3000 norske kvinner fratatt sitt norske statsborgerskap som følge av den nye loven og deportert til et Tyskland i ruiner.³⁰⁹ Mange av kvinnene måtte kjempe en innbitt kamp for å få sitt norske statsborgerskap tilbake. En kamp som for noen varte i mange tiår.³¹⁰

Situasjonskontekst

Talens situasjonskontekst var preget av en offentlig og politisk diskusjonen om tyskerjentene. Denne diskusjonen har i stor grad handlet om kvinnes uskyldighet og hvorvidt norske myndigheter bør beklage for sine handlinger. Der det i den offentlige debatten har vært stemmer både for og imot en offisiell unnskyldning,³¹¹ har flere politikere tatt tyskerjentene i forsvar og oppfordret regjeringen om å komme med en beklagelse. En politiker som har løftet dette forslaget er stortingsrepresentant Kirsti Bergstø (SV). I 2015, argumenterte hun for at 70-års markeringen av krigens slutt fordret en aktualisering av myndighetenes behandling av tyskerjentene og en offisiell unnskyldning.³¹² Samme år kom Trine Skei Grande (V) med et lignende forslag i Stortingets spørretime.³¹³ Året etter, stilte stortingsrepresentant Karin Andersen (SV) det samme kravet og la vekt på at andre grupper hadde mottatt lignende beklagelser.³¹⁴ Statsminister Solberg svarte at regjeringen ville «ta initiativ til å se nærmere på det historiske grunnlaget» for en slik beklagelse.³¹⁵ Dette førte videre til at regjeringen bestilte en utredning fra HL-senteret som skulle gi innsyn i myndighetenes behandling av kvinner som hadde relasjoner med tyske soldater under okkupasjonen.³¹⁶ Selv om rapporten stadfestet statens ansvar for lidelsene jentene opplevde etter krigen,³¹⁷ skulle det likevel ta over et år fra publiseringen av utredningen til gruppen fikk en offisiell unnskyldning.

---

³⁰⁷ Ibid., 307.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Aarnes, *Tyskerjentene: historiene vi aldri ble fortalt* (Oslo: Gyldendal, 2009), 64.

³¹⁰ Se Norstrøm, «Ventet på norsk statsborgerskap i 72 år.»

³¹¹ Se Frøyseland, «Apropos tyskerjentene.» og Elton, «Den skjebnesvangre kjærligheten.»

³¹² Interpellasjon nr. 25 (2014-2015).

³¹³ Dokument nr. 15:1015 (2014-2015).

³¹⁴ Dokument nr. 15:1138 (2015-2016).

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Se HL-senteret, «Utredning om norske myndigheters behandling av tre utvalgte grupper etter andre verdenskrig».

³¹⁷ Ibid., 68.

Situasjonelle krav

Redegjørelsen av talens situasjonskontekst peker mot at var kombinasjonen av de politiske oppfordringene samt bestillingen og publiseringen av HL-rapporten som skapte talens retoriske situasjon. Selv om det med jevne mellomrom hadde oppstått debatter om gruppen i media, tok regjeringen altså først initiativ til å undersøke myndighetenes handlinger mot tyskerjentene da politikere kom på banen. De politiske oppfordringene om en offisiell unnskyldning var i seg selv en viktig årsak til at regjeringen ba HL-senteret om en utredning for å stadfeste nøyaktig hvordan myndighetene sviktet som rettstat. Situasjonens påtrengende problem kan således tolkes som et politisk krav om en erkjennelse av norske myndigheters urettmessige behandling av tyskerjentene og en offisiell unnskyldning for disse handlingene.

Retoren innfrir dette kravet ved å redegjøre for stigmaene kvinnene ble utsatt for i etterkrigstiden. Som en del av denne erkjennelsen, innrømmer taleren også at myndighetene innførte en grunnlovsstridig lov med en tilbakevirkende kraft for å kunne utvise jentene fra Norge. Solberg innrømmer også eksplisitt at myndighetene ikke levde opp til sine forventninger som rettstat og beklager på vegne av norske regjeringen for myndighetenes handlinger mot gruppen.

Ettersom talen innfører et nytt offisielt syn på tyskerjentene og deres handlinger, favner talens retoriske publikum bredere enn kun de gjenlevende kvinnene og deres familier. Talen er også rettet mot et øvrig norsk kollektiv. Solbergs offisielle erkjennelse av statens ugjerninger imot kvinnene påvirker den kollektive forståelsen av denne delen av historien. Som analysen skal vise, stadfester talen ikke bare myndighetenes ansvar for behandlingen av kvinnene, men antyder også at hele det norske fellesskapet kollektivt må dele ansvaret for samfunnets reaksjoner mot kvinnene.

Selv om det trolig var publiseringen av utredningen og de politiske oppfordringene som fordret den retoriske situasjonen, ble tydeligvis ikke dette problemet ansett som noe som hastet. Det tok som nevnt lang tid fra rapportens publisering i juni 2017 til talen ble holdt i oktober 2018. Dette mer enn antyder at retoren anså en spesifikk setting for å adressere og løse problemet som et situasjonelt krav. Solbergs tale ble holdt på et seminar arrangert av regjeringen med fokus på kvinners situasjon i krig, kjønn og menneskerettigheter. Anledningen for seminaret var 70-års jubileet for «FNs verdenserklæring for menneskerettighetene», også kjent som menneskerettserklæringen. Dette er en erklæring som består av 30 artikler og har som mål å bevare menneskeverd og fundamentale

menneskerettigheter.³¹⁸ Retoren nevner også i talen at det snart er 75 år siden andre verdenskrig tok slutt. Ved å slå sammen disse to anledningene skaper Solberg et retorisk rom som muliggjør en refleksjon over tyskerjentene, og et tilbakeblikk på handlingene mot gruppen i lys av menneskerettighetene. I talen sier statsminister eksplisitt at anledningen «[...] gir oss muligheter til å se bakover og reflektere over vår egen historie og egne erfaringer». Iscenesettelsen av talesituasjonen bidrar dermed til at ansvarliggjøringen og erkjennelsen av fortidens handlinger ikke kommer ut av det blå, men finner sted i en mer naturlig setting.

Innholdsmessige karakteristikk

Det er spesielt fortellingen om etterkrigstiden og tyskerjentene som står fram som talens viktigste innholdsmessige karakteristikk. Gjennom denne historien erkjenner Solberg myndighetenes urettmessig behandling av gruppen og foretar en rollefordeling der kvinnene stemples som historiens ofre og staten som bevisst aktør. Med den offisielle unnskyldningen erkjenner Solberg at Norge sviktet som rettstat overfor kvinnene.

Disposisjon

I likhet med de andre talene i oppgavens korpus, bærer denne talen preg av en klar inndeling. Første del (linje 1-5) utgjør talens innledning der Solberg redegjør for den retoriske situasjonen og talens setting. I talens andre del (linje 6- 18) oppsummerer hun situasjonen etter krigen og hvordan krigens grusomheter førte til menneskerettighetserklæringen. Tredje del (linje 19-28) utgjør en gjenfortelling av opplevelsene til tyskerjentene, og en redegjørelse av konsekvensene kvinnene led som følge av sine handlinger. I talens fjerde del (linje 29 -36) reflekterer retoren over statens ansvar i gruppens påkjenninger og erkjenner at myndighetenes handlinger er kritikkverdige. Solberg ber dermed om unnskyldning på vegne av regjeringen. Femte og siste del (linje 37-40) utgjør talens avslutning der statsministeren innrømmer at unnskyldningen kommer på etterskudd og takker de som har talt tyskerjentenes sak.

Talen er disponert på en slik måte at den beveger seg fram og tilbake i tid. Solberg innleder talen med å reflektere over hendelser i nåtid, nettopp 70-års jubileet for nedfellelsen av menneskerettighetserklæringen, for så å bruke denne refleksjonen som et springbrett til å se tilbake på hendelsene som fordret erklæringen, nemlig 2. verdenskrig og dens konsekvenser. Dette åpner opp for å se nærmere på tyskerjentenes opplevelser i

---

³¹⁸ FN-sambandet, «FNs verdenserklæring om menneskerettigheter.»

etterkrigstiden. Solbergs gjenfortelling av denne historien er todelt. Først forteller hun om belastningen gruppen opplevde, før hun beskriver og erkjenner statens rolle i kvinnenens straff. Med den offisielle unnskyldningen beveger talens innhold seg tilbake til nåtiden og skaper en sirkelkomposisjon. Denne sirkelkomposisjonen styrkes av talens fokus på menneskerettserklæringen. Solberg nevner denne erklæringen både i begynnelsen og i avslutningen av talen. På denne måten blir innrammer denne tematikken talen. Som den videre analysen skal vise, underbygger talens disposisjon statens fornyede forpliktelse til verdiene de brøt da de straffet tyskerjentene.

Tekstbindinger

Taleren, publikum og aktører i talen:

En av talens mest fremtredende aspekter er dens konstituering av et kollektivt norsk «vi». Hvem som utgjør dette «vi-et» er forskjellige i talens ulike deler. I begynnelsen av talen snakker retoren om «*vår egen historie*», «*vår egen samtid*» og «*vår frihet*». ³¹⁹ Denne referentkjeden referer trolig til det norske folk, deriblant også samtidens nordmenn. Solberg bruker derimot også pronomenet når hun snakker på vegne av regjeringen i forbindelse med deres undersøkelse av myndighetene behandling av tyskerjentene. Retorens tvetydige bruk av referentkjeden gjør dermed at noen av talens linjer mangler en tydelig aktør. Når statsministeren stiller spørsmålene om hvordan «vi» behandlet fienden og de som svek sitt land, er det derfor usikkert om mener nordmenn generelt eller kun de norske myndighetene. På denne måten åpner statsministeren opp for at det ikke bare er den norske stat som må påta seg ansvaret for fortidens handlinger, men hele det norske folk. Referansekjeden fungerer således som en språklig inngang for Solberg til å reflektere over det kollektive norske ansvaret i ugjerningene mot tyskerjentene.

Med talens referanser fordeler Solberg rollene i fortellingen om tyskerjentene. Hun omtaler aktørene bak ugjerningene mot gruppen som «myndighetene» og «norske myndigheter». I likhet med talen til norske rom, fremstilles dermed staten som en konstant tilstedeværende organisasjon. Således antyder retoren at også dagens regjering er ansvarlig for handlingene til fortidens myndigheter. Solberg legger derimot vekt på at det kun er datidens myndigheter som har skylden for handlingene. Denne distinksjonen er spesielt tydelig i linje 29 og 30:

---

³¹⁹ Solberg, «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene».» Alle de påfølgende sitatene i denne delen av analysekapittelet er hentet fra denne kilden.

Vi har sett på ny på hvordan myndighetene levde opp til sine forpliktelser som rettstat. / Vår konklusjon er at norske myndigheter brøt med rettsstatens grunnprinsipp om at ingen borger skal straffes uten dom eller dømmes uten lov.

Avsnittet kan tolkes om en måte for dagens regjering å fraskrive seg skylden for fortidens handlinger. Dette gjøres ved å bruke av referentkjeder som distanserer dagens myndigheter fra fortidens. Solbergs formulering understreker at selv om myndighetene er en konstant skikkelse og dermed overskrider tid og rom, er ikke skyld overførbart. Linjene antyder at hun mener det ikke var *våre* forpliktelser myndighetene brøt, men *sine*. Likevel eksisterer disse forpliktelsene fortsatt, noe som talen fremhever med sin sirkelkomposisjon og fokus på menneskerettighetserklæringen. På denne måten etablerer retoren en forbindelse mellom samtidens myndigheter og fortidens handlinger gjennom en erkjennelse av statens institusjonelle ansvar for tidligere ugjerninger.

Tyskerjentene utgjør selv en referentkjede i talen, og mest oppsiktsvekkende er måten gruppen defineres som aktørløse ofre. I linje 16-18 retter taleren fokus på tre grupper: «fienden vi overvant», «de som svek sitt land» og «kvinnene som hadde forhold til fienden». Ved å skille ut disse tre defineres tyskerjentene verken som fiender eller landssvikere, men som noe eget. Dette står dermed i stor kontrast til hvordan jentene ble behandlet av nordmenn og myndighetene, nettopp som forrædere. Tyskerjentenes forhold til sine partnere blir beskrevet i linje 23 som «en ungdommelig forelskelse», «en livslang kjærlighet», og som «en tankeløs flørt». Felles for disse relasjonstypene er at de kan anses som naturlige og uskyldige. Ingen kan vel klandre en ung jente for en forelskelse eller flørt, og i hvert fall ikke for å innlede et forhold til sin livs kjærlighet? På denne måten antyder Solberg at kvinnene er uskyldige og klandrefrie. Referansene fungerer således som et forsvar av gruppen. Talens karakterisering av kvinnene tilsier dermed at tyskerjentene ikke fortjente sitt stempel som landssvikere. Beskrivelsen av jentene og deres handlinger kan ses på som et forsøk på å endre det kollektive forståelsen vi har om gruppen. I dette nye virkelighetsbildet blir jentene nærmest bare plassert i historien, og deres handlinger blir beskrevet som om det ikke eksisterte noen vilje bak dem. Med talens narrativ og referentkjeder, utfører Solberg en rollefordeling der datidens myndigheter stemples som en tydelig aktør og gruppen som et ubestridt offer. På denne måten snur talen vår forståelse av fortiden gjennom en erkjennelse av jentenes uskyld. Dette understreker dermed myndighetenes svik og fungerer som et implisitt argument for hvorfor også dagens myndigheters må stå til ansvar for fortidens handlinger.

Retoren selv tar liten plass i talen og Solberg gjør lite for å appellere til sitt personlige etos. I stedet referer hun implisitt til sin rolle som statsminister både i selve unnskyldningen og gjennom referansene til «staten» og «regjeringen». På denne måten står Solberg først og fremst fram som en talspersonen for de norske myndighetene. Det er altså ved å vise til sin autoritet som statsminister at Solberg får tilgang til og etablerer sin retoriske handlekraft.

Talens struktur som tekst:

Talens gjenfortelling av statens behandling av tyskerjentene fortelles med temporale konnektivbindinger. Således er historien om gruppen strukturert kronologisk fra fredsdagene og frem til utvisningene av jentene. Solberg innleder en rekke setninger ved å referere til et spesifikt tidspunkt i historien, for eksempel «Fra våren 1945 [...]», eller «Det er 70 år siden [...]». Talen står således ikke fram som spesielt resonerende eller argumenterende, men som en tekst som informerer det retoriske publikum fremfor å åpne opp for andre tolkninger. Talens konnektivbindinger gjør at talen får en fortellende og redegjørende form, noe som bidrar til å løse det påtrengende problemet, nemlig en erkjennelse og unnskyldning for myndighetens ansvar i misgjerningene mot tyskerjentene.

Denne erkjennelsen kommer også til uttrykk ved brudd i historiefortellingen. Disse bruddene skapes av adversative koblinger og bidrar til å male et bilde av et etterkrigs-Norge preget av motsetninger og sterke følelser. Solberg tar i bruk konnektivet «men» for å beskrive kontrasten mellom lykkerusen mange nordmenn kjente på og fortvilelsen som også var tilstede: «Gleden var enorm. *Men* mange bar på sorg og sinne etter krigens lidelser.» Denne frustrasjon gikk utover tyskerjentene. Mens resten av Norge feiret sin trygghet og frihet, påpeker taleren at «Freden kom ikke til alle 8. mai 1945.» Bruddene bidrar til å fremstille kvinnene nærmest som en uskyldig sydebukk som ble utsatt for statens og nordmenns oppbygde frustrasjon etter fem år i okkupasjon.

Gruppens rolle som urettmessig offer fremheves også når Solberg kontrasterer grunnprinsippet «[...] om at ingen borger skal straffes uten dom eller dømmes uten lov» med påstanden om at «kvinner og jenter ble arrestert og internert». Setningene understreker hvordan myndighetene avvek fra sine egne lover når det gjaldt tyskerjentene og fremhever kontrasten mellom hvordan situasjonen burde vært i henhold til menneskerettserklæringen og hvordan den faktisk var. På denne måten bidrar bruddene i fortellingen til å fremheve myndighetenes bevisste aktørrolle i avstraffelsen av kvinnene, og kan således forstås som et ledd i talens erkjennelse av statens urettmessige handlinger mot gruppen.

Perspektiv og stemmer i teksten

Selv om retoren erkjenner den uverdige behandling av tyskerjentene, kommer ikke representanter for gruppen til orde i talen. Talen gir likevel et innblikk i kvinnes opplevelser og følelser gjennom skildringer av hvordan behandlingen opplevdes fra deres perspektiv. I linje 24 sier Solberg at behandlingene var «[...] en stor belastning for den enkelte». Hun beskriver så jentenes indre følelsesliv i linje 28 ved å si at kvinnene følte på «skam» og at de måtte betale for sine handlinger gjennom «fortielse». I tillegg til disse intime og personlige beskrivelsene, redegjør taleren også for de eksterne og mer fysiske konsekvensene av jentenes straff ved å beskrive hvordan kvinnes handlinger også gikk utover deres nærmeste: I linje 25-26 sier statsministeren at behandlingen «splittet søster og bror. Foreldre og datter. Merket familier / I generasjoner». Hun forklarer at konsekvensene av tyskerjentenes handlinger også smittet over på deres barn «[...] som har båret byrden av dommen over mor». Solbergs retorikk får dermed frem både de indre og de ytre konsekvensene av myndighetenes og samfunnets behandling av gruppen. Disse konsekvensene virker spesielt brutale i lys av den foregående beskrivelsen av jentenes naivitet og uskyld, og kan dermed virke sympatiskapende. Denne appellen til patos kan således tolkes om en del talens forsvar av gruppen. Ved å appellere til publikums følelser understreker dette måten taleren forsøker å endre nordmenns kollektive syn på tyskerjentene, og dermed påvirke vår forståelse av historien ved å stemple gruppen som aktørløse og uskyldige.

Solberg fremmer denne uskylden ved å løfte fram perspektivet til en typisk førtitallsnordmann. I linje 21 gjengir Solberg «datidens kjønnsrollemønster» og beskriver hvilke forventninger nordmenn hadde til kvinner. Denne beskrivelsen av fortidens kjønnsyn fremstår som arkaisk sammenlignet med hvordan man ser på kvinner i dag. Dette gjør at beskrivelsen fremstår som en kritikk av datidens verdier og normer. Avsnittet fremhever nemlig hvor umoralske handlingene mot tyskerjentene var i lys av samtidens verdier og holdninger. På denne måten bedømmer ikke Solberg tyskerjentenes handlinger ut ifra datidens moralske kompass, men samtidens. I likhet med talens kronologiske struktur, bidrar dette til at historien om gruppen og deres handlinger fremstår som ukomplisert og enkel. Perspektivet fremhever den store avstanden mellom datiden og samtiden og understøtter således Solbergs implisitte budskap om at dagens nordmenn og norske myndigheter ikke kan bære skyld for fortiden, kun et ansvar som en del av vårt kollektive historiske minne.

Språkhandlinger

Solbergs tale er bygget opp av en rekke med påstander relatert til tyskerjentene. Disse er spesielt betydningsfulle da de tydeliggjør rollen myndighetene hadde i den urettmessige behandlingen gruppen ble utsatt for. I talens fjerde del sier taleren: «Vår konklusjon er at norske myndigheter brøt med rettsstatens grunnprinsipp om at ingen borger skal straffes uten dom eller dømmes uten lov». Dette og lignende utsagn er med på å erkjenne myndighetenes feil ved å fremheve de som urettferdige samtidig som påstandene innrømmer eksplisitt statens rolle som en bevisst aktør i historien om tyskerjentene.

Flere av talens påstander er derimot formulert med passive verbformer som i likhet med talens tvetydige bruk av «vi» skjuler handlingenes aktører. I linje 20 sier Solberg at i etterkrigstiden «[...] ble mange norske jenter og kvinner som hadde eller ble anklagd for å ha forhold til tyske soldater, utsatt for en uverdigg behandling». Og i neste linje: «I en krigssituasjon ble det reagert på at noen inngikk nære relasjoner med fienden». Denne passive verbformen åpner opp for at det ikke bare var staten som var involvert i spottingen av tyskerjentene, men også det norske folk. På denne måten bidrar verbformen implisitt til å fordele skyld og antyde at også vanlige nordmenn stod bak den urettmessige behandlingen av gruppen. Dette er med på å underbygge det norske kollektivet som Solberg etablerer i talen. Ugjerningene fremmes nettopp som en del av vår felles norske historie - en historie der nordmenn selv var gjerningsmenn på lik linje med staten.

Talens fortelling om tyskerjentene og deres lidelser leder opp til den offisielle unnskyldningen i linje 36:

Med dette grunnlaget vil jeg i dag, på vegne av regjeringen, si unnskyld for måten norske myndigheter gikk frem på og behandlet jenter og kvinner som hadde en relasjon til tyske soldater under 2. verdenskrig.

Språkhandlingen utgjør talens klimaks da den marker overgangen fra én offisiell forståelse av historien til en annen. Med unnskyldningen sier norske myndigheter at det var *deres* handlinger som var klanderverdige og umoralske, ikke tyskerjentenes. I lys av Solbergs retoriske handlekraft blir denne nye forståelsen av hendelsene offisiell. I dette nye synet på fortiden er det ikke gruppen som «sviktet sitt eget land», men i stedet myndighetene som brøt med sine prinsipper. Det er staten som fremstilles som historiens svikere ved å straffe en gruppe som kun fulgte sine naturlige instinkter. Således styrker språkhandlingen den foregående erkjennelsen av tyskerjentene rolle som offer fremfor bevisste politiske aktører og

landssvikere. Unnskyldningen erkjenner således ikke bare myndighetenes rolle som aktør i historien om jentene, men betegner staten som en *umoralisk* aktør som brøt med verdiene og prinsippene de selv kjempet for i krigen, nemlig frihet og demokrati. I lys av talens setting som setter fokus på menneskerettighetserklæringen, fremstår unnskyldningen dermed som en fornyet forpliktelse til verdiene erklæringen støtter opp under som «frihet», «rettferdighet» og «fred». Talen fornyer således norske myndigheters forpliktelse som rettstat og beskytter av det norske fellesskapet. Historien om tyskerjentene står fram som et eksempel på en tid da denne forpliktelsen ble brukt. På denne måten kan talen og den offisielle unnskyldningen tolkes som en måte for myndighetene å styrke verdiene som staten brøt gjennom dens setting og erkjennelse av ansvar for fortidens ugjerninger.

Stilistiske karakteristikk

Talens stil preges av dens mangel på språklig utsmykning. Solberg bruker et nøkternt og formelt språk med få retoriske virkemidler. Hennes presise gjenfortelling av historien, fremsatt uten modale hjelpeverb gjør at den fremstår som en ufravikelig tolkning av fortiden. Tyskerjentenes uskyldighet og offerrolle fremheves gjennom eufemistiske beskrivelser av deres handlinger og relasjoner til de tyske soldatene.

Språklig modalitet

Sannsynligheten av talens påstander blir ikke neddempet eller sannsynliggjort med epistemiske hjelpeverb. I stedet fremmes påstandene kategorisk, noe som gjør at de fremstår som sannferdige og ubestridelige. Dette underbygger talens erkjennelse ettersom setningene ikke åpner opp for alternative forståelser av fortiden. Det er altså kombinasjonen av talens kategoriske påstander og dens kronologiske struktur som gjør at talens narrativ om tyskerjentene fremstår som enkel og ufravikelig. Denne redegjørende formen underbygges av talens saklige stil som får et nærmest byråkratisk preg i lys av dens bruk av passive verbformer. Denne nøkterne stilen bidrar til at talens beskrivelse av fortiden får en objektiv og offisiell tone. På denne måten står talens stilistiske karakteristikk i stil med dens redegjørende historie om tyskerjentene. Stilen underbygger talens ufravikelige tolkning av fortiden og bidrar til at talens stadfestelse av tyskerjentenes offer-rolle fremstilles som en objektiv sannhet.

Troper

Kvinnenes uskyld fremmes også gjennom virkemidler. I den nevnte gjengivelsen av perspektivet til en førtitallsnordmann bruker taleren troper til å beskrive nordmenns syn på tyskerjentene og de norske normene som eksisterte på denne tiden. Solberg sier at flere mente at tyskerjentene «ga bort noe som ikke var deres eget, men en del av nasjonen». Deres handlinger var «å gi seg til fienden», og jentenes forhold til de tyske soldatene blir beskrevet som «nære relasjoner». Dette kan tolkes som eufemismer for seksuelle relasjoner. Det var spesielt det seksuelle forholdet mellom norske kvinner og tyske soldater som ble ansett som umoralsk under krigen, ettersom det var forventet at kvinner skulle være kyske og anstendig. Tropene underbygger talens stadfestelse av tyskerjentenes offerrolle ved å tydeliggjøre «datidens kjønnsrollemønster» og implisitt sammenligne disse med dagens verdier og normer. Det er nettopp eufemismene som gjør at dette perspektivet fremstår som gammeldags. Talens beskrivelse av tyskerjentene som vanlige jenter kontrasteres således med datidens forventninger til kvinnene og den arkaiske forståelsen av hvordan deres seksualitet var et nasjonalt felleseie. Tropene supplerer talens saklige stil ved gi den en gammeldags og formell tone som understreker hvor stor avstand det er til etterkrigstiden. På denne måten bidrar eufemismene ikke bare til å fremheve jentenes uskyldighet og samfunnets rolle i avstraffelsen av gruppen, men også til å tydeliggjøre hvorfor dagens myndigheter og nordmenn ikke kan påta seg skylden for hendelsene, men kun et historisk ansvar.

Tanke-og talefigurer

Dette historiske ansvaret fremmes også gjennom talefiguren anafor. I de nevnte linjene 16 til 18 spør Solberg tre retoriske spørsmål om «hvordan» «vi» handlet etter fredens innmarsj. «Vi-et» i spørsmålene kan som nevnt tolkes som et kollektivt uttrykk for hele det norske fellesskapet. Med figuren tvinges både norske myndigheter og vanlige nordmenn til å reflektere over hvordan det norske samfunnet som et kollektiv handlet etter krigen. På denne måten forsterker repetisjonene ideen om et norsk fellesskapet som Solberg fremmer i talen. Figuren forsterker talens formelle stil - en stil som underbygger talens offisielle stadfestelse av det kollektive ansvaret som det norske samfunnet må påta seg for behandlingen av tyskerjentene.

Oppsummering

Talen og den offisielle unnskyldningen til tyskerjentene svarer på politiske krav om en erkjennelse og beklagelse for statens urettmessige behandling av gruppen. Denne erkjennelsen muliggjøres ved en orkestrering av talens situasjonelle omstendigheter. Bestillingen av en rapport som stadfester statens mishandling av kvinnene kan tolkes som en måte for taleren å aktualisere gruppens historie på, noe som muliggjør en offisiell unnskyldning. Denne aktualiseringen underbygges av talens konkrete setting som setter fokus på kvinners situasjon i krig og som dermed åpner opp for et tilbakeblikk på historien.

Talens viktigste innholdsmessige karakteristikk er dens historie om etterkrigstiden i Norge og myndighetenes handlinger mot tyskerjentene. Talens narrativ etterlater ingen tvil om hvordan vi skal forstå fortiden og styrker et virkelighetsbilde der tyskerjentene fremstilles som uskyldige. Gjennom fortellingen gjennomfører Solberg en rollefordeling der kvinnene konstitueres som ofre, og staten anerkjennes som den handlende aktøren. Den offisielle unnskyldningen står fram som talens klimaks der Solberg offisielt erkjenner myndighetens svik mot gruppen.

Talens viktigste stilistiske karakteristikk er bruken av eufemismer som fremhever gruppen uskyldighet og tydeliggjør statens nye offisielle syn på gruppen. Mangelen på andre språklige virkemidler bidrar til at talen får en objektiv og formell stil. Denne nøkterne tonen, sammen med talens kronologisk oppbygging, gjør at historien om tyskerjentene fremstår som enkel, unyansert og redegjørende.

Talens situasjonelle iscenesettelse gjør at Solberg får en regisserende rolle, noe som underbygger hennes retoriske handlekraft og makt til å endre kollektive forståelser av tyskerjentene. Talens epidektiske setting, sammen med dens sirkelkomposisjon, fremhever talens fokus på menneskerettighetene og gjør at fortellingen om tyskerjentene fremstår som et eksempel på en tid da disse rettighetene ble brutt. Myndighetenes behandling av tyskerjentenes presenteres dermed ikke bare som et svik mot kvinnene, men som et svik mot de fundamentale rettighetene som staten skulle, og fortsatt skal beskytte. Talen står dermed fram som en retorisk markering av Norges fornyede forpliktelse til menneskerettighetserklæringen og verdiene denne løfter frem.

6. Drøfting

Den foregående analysen gir et tvetydig bilde av norske offisielle unnskyldningers karakteristikk. På den ene siden er det store likhetstrekk i talenes innhold og struktur samtidig som deres stil varierer stort. Et konstant fellestrekk er derimot måten talesituasjonene ikke er tilfeldig utvalgt, men bevisst iscenesatt. Når Stoltenberg innleder sin tale på Akershuskaia, sier han følgende:

Kjære alle sammen, i år er det 70 år siden «Donau» kastet loss fra denne kaia og la ut på skammens seilas.³²⁰

Sitatet fremhever hvordan talens konkrete setting og anledning er nøye arrangert. En slik orkestrering gjøres i alle talesituasjonene. Som denne drøftingen skal vise, er slike situasjonelle iscenesettelser både karakteriserende for talene som sjanger samtidig som de tjener formål som gjør det mulig for talerne å forme publikums forståelser av fortiden. Iscenesettelsene er kun én av flere språklige og situasjonelle strategier som former norske offisielle unnskyldninger, både som retorisk sjanger og som en retorisk arena hvor fra en taler kan påvirke sosiale og politiske forhold. I dette kapitlet skal begge disse aspektene drøftes med utgangspunkt i den foregående analysen og relevante teorier.

Kapitlet er strukturert rundt oppgavens seks underproblemstillinger. I tillegg vil jeg drøfte sammenhenger på tvers av de enkelte problemstillingene for å kartlegge hvordan sjangerens tekstlige karakteristikk påvirker dens politiske og samfunnsmessige potensial.

6.1 Hva er sjangerens situasjonelle krav?

Retor, påtrengende problem og retorisk publikum

Ettersom fremføringen av en offisiell beklagelse er et ufravikelig sjangerkrav i norske offisielle unnskyldninger, stiller dette spesifikke situasjonelle krav til retoren. Kun en representant for norske myndigheter kan unnskyldes på vegne av staten eller det norske folk. Sjangeren forutsetter altså en taler med en særlig form for retorisk handlekraft. Talene og beklagelsene kan videre forstås retoriske løsninger på et påtrengende problem: kollektive krav om en offisiell unnskyldning. Analysene av talenes situasjonelle omstendigheter antyder at slike krav kan komme fra ulike grupper i samfunnet. Unnskyldningen til norske rom ble for eksempel fremført etter krav fra gruppen selv. I krigsseilernes tilfelle ble kravet om en

---

³²⁰ Stoltenberg, «Det skal være trygt å være jøde i Norge».

beklagelse primært rettet fra den populærkulturelle offentligheten. Unnskyldningen til tyskerjentene ble derimot innfridd etter politiske krav fra stortingsmedlemmer rettet direkte til regjeringen. I talen til norske jøder var det påtrengende problemet mer nyansert.

Unnskyldningen må ses i sammenheng med en oppblomstring av antisemittisme i Norge samt de diverse oppfordringer om en beklagelse. Unnskyldningskravene var rettet både fra politikere, offentlige personer og medlemmer av minoriteten, dette til tross for at det ikke var noen konsensus blant det jødiske miljøet om et ønske om en slik beklagelse.

Unnskyldningen kan dermed forstås som et retorisk og offisielt oppgjør med norsk antisemittisme, både i fortiden og samtiden.

Talenes påtrengende problemer antyder sjangerens retoriske publikum. Paradoksalt nok har ofte den spesifikke gruppen som unnskyldningene er rettet mot for lengst gått bort. Sjangerens retoriske publikum favner derfor mye bredere. Gjennom sjangeren ber ikke bare norske myndigheter spesifikke grupper om unnskyldning, men formaner også den norske majoriteten til å lære av fortidens feil slik at ugjerningen ikke skal gjentas. Således operer alle talene med to publikum: den indignerte gruppen og det øvrige norske folk.

Krav om høvelig setting og erkjennelse av feil

Analysen viser at fremførelsen av en offisiell unnskyldning krever at taleren gjenforteller hendelsen hun beklager for. Dette er knyttet opp mot sjangerens situasjonelle krav til setting og anledning. Retorene *etablerer* kairos ved en orkestrering av talesituasjoner som gjør det naturlig å minnes tidligere hendelser, deriblant et tilbakeblikk på den spesifikkes gruppens historie. Alle talene er altså *situasjonelt iscenesatt*: Talen til krigsseilerne holdes i forbindelse med avdukingen av et minnesmerke - en fysisk påminnelse på gruppens betydning for krigsutfallet og dermed en hyllest av deres innsats. Avdukingen aktualiserer en gjenfortelling av gruppens historie, noe som gjør at retoren kan erkjenne myndighetens urettmessige behandling av gruppen og offisielt unnskyldes for disse handlingene. Lignende blir talene til norske rom og norske jøder holdt på merkedagene Den internasjonale romdagen og Den internasjonale holocaustdagen. Begge settingene åpner opp for en kollektiv refleksjon over minoritetenes historie, og rollen norske myndigheter og nordmenn hadde i gruppenes skjebner. I talen til «tyskerjentene» er det den bestilte HL-rapporten og det arrangerte seminaret om kvinners situasjon i krig i anledning 70-årsmarkeringen av FNs menneskerettighetserklæring som muliggjør den historisk redegjørelsen og dermed beklagelsen.

Analysen tyder altså på at sjangerens krav til setting er sterkt knyttet opp mot et erkjennelseskrav, altså en gjengivelse av fortidens feil. Talenes situasjonelle iscenesettelser åpner opp for en gjenfortellingen av historien, noe som gjør det mulig for retorene å erkjenne tidligere handlinger, fordømme disse som umoralske og dermed gi en offisiell unnskyldning. Det oppstår en naturlig harmoni mellom den retoriske situasjonen og det påtrengende problemet: Settingen i seg selv nødvendiggjør et oppgjør med historien som skaper en forventning hos publikum om en offisiell unnskyldning: Når Strøm-Erichsen avduker monumentet til krigsseilerne og forteller gruppens historie, blir det umulig for henne å ikke fortelle om hvordan veteranene ble behandlet staten etter krigen og dermed be gruppen om unnskyldning. På samme måte kan ikke Stoltenberg stå på Akershuskaien på Den internasjonale Holocaustdagen uten å fortelle om jødedeportasjonen og dermed erkjenne og beklage for nordmenns involvering i ugjerningen. Historiefortellingen som talenes setting legger opp til forsterker altså det foranliggende påtrengende problemet. Sjangerens situasjonelle krav om en høvelig anledning tjener dermed to funksjoner: Iscenesettelsen åpner opp for en historisk refleksjon som muliggjør en løsning av det påtrengende problemet – krav om en offisiell unnskyldning. Samtidig skaper denne settingen et øyeblikkelig behov for et gjenfortelling av fortiden noe som dermed fordrer en erkjennelse av feil og en beklagelse.

Det situasjonelle kravet om en taler med retorisk handlekraft er dermed ikke kun knyttet opp til selve den offisielle unnskyldningen, men også til autoriteten som kreves for å iscenesette talesituasjonene. På denne måten er det kombinasjonen av det påtrengende problemet og den situasjonelle iscenesettelsen som tvinger fram de retoriske situasjonene, og som dermed skaper sjangeren norske offisielle unnskyldninger.

Offisielle unnskyldninger fordrer nye unnskyldningskrav

Framføringer av slike statlige unnskyldninger kan også skape nye beklagelseskrav. Norske rom gjorde krav på en offisiell unnskyldning nettopp på bakgrunn av at norske jøder hadde mottatt en slik beklagelse. Går man utenfor rammene i oppgavens analyse, har man sett at lignende krav har blitt stilt i forbindelse med saken om IS-kvinnene. Dette er norske kvinner som dro til Syria og fikk barn med IS-soldater. Etter terrorstatens fall har flere av kvinnene blitt plassert i flyktningeleirer med svært dårlige helseforhold. Dette førte til at kvinnene ba norske myndigheter om å hente både de og deres syke barn hjem til Norge, noe regjeringen nektet. Saken skapte en debatt der flere sammenlignet kvinnenens situasjon med tyskerjentenes, og det ble dermed spekulert i om også behandlingen av IS-kvinnene og barna

vil resultere i en fremtidig offisiell unnskyldning³²¹. Dette viser hvordan norske offisielle unnskyldninger ikke bare kan løse påtrengende problemer, men også skape nye. Dette antyder det dynamiske forholdet som eksisterer mellom retoriske ytringer og situasjoner. Sjangeren viser i praksis hvordan retoriske situasjoner tvinger fram retoriske svar og hvordan disse ytringene skaper nye situasjoner. Denne dynamikken kan også forklare sjangerens typifiseringsprosess og tilblivelse. Vi definerer situasjoner ut ifra kjente måter å håndtere de på. Etter hvert som krav om offisielle unnskyldninger dukker opp, utvikles det et retorisk mønster, en sjanger, som løser dette sosiale behovet. Fremveksten av norske offisielle unnskyldninger som sjanger i det siste tiåret kan altså forstås i lys av måten talene løser og innfrir slike unnskyldningskrav samtidig som sjangerbruken i seg selv skaper nye krav om beklagelser hos andre grupper. På denne måten er et av sjangerens iboende karakteristikk dens evne til å reproducere seg selv.

6.2 Hva er sjangerens stilistiske og innholdsmessige karakteristikker?

Funksjonene til den offisielle unnskyldningen

En felles innholdsmessig karakteristikk i sjangeren er naturligvis den offisielle unnskyldningen. Denne språkhandlingen tjener to formål i talene. Den har en strukturell funksjon i lys av dens plassering og betydning i talens struktur som tekst: I talen til norske jøder fungerer beklagelsen som et bindeledd mellom talens to halvdel og kobler dermed fortidens ugjerninger og jødehat opp mot antisemittiske strømninger i samtiden. I de andre talene fremføres derimot den offisielle unnskyldningen mot slutten av talene og utgjør dermed deres avslutning og konklusjon.

Språkhandlingen har også en funksjon i talenes historiske erkjennelser: I talen til norske jøder utgjør unnskyldningen et vendepunkt, ikke bare i selve talen, men også i det offisielle synet på norske jøder og norsk antisemittisme. Unnskyldningen fungerer som en erkjennelse av nordmenns rolle i jødedeportasjonen og en offisiell avvisning av all antisemittisme. I de øvrige talene utgjør talehandlingen derimot et klimaks i historiefortellingen og kan forstås som en offisiell og symbolsk avslutning på et historisk kapittel. I disse talene erkjennes myndighetenes skyld for tidligere ugjerninger gjennom de offisielle unnskyldningene samtidig som beklagelsene fremstiller hendelsene som tilbakelagte begivenheter som vi kollektivt tar lærdom av.

---

³²¹ Se Holtmark og Ulfstein, «Får IS-kvinnene og deres barn regjeringens neste unnskyldning?», Ulfstein, «Fremtiden skal dømme oss.» og Aurdal, «Definisjonen av skammelig.»

Unnskyldningens erkjennelsesfunksjon antyder måten offisielle unnskyldninger ikke bare markerer en ny måte å forstå kollektivet vi er en del av som Villadsen antyder,³²² men også hvordan sjangeren kan brukes til å stadfeste en ny tolkning av vår kollektive historie. Dette underbygges også i talenes strukturer. Flere av talene har en sirkelkomposisjon som knytter talenes her-og-nå-situasjon med fortidens hendelser. På denne måten beveger talene seg fra nåtiden, til fortiden og tilbake til nåtiden. Gjennom en slik struktur legger talene dagens verdier og moralske føringer på fortidige handlinger og skaper således et spenn mellom fortid og samtid. På denne måten viser talene oss et nytt syn på historiske hendelser ut ifra hva som anses som riktig og galt i dag. Dette antyder sjangerens mulighet til å styrke samtidens verdier i lys av fortidens ugjerninger. Som jeg skal komme tilbake til i drøftingen, kan sjangerens erkjennelseskrav brukes til å innføre nye historiefortolkninger som gjør også dagens nordmenn og myndigheter ansvarlig for fortidens hendelser. Dette ansvaret forlenges inn i fremtiden ved en kollektiv forpliktelse til samtidens verdier. Som drøftingen skal vise, er en slik kollektiv ansvarliggjøring én av måtene sjangeren kan brukes av en retor til å styrke verdier og virkelighetsbilder på.

Ensidige redegjørelser av fortiden

En sentral maktfaktor i talene er de ensidige og konstaterende redegjørelsene av fortiden. Talenes historiefortellinger stenger potensielle tolkningsrom og stadfester en offisiell og ufravikelig måte å forstå fortiden på. Som vist i analysen, oppstår denne effekten som følge av fortellingenes oppbygning av konstaterende påstander som fremstiller historiene som objektivt sanne. En slik sort-hvitt gjengivelse av fortiden er mulig ettersom historiens kompleksitet har blitt borte med tiden. Handlingenes faktiske aktører og ofre har ofte for lengst gått bort, slik at det er få som kan motsi statens historiefortolkning. Sjangeren brukes dermed ikke som en inngang for en retor til å argumentere for en bestemt tolkning av historien, men til å redegjøre for fortidens hendelser og reflektere over disse i lys av samtidens verdier. Historiefortellingene fremhever kontrasten mellom hva som burde skjedd med hva som faktisk skjedde. Fortellingenes store erkjennelse er måten staten tilskrives rollen som bevisst aktør bak handlingene og blir tillagt intensjonalitet ved å antyde at myndighetene forstod og fortsatt forstår konsekvensene av sine handlinger. Gruppene som mottar unnskyldningen stemples således som uskyldige ofre for myndighetene ugjerninger. I talene styrkes også forestillingen om et nasjonalt fellesskap der ikke bare staten og den norske

---

³²² Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 33.

majoriteten inngår, men også de indignerte gruppene. På denne måten erkjennes ikke bare det institusjonelle tillitsbruddet mot gruppene, men misgjerningene stemples også som nasjonale svik.

Stor stilistisk variasjon

Analysene viser at sjangeren har et stort stilistisk spenn. Talene strekker seg fra dramatiske og følelsesladde skildringer, til saklige og nøkterne gjengivelser av fortiden. Førstnevnte er tydelig i talene til krigsseilerne og norske jøder. Disse talene preges av språklige og retoriske virkemidler som skaper en viss dramaturgi, og som gjenspeiler ofrenes perspektiv på hendelsene. Spesielt bidrar troper og figurer til å skape spenning og brodd i historiene. Dette skyldes måten virkemidlene bidrar til å illustrere statens ugjerninger: I Strøm-Erichsens tale brukes krigsmetaforer som en måte å fremstille den urettmessige behandlingen staten utsatte krigsseilerne for. Lignende anvender Stoltenberg metonymi og antiteser for å tydeliggjøre nordmenns aktørrolle i jødedeportasjonen og til å betegne deres handlinger som brutale og ondsinnede.

Talene til norske rom og tyskerjentene skiller seg derimot fra de øvrige talene. Solbergs taler preges nemlig av deres mangel på språklige virkemidler og utsmykning. Figurer og metaforer brukes i mye mindre grad enn i de andre talene, noe som gjør at talenes historiske fortellinger fremstilles på en mer objektiv og formell måte. De få virkemidlene som inngår i talene brukes mer som argumenter og redegjørelser enn stilistisk pynt: Metaforen om at Norge skal være et «godt hjem» for norske rom understreker talens budskap om gruppens norske tilhørighet. Eufemismene i unnskyldningen til tyskerjentene underbygger talens fremstillingen av jentene som uskyldige og presenterer gruppens straff som arkaisk i lys av dagens holdninger. Funnene illustrerer de ulike funksjonene tropene har i de ulike talene: De kan illustrere og fremheve statens svik og de kan tydeliggjøre det offisielle synet på gruppene som mottar unnskyldningen.

Talenes store stilforskjeller viser at sjangeren ikke har spesielt sterke stilistiske krav. Denne stilvariasjonen må tilskrives variasjonen i retorer. Likevel underbygger stilen alltid historiene som fortelles. Uavhengig om de fortelles på en dramatisk eller saklig måte, er alle fortellingene ensidige og unyanserte redegjørelser som ikke åpner opp for alternative syn på aktørene eller hendelsene. Stilen er dermed alltid underlagt andre trekk og funksjoner hos sjangeren. På tross av sjangerens stilistisk variasjon underbygger stilen alltid historiefortellingens funksjon: erkjennelse av ansvar og intensjonalitet samt fordeling av roller.

Patosappell i norske offisielle unnskyldninger

Talenes stilistiske spenn sier også noe om sjangerens patosappell. Solbergs taler spiller i liten grad på publikums følelser, noe som kan være et strategisk valg. Villadsen har nemlig argumentert for at det ikke er høvelig å vise sterke følelser i slike offisielle unnskyldninger da retoren kun ber om unnskyldning på vegne av et kollektiv for handlinger man selv ikke har skyld i.³²³ Dette synet går likevel imot funnene i analysen av Stolenbergs og Strøm-Erichsens taler. Disse talene preges av et svært følelsesladd og billedlig språk som fremhever statens svik og den enorme påkjennelsene gruppene opplevde på grunn av myndighetenes handlinger, og samfunnets mangel på anerkjennelse av gruppen. Begge retorene formidler også sine personlige følelser og syn på historien og gruppene. Strøm-Erichsen føler «respekt og ydmykhet» for krigsseilerne, og Stoltenberg sier at samtidens antisemittisme «smerter» ham. Analysen antyder altså på at retorene kan appellere til følelser som en bevisst strategi for å styrke sitt personlige etos. Som den videre drøftingen skal vise, er dette kun én av flere strategier talerne tar i bruk for å etablere sin retoriske handlekraft.

6.3 Hva er sjangerens særegne konfigurasjon?

Ut ifra den foregående drøftingen av norske offisielle unnskyldningers situasjonelle krav og karakteristikk, kan sjangerens særegne konfigurasjon stadfestes. Dette er altså sjangerens kjerne som utgjør essensen av dens strategier og elementer.³²⁴ En slik konfigurasjon må åpenbart knyttes opp mot den offisielle unnskyldningen. Etersom denne språkhandlingen i seg selv er et helt definerende sjangerkrav, må også den retoriske handlekraft som gir talerne makten til å utføre handlingen inngå i sjangerens særegne konfigurasjon. Disse situasjonelle kravene blir dermed styrende for sjangerens andre krav og funksjoner: For å gi en offisiell unnskyldning må retoren erkjenne statens ugjerning. Taleren bruker sin handlekraft til å situasjonelt iscenesette en anledning der hun kan adressere og redegjøre for fortidens handlinger. Disse historiske tilbakeblikkene forener sjangerens form og innhold og utgjør en essensiell del av sjangerens særegne konfigurasjon. Ikke bare innrømmes fortidens feil gjennom fortellingene, men de utfører også en rollefordeling i historiens narrativ der staten tildeles rollen som aktør, og gruppene som mottar unnskyldningen blir etablert som offer. Dette gjør at myndighetenes handlinger i fortiden presenteres som bevisste. På denne måten fungerer historiefortellingene som erkjennelser av myndighetenes svik som rettstat og som

---

³²³ Villadsen, «More than a nice ritual: Official apologies as a rhetorical act in need of theoretical re-conceptualization», 31.

³²⁴ Foss, *Rhetorical criticism: exploration and practice* (Long Grove: Waveland Press, 2009), 137-138.

beskytter av folket. Talerens retoriske handlekraft gjør at disse gjenfortalte historiene fremstår som offisielle og får funksjon som kollektive minner.

Norske offisielle unnskyldningers særegne konfigurasjon består dermed av en unik sammensetting av talerens retoriske handlekraft, den situasjonelle iscenesettelsen, en erkjennelse av fortidens feil og den offisielle unnskyldningen. Ingen av disse karakteristikkene har noen påvirkningskraft hver for seg, men får en bestemt funksjon og betydning når de forenes. Det er altså sammensetningen av elementene som tilsammen skaper sjangerens potensial til å påvirke et retorisk publikum. Som den videre drøftingen skal vise, er det nettopp sjangerens særegne konfigurasjonen som gjør det mulig for en retor å definere nordmenns kollektive fortid og dermed forme vårt syn på norsk historie, identitet og verdier.

6.4 Hvordan etableres og tilegnes retorisk handlekraft i norske offisielle unnskyldninger?

Balanse mellom appell til institusjonell og personlig etos

Som nevnt i teorikapittelet, argumenterer Villadsen for at retorisk handlekraft i offisielle unnskyldninger blant annet manifesteres i retorens appell til både sitt institusjonelle og personlige etos.³²⁵ Denne forståelsen sier derimot lite om hvordan disse vektlegges i forhold til hverandre. Som vist i analysen, bruker talerne ulike strategier for å få tilgang til sin handlekraft. Disse strategiene er nettopp knyttet opp mot hvordan de balanser appeller til sitt personlige og institusjonelle etos. Spesielt fremstår strategien til Stoltenberg og Solbergs tilnærming i talen til tyskerjentene som to ytterpunkter:

I talen til norske jøder referer Stoltenberg aldri eksplisitt til sin rolle som statsminister. I stedet bruker han sin institusjonelle autoritet til å skape en talesetting der han kan tre fram som talerør for det norske folk. Talerens handlekraft etableres både retorisk og situasjonelt: Gjennom den situasjonelle iscenesettelsen orkestreres en setting der Stoltenberg kan adressere det norske folk på det stedet der nordmenn sendte norske jøder til døden. På vegne av publikummet minner han over alle som mistet livet under holocaust. Historien om skjebnen til de norske jødene fortelles med et følelseladd språk der også retorens personlige følelser gjengis. Stoltenberg styrker ideen om et kollektivt «vi» som forpliktes til å huske fortidens grusomheter og bekjempe samtidens ondskap. Stoltenberg innlemmer seg selv i fellesskapet og står dermed fram både som medlem og som talspersonen for dette nasjonale kollektivet.

---

³²⁵ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 43.

Forholdet mellom retoren og det retoriske publikummet fremstår således som likestilt og symmetrisk. Dette bidrar til at Stoltenberg kan forplikte nordmenn visse verdier og virkelighetsbilder med sin direkte og formanende stil uten at dette virker påtrengende da han også forplikter seg selv. Denne utøvelsen av talerens retoriske handlekraft kommer språklig til uttrykk i implisitte direktiver som forplikter det retoriske publikummet til å «verne utsatte grupper mot trusler og vold».

Stoltenbergs strategi står i motsetning til måten Solberg etablerer sin retoriske handlekraft i unnskyldningen til tyskerjentene. I denne talen kommer ikke de personlige synspunktene eller følelsene til taleren fram. Der Stoltenbergs etablerer sin rolle som talsperson for det norske kollektivet, manifesteres Solbergs handlekraft i måten hun fremmer sin rolle som talsperson for staten. Dette gjør hun ved stadige referanser til «rettstaten» og «norske myndigheter» og ved å implisitt henvise sin egen rolle som leder av regjeringen i forkant av den offisielle unnskyldningen. I denne talen er dermed forholdet mellom taleren og publikum mindre likestilt enn i unnskyldningen til norske jøder. I talen forpliktes derimot heller ikke publikummet til bestemte handlinger. I stedet er det Norges generelle forpliktelse til menneskerettighetserklæringen som fornyes.

I talene til norske rom og krigsseilerne kombineres begge disse strategiene slik at talernes retoriske handlekraft etableres ved å fremme både deres personlige og institusjonelle etos. Førstnevnte skjer ved at retorene uttrykker sin personlige tilknytning og følelser for gruppene som mottar unnskyldningen. I talen til krigsseilerne fremmes disse følelsene gjennom de dramatiske beskrivelsene av veteranenes opplevelser under og etter krigen. Gjengivelsene antyder at retoren genuint føler med gruppen, ikke bare som forsvarsminister, men også som medmenneske. I talen til norske rom viser Solberg sine følelser ved å referere til sine tidligere møter med gruppen og ved å understreke sine forhåpninger om et endret forhold mellom staten og norske rom. I likhet med talen til tyskerjentene, appellerer Solberg og Strøm-Erichsen til sine institusjonelle etos ved å henvise til sine roller som representanter for staten og ved å bruke denne autoriteten til å be om unnskyldning på vegne av regjeringen.

Analysens funn åpner opp for et mer komplekst perspektiv på måten retorisk handlekraft manifesteres og etableres i offisielle unnskyldninger enn det Villadsen presenterer. Retorenes appell til sitt institusjonelle og personlige etos i sjangeren kan forstås som ytterpunkter i et dynamisk spenn. Oppgaven viser hvordan talerne kan enten balansere disse appellene mot hverandre, eller kun etablere sin handlekraft ved å fremme sin rolle som medlem og talsperson for det norske kollektivet, eller som statsminister og talsperson for de norske myndighetene. Sjangeren åpner dermed opp for at også forholdet mellom taleren og

det retoriske publikummet kan bevege seg i et spenn mellom symmetrisk og likestilt, til asymmetrisk og upersonlig.

Iscenesettelse av talesituasjoner

Analysens funn gir også en økt forståelse av sammenhengen mellom retorisk handlekraft og retorisk situasjon. Som nevnt gir ikke talernes handlekraft bare makt til å unnskyldte på vegne av staten og gjøre en historie offisiell, men også til å orkestrere situasjoner. Talenes situasjonelle iscenesettelser er en måte for talerne å legge til rette for historiske redegjørelser og dermed selve unnskyldningen som løser et påtrengende problem. En slik orkestrering av talesituasjoner er spesielt tydelig i talen til tyskerjentene der Solberg bestiller en utredning av myndighetenes behandling av gruppen. Man kan argumentere for at det var liten tvil om hva en slik utredning vil oppdage og dermed at rapporten ble utlyst for å aktualisere fortidens hendelser slik at disse kunne adresseres retorisk. Slike situasjonelle iscenesettelser styrker også retorens handlekraft gjennom muligheten anledningene gir taleren til å utøve sin autoritet. Som forklart, er det nettopp gjennom en slik situasjonell iscenesettelse at Stoltenberg etablerer sin rolle som talsperson for det norske folk. Analysen av norske offisielle unnskyldninger gir således et innblikk i hvordan situasjonelle forhold kan påvirkes som et ledd i å etablere retorisk handlekraft. Oppgaven åpner opp for en mer nyansert forståelse av ikke-instrumentelle aspekter av retorisk handlekraft ved å vise at ytre forhold ikke kun påvirker en retors handlekraft ved å legge føringer, men at omstendigheter kan formes som en måte for en retor til å påvirke ens mulighet til å bli lyttet til.

Retorisk handlekraft og ufravikelige tolkninger av fortiden

Videre kan man argumentere for at det er talernes retoriske handlekraft som knytter fortidens hendelser opp mot samtiden. Handlekraften som gjør talenes gjenfortalte historier offisielle kan transendere tid i den forstand at den kan påvirke samtidige forståelser av fortiden. Denne muligheten til å redefinere historien og gjøre den offisiell, må ses i lys av avstanden i tid mellom hendelsene og talesituasjonen. Slike stadfestelser av nye forståelser av fortiden er mulig ettersom historiens kompleksitet er borte. I norske offisielle unnskyldninger gjengis som nevnt fortidens hendelser i en redegjørende form der historiene fortelles kronologisk og med en sterk grad av sikkerhet. Fortellingene kan ses både som en utøvelse av retorens handlekraft samtidig som gjengivelsene også styrker talernes autoritet og definisjonsmakt da de ikke etterlater rom for alternative tolkninger. På denne måten viser oppgaven at retorisk handlekraft også etableres språklig i sjangeren gjennom en stilistisk og innholdsmessig

strategi som etablerer retorenes tolkning av fortiden som den eneste mulige forståelsen. Man kan videre argumentere for at en slik strategi er nødvendig for å fremføre de offisielle unnskyldningene. En beklagelse har ingen kraft dersom erkjennelsen i forkant antyder en alternativ forståelse av hendelsene. Ved å kun åpne opp for ett bestemt syn på fortiden og ugjerningen legger ikke retorene opp til andre tolkninger som kan undergrave unnskyldningens oppriktighet.

Sjangerens ufravikelige gjengivelser av historien påvirker også talernes mulighet til å tildele retorisk handlekraft. Sjangerens historier fungerer ikke bare som erkjennelser av statens feil, men også av gruppenes uskyldighet. Det er dette som stadfester deres rett til en beklagelse. De offisielle unnskyldningene er i seg selv en anerkjennelse av mottakerens fundamentale rettigheter som mennesker. Men ettersom talene ikke gir rom for andre forståelser av fortiden, gir den heller ikke anledning for verken mottakeren eller det øvrige retoriske publikummet til å påvirke historien som er fastsatt av retoren. Beklagelsen åpner kun opp et snevert handlingsrom der gruppene tildeles muligheten til å enten godta eller avvise unnskyldningen og dermed akseptere eller forkaste den offisielle versjonen av sin fortid. Som den videre drøftingen skal vise, ligger ikke sjangerens mulighet til å tildele handlekraft i selve unnskyldningshandlingen, men i måten talere kan bruke sjangeren til å retorisk innlemme grupper inn i et nasjonalt kollektiv.

6.5 Hvordan kan norske offisielle unnskyldninger styrke verdier og virkelighetsbilder?

Offisielle virkelighetsbilder som ansvarliggjør samtidens nordmenn

Analysens funn peker mot at talenes erkjennelser av fortidens feil har en viktig epideiktisk funksjon. Gjennom sjangerens talehandling og historiske narrativ etableres offisielle virkelighetsbilder som brukes av retorene til å ansvarliggjøre staten og nordmenn for fortidens ugjerninger og forplikte de til bestemte verdisynter. Dette er spesielt tydelig i talen til krigsseilerne. I talen anerkjenner Strøm-Erichsen seilernes betydning for Norges seier og stadfester myndighetenes og det norske samfunnets ansvar for gruppens påkjenninger etter krigen. Det er først etter å ha etablert dette offisielle synet på gruppen at retoren forplikter hele det norske folk til den samme forståelsen med løfter og direktiver. Vi blir ikke altså ikke bare forpliktet til å lære av og om historien som talens tittel antyder, men også til en viss forståelse av hvordan Norge var og skal være. Formaningene om å hylle krigsseilerne og å ta kollektivt ansvar for ugjerningene mot gruppen forplikter samtidens nordmenn også til å

anerkjenne verdiene de sto opp for som frihet og fred. Disse verdiene blir erkjent som typisk norske ved at retoren trekker en parallell mellom krigsseilerne og dagens soldater, og måten vi i dag har en bedre forståelse av påkjennningene man går igjennom i strid. Ved at dagens norske styrker og veteraner sidestilles med krigsseilerne, reproducerer talen ideen om at Norge er en fredsbevarende nasjon og at norske styrker i utlandet bidrar til å opprettholde nordmenns frihet.

Lignende legger den offisielle erkjennelsen av nordmenns delaktighet i jødedeportasjonen grunnlaget til å si noe om hvordan vi skal forstå norske verdier. Talens unnskyldning og fortelling fungerer som en erkjennelse av nordmenns ansvar i holocaust og av de norske antisemittiske holdningene som fantes på denne tiden. På denne måten stadfester talen det kollektivet historiske ansvaret også dagens norske kollektiv må bære. Dette ansvaret underbygger forpliktelsen Stoltenberg pålegger samtidens nordmenn om å stå imot jødehat og kjempe for alle nordmenns frihet til å være åpen om sin «tro, kulturelle identitet og legning».³²⁶

Dette funnet skiller seg fra Condit's forståelse av epideiktisk retorikk. Hun argumenterer for at epideiktisk diskurs kan definere verdiene som deles i et fellesskap ved å vise hvordan de er en del kollektivets arv og historie.³²⁷ I norske offisielle unnskyldninger styrkes derimot verdier ved å redegjøre og erkjenne ansvar for hendelser der disse verdiene ble brutt. Sjangeren brukes konsekvent av retorene til å styrke verdier som rettferdighet, «likeverd» og «humanitet»,³²⁸ og til å forplikte samtidens nordmenn til disse verdiene gjennom språkhandlinger som formaner oss om å lære av og ta ansvar for våre tidligere feil. I lys av talerens retoriske handlekraft fremstår disse verdiene som offisielle og statlige anerkjente.

Styrking av verdier og virkelighetsbilder gjennom situasjonelle iscenesettelser

Sjangerens mulighet til å styrke verdier og virkelighetsbilder kan også knyttes opp mot de situasjonelle iscenesettelsene. I unnskyldningen til tyskerjentene innfører Solberg et offisielt syn på gruppen der kvinnene blir renvasket for sine handlinger og anerkjent som ofre for statens urettmessige politikk og nordmenns hevnløst. Innholdet i talen må forstås i henhold til dens anledning, altså markeringen 70-års jubileet for FNs verdenserklæring for menneskerettighetene. Her er det talens setting som tvinger publikummet til å forstå

---

³²⁶ Stoltenberg, «Det skal være trygt å være jøde i Norge».

³²⁷ Condit, «The functions of epideictic: The Boston massacre orations as exemplar», 289.

³²⁸ Stoltenberg, «Det skal være trygt å være jøde i Norge».

fortellingen om tyskerjentene og unnskyldningen på en bestemt måte. Det er nemlig i lys av talens kontekst at den fornyer Norges kollektive forpliktelse til de humane verdiene som erklæringen løfter fram. Sjangerens situasjonelle iscenesettelsen åpner altså ikke bare opp for en historisk refleksjon og en mulighet for retoren til å styrke og utøve sin retoriske handlekraft. Den kan også bidra til at talens innhold får en ny mening i kraft av dens setting. Det er altså ikke bare gjennom den historiske erkjennelsen og unnskyldningen at sjangeren kan brukes styrke bestemte virkelighetsbilder og verdier, men også gjennom den orkestrerte talesituasjonen.

Det politiske potensialet til offisielle unnskyldninger

Disse funnene kan relateres til Vatnøys teori om hvilken rolle epideiktisk diskurs har i deliberative prosesser. Han argumenterer som nevnt for at epideiktisk retorikk legger grunnlaget som gjør deliberasjon mulig ettersom slik diskurs styrker og forplikter oss til visse verdier.³²⁹ Sjangerens potensial til å innføre offisielle tolkninger av historien som forplikter publikum til visse verdier antyder at sjangeren kan brukes til deliberative og politiske formål. Der Vatnøy argumenterer for at Stoltenbergs 22. juli-tale styrket verdier og dermed påvirket hvordan nordmenn skulle forstå senere situasjoner,³³⁰ viser analysen av talen til norske jøder at norske offisielle unnskyldninger kan også forplikte nordmenn til visse måter å forstå samtiden på. Den store forskjellen mellom Stoltenbergs taler er at talen etter terrorangrepet var et svar på en aktuell og ny retorisk situasjon. Når han fremfører sin unnskyldning til norske jøder, er denne talesituasjonen situasjonelt iscenesatt. Taleren bruker settingen og den offisielle unnskyldningen som et springbrett for å ta et oppgjør med dagens politiske strømninger og tanker. Når Stoltenberg i talen formaner nordmenn om å «møte totalitære forførelere med fasthet», brukes den kollektive ansvarliggjøringen og dermed det offisielle synet på antisemittisme som en rettesnor for hvordan dagens nordmenn skal håndtere samtidens jødehat. Analysen antyder dermed ikke bare sjangerens potensial til å påvirke fremtidige deliberative prosesser, men også de umiddelbare og samtidige. Dette åpner opp for at en av funksjonene til norske offisielle unnskyldninger er måten sjangeren kan brukes som en retorisk inngang for en retor til å forme kollektive verdier og virkelighetsbilder for å påvirke dagsaktuelle debatter og politiske prosesser.

Sjangeren legger ikke bare grunnlaget for slike politiske prosesser, men også føringer. Ikke bare for det retoriske publikummet, men også myndighetene selv. Dette så man konkret i

---

³²⁹ Vatnøy, «Leader's Respons to Terrorism: The Role of Epideictic Rhetoric in Deliberative Democracies», 10.

³³⁰ Ibid., 15.

etterkant av unnskyldningen til tyskerjentene. Tre måneder etter talen fikk Lillian Crott Berthung tilbake sitt norske statsborgerskap etter 72 år.³³¹ Hun var en av de mange tyskerjentene som mistet statsborgerskapet da hun giftet seg med en tysk soldat. Berthung hadde flere ganger søkt om å få tilbake sitt norske pass uten å få svar fra Utlendingsdirektoratet, men fikk altså endelig innfridd sitt ønske etter statens beklagelse.³³² Eksempelet antyder at myndighetenes offisielle unnskyldning og frikjenningen av tyskerjentenes handlinger påvirket en konkret politisk prosess og avgjørelse.

Disse politiske føringene gjør også at brudd på pliktene myndighetene pålegger seg selv kan skape reaksjoner. Dette så man i forbindelse med den tidligere nevnte IS-saken. Som nevnt, mente flere at den politiske avgjørelsen om å ikke hjelpe kvinnene og barna stod i kontrast med den rettsstatlige forpliktelsen regjeringen påtok seg med den offisielle unnskyldningen til tyskerjentene. Således kan man argumentere for at regjeringen brøt med grunnlaget de selv la for fremtidige avgjørelser. Norske offisielle unnskyldninger kan altså forstås som noe mer enn en symbolsk handling, nemlig som et reelt politisk løfte om å opprettholde ens forpliktelse til spesifikke verdier, uavhengig av fremtidige hendelser eller politikk.

Styrking av samtidens verdier i lys av fortidens ugjerninger

Der Condits teori åpner opp for at epideiktisk retorikk gir mulighet til å forstå nye situasjoner i lys av gamle verdier,³³³ viser denne analysen at norske offisielle unnskyldninger gir mulighet til å forstå *tidligere* situasjoner i lys av *dagens* verdier og samtidig styrke disse verdiene. Dette skjer ikke bare gjennom den offisielle unnskyldningen, men ved en offisiell redegjørelse av fortidens hendelser som skal forstås i sammenheng med den konkrete retoriske situasjonen. Dette funnet speiler således Villadsens forståelse av offisielle unnskyldninger som epideiktiske taler som forplikter fellesskap til visse verdier gjennom måten beklagelsen avviser de motsatte verdiene³³⁴. Denne oppgaven viser derimot hvordan dette skjer retorisk og hvilken deliberativ funksjon slike forpliktelser har: Norske offisielle unnskyldninger kan ses på som en iscenesatt retorisk plattform der en taler gjennom et deskriptivt historisk narrativ kan erkjenne en ufravikelig måte å forstå fortiden på. Disse

---

³³¹ Norstrøm, «Ventet på norsk statsborgerskap i 72 år».

³³² Regjeringen knyttet selv hendelsen opp mot Solbergs unnskyldning i en nyhetssak på regjeringens nettsider. Se Regjeringen, «Fikk statsborgerskapet tilbake etter 70 år.»

³³³ Condit, «The functions of epideictic: The Boston massacre orations as exemplar», 289.

³³⁴ Villadsen, «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies», 33.

offisielle virkelighetsbildene former kollektive forståelser av fortiden og ansvarliggjør samtidens nordmenn for tidligere ugjerninger. Dette åpner opp for at taleren kan styrke verdier som skal hindre en gjentakelse av historien og forplikte det retoriske publikummet til dette verdisynet. Dette kan potensielt påvirke og legge føringer for fremtidige og samtidige deliberative prosesser og dermed også beslutninger, både for det retoriske publikummet og for myndighetene selv.

6.6 Hvordan konstitueres det retoriske publikummet i norske offisielle unnskyldninger?

Konstitueringen av det norske folk gjennom nye politiske myter

Som forklart i analysen, kjennetegnes sjangeren norske offisielle unnskyldninger blant annet av måten den styrker ideen om et kollektivt «vi» - et fellesskap bestående av nordmenn. Unnskyldningstalene kan således forstås som eksempler på prosessen McGee beskriver, der ideen om et «norsk folk» styrkes gjennom retorikk. Oppgavens sjangerstudie demonstrerer i hvilke situasjoner og tilbakevendende handlinger slike prosesser foregår. I denne bestemte sjangeren er det de offisielle historiefortellingene som danner selve grunnlaget for måten den kan brukes til å forme kollektive identiteter. Sjangeren utgjør således en av praksisene der etableringen og opprettholdelsen av disse strukturene kan observeres i praksis.

Sett i sammenheng med McGee, kan virkelighetsbildene som talene fremmer forstås som retoriske innføringer av nye politiske myter. I motsetning til etablerte myter som løfter fram nordmenns heltmodige kamp mot urettferdighet under andre verdenskrig, stadfester disse nye historiefortolkningene at det norske storsamfunnet også har oversett, utestengt og diskriminert egne medborgere i en tid da de trengte beskyttelse. Der McGee forstår myter som historier som fremstiller verden bedre enn den faktisk er,³³⁵ viser disse nye mytene en mer nyansert og mangfoldig forståelse av vår fortid. Selv om det ikke er gitt at historiene fremstilles på den måten de gjør, fremstår de ikke som kontroversielle da de som nevnt presenterer en ufravikelig og offisiell forståelse av norsk historie. En historie som har mistet sin kompleksitet med tiden. I McGees ord har spenningene mellom de ulike mytene forsvunnet. Dette gir muligheten til å fremme nye politiske myter som kan forme den kollektive identiteten til en ny generasjon nordmenn.

I disse nye mytene forpliktet ikke bare det norske kollektivet til å dele det historiske ansvaret for fortidens hendelser, men sjangeren gjør nordmenn til aktører som forpliktet til

---

³³⁵ McGee, «In Search of ‘the people’: A Rhetorical Alternative», 244.

huske fortiden og forhindre at lignende hendelser skal skje igjen. Gjennom de politiske mytene konstitueres nordmenn som minnesbærere og beskyttere av liberale verdier som frihet, åpenhet og likeverd. Der Kiss' teori åpner opp for at offisielle unnskyldninger kan bryte ned nasjonale myter om uskyldighet og ansvarliggjøre nasjoner,³³⁶ viser denne oppgaven at norske offisielle unnskyldninger også skaper nye myter der vårt kollektive ansvar står sentralt. Sjangeren former ikke nordmenns verdier og kollektive identitet ut ifra de gamle mytene om nordmenns «heltemodige innsats»³³⁷ under andre verdenskrig, men først og fremst gjennom nye historiske myter som erkjenner den «mørke delen av vår historie»³³⁸ og som stadfester vår kollektive plikt om ikke la dette mørket gjenoppstå.

Konstitueringen av rom som norske

Disse politiske mytene har også en viktig funksjon i konstitueringen av gruppene som mottar unnskyldningen. Som forklart, har sjangeren et spesielt potensial for konstituerende retorikk på grunn av dens narrative strukturer. Både McGee og Charland legger vekt på at slike historiske fortellinger utgjør en viktig del av interPELLERINGSprosessen som gjør individer til et kollektivt subjekt³³⁹. Av de fire analyserte talene er det spesielt talen til norske rom som peker seg ut som den mest hensiktsmessige talen å diskutere i lys av Charlands teori om konstitutiv retorikk. Talen har en rekke likheter med hans eksempel om *peuple québécois*. Det er derimot to vesentlig forskjeller mellom de to tilfellene: Målet til Quebec-folket er løsrivelse og suverenitet fra Canada. Norske rom ønsker derimot å innlemmes i det norske felleskapet og bli anerkjent som nordmenn. Dette antydes ut ifra analysen av talens retoriske situasjon som stadfester gruppens kamp for å oppnå norsk statsborgerskap i fredstiden, og deres krav om en offisiell unnskyldning. Den andre store forskjellen mellom de to tilfellene er at Quebec-folket konstituerer seg selv, mens i tilfellet norske rom er det statsministeren som bruker sin retoriske handlekraft til å peke ut norske rom som en egen gruppe og konstituere disse som norske.

Til tross for disse ulikhetene, er det flere likheter mellom Solbergs retorikk og Charlands teori. Spesielt har selve navngivningen på gruppen en konstituerende effekt. Begrepet «norsk rom» brukes konsekvent av Solberg gjennom hele talen. Distinksjonen mellom begrepet «rom» og «norske rom» er signifikant, ettersom gruppen «rom» ikke har

---

³³⁶ Kiss, «Saying We're Sorry: Liberal Democracy and the Rhetoric of Collective Identity», 392.

³³⁷ Strøm-Erichsen, «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien.».

³³⁸ Solberg, «Den internasjonale romdagen».

³³⁹ McGee, «In Search of 'the people': A Rhetorical Alternative», 243, og Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois», 139.

noen rett å anse seg selv som nordmenn, i motsetning til «norske rom». Som forklart i analysen, fungerer prefikset «norsk» som en språklig markering og anerkjennelse av gruppens norske tilhørighet.

I likhet med Charlands første ideologiske effekt, konstitueres også norske rom gjennom myter fortalt ved et narrativ. I lys av McGees teori, innfører ikke talen bare en ny myte som bryter med vår forståelse av nordmenns uskyldighet under krigen, men bruker denne myten til konstitutiv retorikk. Talens gjenfortelling av funnene i HL-rapporten som kartlegger gruppens skjebne, gjør denne fortellingen offisiell og forankrer gruppens norske tilhørighet bakover i tid. Den etablerer altså gruppen som et transhistorisk subjekt – den andre ideologiske effekten av konstitutiv retorikk³⁴⁰. Dette skjer konkret ved at Solberg omtaler og betegner også fortidens rom som norske. På denne måten knyttes samtidens norske rom med gruppen som ble avvist på den dansk-tyske grensen i 1934.

Rapportens innhold utgjør gruppens uferdig historie. Denne blir derimot fullført med talen og den offisielle unnskyldningen. Selv om norske rom selv ba om utredningen, var det de norske myndigheter som ga oppdraget til HL-senteret. Dette åpner opp for at rapporten ikke kun ble utarbeidet ikke for å imøtekomme gruppens krav, men også for å historisk stadfeste gruppens norske tilhørighet slik at de kunne bli konstituert som norske. På denne måten har sjangerens situasjonelle iscenesettelse ikke bare potensial til å påvirke talerens handlekraft og skape en anledning der taleren kan styrke verdier og virkelighetsbilder, men også til å legge grunnlaget for konstitutiv retorikk og dermed utvide vår kollektive forståelse av hvem som skal anses som norske.

Charlands tredje ideologiske effekt stadfester at det konstituerte folket ikke har noen reell handlingsfrihet da slutten på deres historie allerede er skrevet.³⁴¹ Dette gjelder også for norske rom. Gruppens mangel på frihet skyldes at avslutningen på deres narrativ, en allmenn og offisiell aksept av deres norske tilhørighet, er forutbestemt. Mangelen på frihet vises i måten gruppen ikke selv kan anerkjenne seg som norske da de ikke har handlekraften som kreves. Det har derimot Solberg. I motsetning til Charlands konstituerte «vi», innfris målet til norske rom i den offisielle unnskyldningen. Beklagelsen fungerer som en offisiell og symbolsk akseptering av minoritetens norske tilhørighet og dermed en statlig anerkjennelse av at gruppen og dens medlemmer er norske. Dette offisielle synet projiseres på det øvrige norske kollektivet ved å forplikte alle nordmenn til å akseptere gruppen som norsk og anerkjenne roms kultur som en del av norsk kultur.

---

³⁴⁰ Charland, «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois», 140.

³⁴¹ Ibid., 141.

Tildeling av retorisk handlekraft ved konstitutiv retorikk

Der forholdet mellom norske rom og norske myndigheter tidligere var preget av avvising, asymmetri og mangel på dialog, snus nå denne relasjonen på hodet. Ved å bli stemplet som norske tildeles gruppen en stemme og deres rett til å bli hørt blir offisielt stadfestet. Ved å oppnå sitt mål om anerkjennelse som nordmenn får de handlefriheten de tidligere manglet og får dermed muligheten til å selv påvirke sitt forhold til norske myndigheter. Gruppen tildeles med andre ord retorisk handlekraft. Denne handlekraften manifesteres språklig i måten Solberg sier at det er nå opp til norske rom selv til å delta i dialog med staten, slik at Norge kan «bli et trygt og godt hjem, også for norske rom»³⁴². Konstitueringen av gruppen som norske og tildelingen av handlekraft kan dermed forstås i lys av det som kan tolkes som unnskyldningens formål – å reparere det asymmetriske forholdet mellom norske rom og norske myndigheter.

Analysen av Solbergs unnskyldning til norske rom antyder en utvidet forståelse av konstitutiv retorikk. Konstitueringen av rom som norske fremstår som et eksempel på en interpellasjonsprosess som ikke utføres av gruppen selv, men av en autoritet. Det er altså en taler med retorisk handlekraft som ikke bare fremkaller eksistensen av et folk, men definerer hvem gruppen er og fullfører deres narrativ på vegne av folket. Innlemmelsen av norske rom inn i det øvrige norske fellesskapet gjøres ikke gjennom en redefinisjon av norske verdier, men ved å stadfeste gruppens historiske tilhørighet til landet og ved å utvide definisjonen av norsk kultur. Denne utvidelsen gjøres ved å vise hvordan gruppens kultur allerede er en del Norges historie og kulturelle arv. Talerens definisjonsmakt gjør denne nye forståelsen offisiell og forplikter den norske majoriteten til det samme synet på norsk kultur. Taleren tilskriver således handlekraft til gruppen ved å bruke sin egen handlekraft til påvirke overordnede sosiale og kulturelle forhold. Funnet antyder dermed måten en retor gjennom offisielle unnskyldninger kan bruke konstitutiv retorikk til å tildele grupper retorisk handlekraft som en følge av en offisiell anerkjennelse av deres sosiale og kulturelle status som likestilte med fellesskapet øvrige medlemmer.

Konstitutiv retorikk og epideiktikk som politisk påvirkningskraft

Dette funnet antyder ikke bare at norske offisielle unnskyldninger kan brukes av en retor til å konstituere grupper som norske ved å påvirke ytre forhold, men at en slik konstituering kan gjøres for å løse talenes påtrengende problem. Dette kan spores i talen til norske jøder. Som

---

³⁴² Solberg, «Den internasjonale romdagen».

forklart i analysen, forankrer retoren gruppens historiske norske tilhørighet bakover i tid ved å betegne de deporterte jødene som «norske». Også samtidens jøder inkluderes i det norske felleskapet ved å bli omtalt som «våre jøder». Innlemmelsen av minoriteten kan ses på som et ledd i talens oppgjør med norsk antisemittisme. Konstitueringen av gruppen som norske brukes nemlig av Stoltenberg når han forplikter nordmenn til å bekjempe rasistiske og antisemittiske ideologier: å verne om jøder blir i lys av gruppens norske tilhørighet ensbetydende med å beskytte det norske felleskapet. På denne måten styrker ikke bare taleren nordmenns forpliktelse til liberale verdier ved å erkjenne kollektivets ansvar for jødedeportasjonen, men også ved å utvide dette nasjonale fellesskapet og dermed fremme et brudd på forpliktelsen som et *nytt* nasjonalt svik.

Dette funnet antyder måten konstitutiv retorikk og epideiktikk møtes i norske offisielle unnskyldninger, og hvordan denne kombinasjonen påvirker sjangerens politiske potensial: Ved å offisielt stadfeste en ny forståelse av norsk historie, kultur og identitet kan en retorikere konstituere et norsk fellesskap og forplikte dette kollektivet til bestemte verdier og handlinger som således former medlemmenes oppfatninger og holdninger. På denne måten kan sjangeren legge til rette for umiddelbar og fremtidig deliberasjon.

Da Stoltenberg beklaget til norske jøder på den kalde januardagen i 2012, var dette altså ikke kun en offisiell erkjennelse av fortidens feil. Talen var også en anerkjennelse av minoritetens norske tilhørighet og dermed en utvidelse av den kollektive norske identiteten. Norske offisielle unnskyldninger kan således forstås som noe mer enn kun symbolsk unnskyldningsretorikk, nemlig som nasjonalt konstituerende og kollektivt meningsdannende taler.

7. Konklusjon

I denne oppgaven har jeg kombinert et kritisk og retorisk perspektiv for å kartlegge norske offisielle unnskyldningers karakteristikk og politiske og samfunnsmessige potensial. Som sjanger karakteriseres norske offisielle unnskyldninger spesielt av gjenfortellinger av historiske misgjerninger. Sjangeren forutsetter en taler med retorisk handlekraft for å kunne iscenesette epideiktiske talesituasjoner der retoren kan erkjenne og unnskyldes for fortidens ugjerninger. Disse historiene er redegjørende og gir ensidige gjengivelser av hendelsene som ikke åpner opp for alternative fortolkninger. I lys av talernes handlekraft får fortellingene funksjon som offisielle tolkninger av Norges historie.

Sjangeren åpner opp for stor stilistisk variasjon. Gjenfortellingene av fortidens handlinger kan spenne seg fra dramatiske til saklige gjengivelser. Til tross for denne stilvariasjonen, bygger talenes historiefortelling alltid opp under sjangerens erkjennelse av fortidens feil. Gjennom disse erkjennelsene foretar taleren en rollefordeling der staten fremstilles som aktør og mottakeren av unnskyldningen som et uskyldig norsk offer. Dette gjør at myndighetenes handlinger stemples som bevisste og fremstilles som institusjonelle og nasjonale svik.

Oppgaven viser at norske offisielle unnskyldninger har et stort politisk og samfunnsmessig potensial. Gjennom sjangeren kan en retor bruke sin historiske definisjonsmakt til å innføre nye politiske myter som bryter med historier om Norges uskyldighet og tapperhet under andre verdenskrig. Disse virkelighetsbildene stadfester statens og nordmenns kollektive ansvar for tidligere ugjerninger og konstituerer det norske folk som aktører som pliktes til å hindre gjentakelser av historien. På denne måten styrker sjangeren demokratiske verdier som fred, frihet, likeverd og åpenhet, og forplikter nordmenn og staten til disse. Felles for alle talene er altså at verdiene som styrkes er typisk norske og liberale. Ved å forplikte publikum til slike verdier kan en retor påvirke hvordan nordmenn skal handle og forstå samfunnet de er en del av, samtidig som de påvirker myndighetens politiske avgjørelser. Norske offisielle unnskyldninger har således potensial til å forme og legge føringer for samtidige og fremtidige deliberative prosesser og beslutninger, både for det norske folk og for norske myndigheter.

Studien antyder dermed det politiske potensialet som oppstår i offisielle og retoriske oppgjør med historien. Oppgaven demonstrerer verdien av å kombinere et kritisk og retorisk perspektiv på epideiktiske taler for å øke vår forståelse av den deliberative påvirkningskraften

i epideiktisk retorikk. På denne måten utvider studien vår forståelse av politisk kommunikasjon.

Oppgaven gir også innsyn i den sosiale og kulturelle betydningen av unnskyldningsretorikk. Norske offisielle unnskyldninger står fram som en retorisk sjanger som kan utvide definisjonen av norsk kultur og forme nordmenns kollektive identitet. Sjangeren kan forstås som en retorisk inngang for en retor til å konstituere minoritetsgrupper som norske og forplikte den norske majoriteten til dette synet. Dette gjøres ved å anerkjenne gruppens kultur som norsk og ved å definere en ny offisiell forståelse av fortiden der minoritetens historiske tilhørighet til Norge forankres. På denne måten kan sjangeren brukes til å offisielt tildele minoriteter en stemme og stadfeste deres rett til å bli lyttet til.

Studien inviterer således til et utvidet perspektiv på konstitutiv retorikk. Oppgaven viser en interpellasjonsprosess der en stat konstituerer og innlemmer grupper i et nasjonalt fellesskap. Sjangerstudien viser hvordan en statsrepresentant kan bruke sin retoriske handlekraft til å tilskrive minoriteter handlekraft ved å påvirke kulturelle forhold og kollektive forståelser av historien. Dette er et sosialt aspekt ved offisielle unnskyldninger som trenger ytterligere forskning for å øke vår forståelse av retorikkens samfunnsdannende kraft og demokratiske funksjon.

8. Litteraturliste

- Aarnes, Helle. *Tyskerjentene: historiene vi aldri ble fortalt*. Oslo: Gyldendal, 2009.
- Althusser, Louis. *Lenin and philosophy and other essays*. Oversatt av Ben Brewster. London: Monthly Review Press, 1971.
- Andenes, Liv Jorun. «Usemje om orsaking for jødeutsendinga.» *Vårt land*. 11.01.12. <https://www.vl.no/samfunn/usemje-om-orsaking-for-jodeutsendinga-1.67019>.
- Andersen, Øivind. *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Aristoteles. *Retorikk*. Oversatt av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget, 2006.
- Aurdal, Martine. «Definisjonen av skammelig.» *Dagbladet*. 01.07.19. <https://www.dagbladet.no/kultur/definisjonen-av-skammelig/71289231>.
- Bakke, Asbjørn. *Erik Bye*. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Bakke-Jensen, Frank. «Kransnedleggelse ved Partisanmonumentet.» *Regjeringen*. Hentet 25.02.20. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/kransenedleggelse-ved-partisanmonumentet-skytterhusfjellet/id2675173/>.
- Banik, Vibeke Kieding. s.v. «Holocaust i Norge.» I *Store norske leksikon*. Sist endret 28.05.20. https://snl.no/Holocaust_i_Norge.
- Bitzer, Lloyd F. «Den retoriske situation». Oversatt av Jens E. Kjeldsen. *Rhetorica Scandinavica*, nr. 3 (1997): 9-17.
- Bitzer, Lloyd F. «The Rhetorical Situation». *Philosophy & Rhetoric* 1, nr. 1 (1968): 1-14.
- Bjartvik, Geir Ole. «Jødiske menigheter krymper.» *Vårt land*. 18.01.12. <https://www.vl.no/kultur/det-jodiske-samfunnet-i-norge-krymper-1.899007>.
- Blatz, Craig W., Karina Schumann og Michael Ross. «Government Apologies for Historical Injustices». *Political Psychology* 30 (2009): 219-241.
- Bondevik, Kjell Magne. «En framtid med håp.» *Virksomme ord*. Hentet 24.02.20. <http://virksommeord.no/tale/8822/>.
- Brooks, Roy L. «The Age of Apology». I *When sorry isn't enough: the controversy over apologies and reparations for human injustice*, redigert av Roy L. Brooks, 3-11. New York: New York University Press, 1999.

Bruland, Bjarte. *Holocaust i Norge: registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*. Oslo: Dreyers forlag, 2017.

Bruland, Bjarte. «Norske jøder - historie og kultur». I *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, redigert av Bente Bolme Moen og Anne C. Bonnevie Lund, 71-84. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2010.

Campbell, Karlyn Kohrs og Kathleen Hall Jamieson. «Form and Genre in Rhetorical Criticism: An introduction». I *Form and Genre: Shaping Rhetorical Action*, 9-32. Falls Church: Speech Communication Association, 1978.

Charland, Maurice. «Constitutive Rhetoric: The case of the people québécois». *Quarterly Journal of Speech* 73, nr. 2 (1987): 133-150.

Condit, Celeste Michelle. «The functions of epideictic: The Boston massacre orations as exemplar». *Communication Quarterly* 33, nr. 4 (1985): 284-298.

Dokument nr. 15:1015 (2014-2015). *Skriftlig spørsmål fra Trine Skei Grande (V) til statsministeren*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=62814>.

Dokument nr. 15:1138 (2015-2016). *Skriftlig spørsmål fra Karin Andersen (SV) til statsministeren*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=65712>.

Eide, Tormod. *Retorisk leksikon*. Oslo: Spartacus, 2004.

Elton, Lars. «Den skjebnesvangre kjærligheten.» *Dagsavisen*. 30.04.16. <https://www.dagsavisen.no/kultur/den-skjebnesvangre-kjerligheten-1.719056>.

Fahnestock, Jeanne. *Rhetorical figures in science*. New York: Oxford University Press, 1999.

FN-sambandet. «FNs verdenserklæring om menneskerettigheter.» Hentet 15.04.20. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>.

Forsang, Jonas. «Krever at staten sier unnskyld til krigsseilerne.» *Dagens Næringsliv*. 16.02.13. <https://www.dn.no/magasinet/krever-at-staten-sier-unnskyld-til-krigsseilerne/1-1-1085809>.

Foss, Sonja K. *Rhetorical criticism: exploration and practice*. 4. utg. Long Grove: Waveland Press, 2009.

Frøyseland, Harry. «Apropos tyskerjentene.» *Bergens Tidende*. 08.05.08. <https://www.bt.no/btmeninger/i/pMkq6/apropos-tyskerjentene>.

Gadamer, Hans-Georg. *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oversatt av Lars Holm-Hansen. Oslo: Pax, 2012.

Geisler, Cheryl. «How ought we to understand the concept of rhetorical agency? Report from the ARS». *Rhetoric Society Quarterly* 34, nr. 3 (2004): 9-17.

Giddens, Anthony. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984.

Guhnfeldt, Cato, Olga Stokke, John Hultgren og Roald Ramsdal. «Hører ofte «jøde» brukt sårende.» *Aftenposten*. 10.06.11.

Haarstad, Ragnhild Queseth. «Møte med romanifolket.» Hentet 11.10.19.
https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-I/krd/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/1998/mote_med_romanifolket/id262666/.

Hansen, Ståle. «Avvist av Norge – havnet i dødsleire.» *NRK*. 13.03.12.
https://www.nrk.no/dokumentar/avvist-av-norge-_havnet-i-dodsleir-1.8025306.

Hart, Roderick P. og Suzanne Daughton. *Modern rhetorical criticism*. 3 utg. Boston: Pearson education, 2004.

Hellspong, Lennart og Per Ledin. *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur, 1997.

Hjeltnes, Guri. *Krigsseiler: krig, hjemkomst, oppgjør*, bind 4. *Handelsflåten i krig 1939-1945*. Oslo: Grøndahl/Dreyer, 1997.

HL-senteret. «Utredning om norske myndigheters behandling av tre utvalgte grupper etter andre verdenskrig». (2017).
<https://www.regjeringen.no/contentassets/144dfe3e59024eea8164741eba3554cc/utredning-om-norske-myndigheters-behandling-av-tre-utvalgte-grupper-etter-andre-verdenskrig.pdf>.

Hoff-Clausen, Elisabeth, Christine Isager og Lisa Storm Villadsen. «Retorisk agency: Hva skaber retorikken?». *Rhetorica Scandinavica*, nr. 33 (2005): 56-65.

Holtsmark, Sven G. og Geir Ulfstein. «Får IS-kvinnene og deres barn regjeringens neste unnskyldning?» *Aftenposten*. 14.10.19.
<https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/2G4KEI/faar-is-kvinnene-og-deres-barn-regjeringens-neste-unnskyldning-sven-g-holtsmark-og-geir-ulfstein>.

Hovland, Kirsti. «-Krigsseilerne må få en oppreisning!» *VG*. 31.12.12.
<https://www.vg.no/rampelys/i/A2m84x/krigsseilerne-maa-faa-en-oppreisning>.

- Interpellasjon nr. 25 (2014-2015). *Interpellasjon fra Kirsti Bergstø (SV) til statsministeren*. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Interpellasjoner/Interpellasjon/?qid=61273>.
- Isager, Christine. «Retorisk handlekraft». I *Retorikkens aktualitet - grundbog i retorisk kritik*, redigert av Marie Lund og Hanne Roer, 265-285. København: Hans Reitzel, 2014.
- Jamieson, Kathleen Hall. «Generic Constraints and the Rhetorical Situation». *Philosophy & Rhetoric* 6, nr. 3 (1973): 162-170.
- Jansen, Natalina. «Vi krever en unnskyldning.» *Klassekampen*. 20.02.15. <http://romtiltaket.no/wp-content/uploads/2015/03/Natalina-Jansen-Klassekampen-200215-begge-sider-dreid-page-001.jpg>.
- Jasinski, James. «The status of theory and method in rhetorical criticism». *Western Journal of Communication* 65, nr. 3 (2001): 249-270.
- Kagge, Gunnar. «Jon Michelet hadde en plan B klar i tilfelle han skulle dø før «En sjøens helt» var fullført.» *Aftenposten*. 13.09.18. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/6nR3M3/Jon-Michelet-hadde-en-plan-B-klar-i-tilfelle-han-skulle-do-for-En-sjoens-helt-var-fullfort>.
- Kiss, Elizabeth. «Saying We're Sorry: Liberal Democracy and the Rhetoric of Collective Identity». *Constellations* 4, nr. 3 (1998): 387-398.
- Kjeldsen, Jens E. «Retorisk genreanalyse». I *Retorikkens aktualitet - grundbog i retorisk kritik*, redigert av Marie Lund og Hanne Roer, 85-111. København: Hans Reitzel, 2014.
- Kjeldsen, Jens E. «Retoriske omstændigheder: retorikken i en fragmenteret, foranderlig og kompleks verden». *Rhetorica Scandinavica*, nr. 48 (2008): 42-63.
- Koesten, Jay og Robert C. Rowland. «The Rhetoric of Atonement». *Communication Studies* 55, nr. 1 (2004): 68-87.
- Kuypers, Jim A. «Rhetorical Criticism As Art». I *Rhetorical Criticism: Perspectives in action*, redigert av Jim A. Kuypers. Lexington Studies in Political Communication, 13-28. Plymouth: Lexington Books, 2009.
- Leff, Michael C. «Interpretation and the art of the rhetorical critic». *Western Journal of Speech Communication* 44, nr. 4 (1980): 337-349.
- Lidén, Hilde og Ada Engebriksen. «De norske rom - og deres historie». I *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, redigert av Bente Bolme Moen og Anne C. Bonnevie Lund, 87-96. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2010.

- Lidén, Hilde og Ada Engebrigtsen. «Å finne sin plass som minoritet - rombefolkningen i Norge i dag». I *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, redigert av Bente Bolme Moen og Anne C. Bonnevie Lund, 199-211. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2010.
- Lind, Jennifer. *Sorry States: Apologies in International Politics*. Cornell Studies in Security Affairs. Redigert av Robert J. Art, Robert Jervis og Stephen M. Walt. Ithaca: Cornell University Press, 2008.
- Lund, Marie. «Retorisk publikum». I *Retorikkens aktualitet - grundbog i retorisk kritik*, redigert av Marie Lund og Hanne Roer, 63-84. København: Hans Reitzel, 2014.
- Lund, Marie. «Retorisk stil». I *Retorikkens aktualitet - grundbog i retorisk kritik*, redigert av Marie Lund og Hanne Roer, 165-190. København: Hans Reitzel, 2014.
- McGee, Michael G. «In Search of ‘the people’: A Rhetorical Alternative». *The Quarterly Journal of Speech* 61, nr. 3 (1975): 235-249.
- Mendelsohn, Oskar. *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*, bind 2. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
- Miller, Carolyn. «Genre som sosial handling». Oversatt av Kjell Lars Berge. *Rhetorica Scandinavica*, nr. 18 (2001): 19-35.
- Miller, Carolyn. «What Can Automation Tell Us About Agency?». *Rhetoric Society Quarterly* 37 (2007): 137-157.
- Minken, Anne. s.v. «Rom i Norge.» I *Store norske leksikon*. Sist endret 05.08.19. https://snl.no/rom_i_Norge.
- Mossige, Erling. *Storredieriet Nortraship: handelsflåten i krig*. Oslo: Grøndahl, 1989.
- Nilsen, Tore L. og Atle Thowsen. *Handelsflåten i krig 1939-1945*. Bergen: Bergens Sjøfartsmuseum, 1990.
- Nore, Aslak. «En unnskyldning fra høyeste hold.» *VG*. 04.12.11.
- Norstrøm, Guri. «Ventet på norsk statsborgerskap i 72 år,» *NRK*. 28.01.19. <https://www.nrk.no/urix/ventet-pa-norsk-statsborgerskap-i-72-ar-1.14402817>.
- Olsen, Kåre. *Krigens barn: de norske krigsbarna og deres mødre*. Oslo: Forum Aschehoug, 1998.
- Pedersen, Bernt Erik. «En sjøens helt. Siste reis.» *Dagsavisen*. 08.10.18. <https://www.dagsavisen.no/helg-nye-inntrykk/reportasjer/en-sjoens-helt-siste-reis-1.1198286>.

- Regjeringen. «Fikk statsborgerskapet tilbake etter 70 år.» Hentet 03.04.20.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/fikk-statsborgerskapet-tilbake-etter-70-ar/id2626785/>.
- Rosvoll, Maria, Lars Lien og Jan Alexander Brustad. *"Å bli dem kvit": utviklingen av en "sigøynerpolitikk" og utryddelsen av norske rom*. Oslo: HL-senteret, 2015.
https://www.hlsenteret.no/aktuelt/nyheter/2015/a_bli_dem_kvite_hl_senteretpdf_lavoppl.pdf.
- Sanner, Jan Tore. «Norske rom og holocaust,» *Regjeringen*. Hentet 31.10.19.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norske-rom-og-holocaust/id2396045/>.
- Searle, John R. *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Silverman, David. *Interpreting qualitative data*. 5. utg. Los Angeles: SAGE, 2014.
- Skogaas, Peder og Kåre Lilleholt. *En for hverandre: sigøyerne Milos Karoli og Frans Josef forteller*. Oslo: Gyldendal, 1978.
- Skovholt, Karianne og Aslaug Veum. *Tekstanalyse: ei innføring*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014.
- Solberg, Erna. «Den internasjonale romdagen,» *Regjeringen*. Hentet 03.09.19.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/den-internasjonale-romdagen/id2404809/>.
- Solberg, Erna. «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»,» *Regjeringen*. Hentet 01.10.19.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tale-kjonn-og-menneskerettigheter-gjennom-70-ar/id2616005/>.
- Sorel, Georges. *Sorel: Reflections on Violence*. Redigert av Jeremy Jennings. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- St.meld. nr. 15 (2000-2001). *Nasjonale minoriteter i Norge - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-15-2000-2001-id585195/?ch=1>.
- St.meld. nr. 37 (1972-1973). *Om tiltak for de norske sigøynere*. Oslo: Sosialdepartementet. https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1972-73&paid=3&wid=b&psid=DIVL1441&pgid=b_1255&s=True&vt=b&did=DIVL1445.
- Stoltenberg, Jens. «Det skal være trygt å være jøde i Norge,» *Virksomme ord*. Hentet 16.09.19. <http://virksommeord.no/tale/5341/>.

- Strøm-Erichsen, Anne-Grete. «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien.» *Virksomme ord*. Hentet 20.08.19. <http://virksommeord.no/tale/8204/>.
- Svennevig, Jan. *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. 2. utg. Oslo: Cappelen Damm, 2009.
- Tavuchis, Nicholas. *Mea culpa: A sociology of apology and reconciliation*. Stanford: Stanford University Press, 1991.
- Ulstein, Geir Stian. «Fremtiden skal dømme oss.» *Vårt land*. 06.01.20. <https://www.vl.no/verdidebatt/fremtiden-skal-domme-oss-1.1642711>.
- Vatnøy, Eirik. «Leader's Respos to Terrorism: The Role of Epideictic Rhetoric in Deliberative Democracies». *Journal of Public Deliberation* 11, nr. 2 (2015): 1-22.
- Vatz, Richard E. «The Myth of the Rhetorical Situation». *Philosophy & Rhetoric* 6, nr. 3 (1973): 154-161.
- Villadsen, Lisa Storm. «Apologi og undskyldningsretorik». I *Retorikkens aktualitet - grundbog i retorisk kritik*, redigert av Marie Lund og Hanne Roer, 191-217. København: Hans Reitzel, 2014.
- Villadsen, Lisa Storm. «Beyond the Spectacle of Apologia: Reading Official Apologies as Proto-Deliberative Rhetoric and Instantations of Rhetorical Citizenship». *Quarterly Journal of Speech* 98, nr. 2 (2012): 230-247.
- Villadsen, Lisa Storm. «Fortolkningens rolle i retorisk kritik». I *Retorikkens aktualitet - grundbog i retorisk kritik*, redigert av Marie Lund og Hanne Roer, 37-61. København: Hans Reitzel, 2014.
- Villadsen, Lisa Storm. «More than a nice ritual: Official apologies as a rhetorical act in need of theoretical re-conceptualization». I *Let's talk politics : new essays on deliberative rhetoric*, redigert av Hilde van Belle, Kris Rutten, Paul Gillaerts, Dorien Van De Mieropp og Baldwin Van Gorp. *Argumentation in context*, 27-43. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014.
- Villadsen, Lisa Storm. «The Regretful Acknowledgement: A Dignified End to a Disgraceful story?». I *Public Apology between Ritual and Regret: Symbolic Excuses on False Pretenses or True Reconciliation Out of Sincere Regret?*, redigert av Daniël Cuypers, Daniel Janssen, Jacques Haers og Barbara Segaert, 209-228. Amsterdam og New York: Rodopi, 2013.
- Villadsen, Lisa Storm. «Speaking on Behalf of Others: Rhetorical Agency and Epideictic Functions in Official Apologies». *Rhetoric Society Quarterly* 38, nr. 1 (2008): 25-45.
- Våge, Ingjerd og Bjørgulv K. Bjåen. «Ber Jens si unnskyld til jødene.» *Vårt Land*. 11.01.12. <https://www.vl.no/samfunn/ber-jens-si-unnskyld-til-jodene-1.45353?paywall=true>.

Wisting, Tor. s.v. «Krigsseiler.» I *Store norske leksikon*. Sist endret 19.05.17.
<https://snl.no/krigsseiler>.

Wohl, Michael J. A., Matthew J. Hornsey og Catherine R. Philpot. «A Critical Review of Official Public Apologies: Aims, Pitfalls, and a Staircase Model of Effectiveness». *Social Issues and Policy Review* 5, nr. 1 (2011): 70-100.

Zarefsky, David. «Knowledge Claims in Rhetorical Criticism». *Journal of Communication* 58, nr. 4 (2008): 629-640.

9. Vedlegg

Vedlegg 1: «Det skal være trygt å være jøde i Norge».....	123
Vedlegg 2: «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien»	127
Vedlegg 3: «Den internasjonale romdagen».....	136
Vedlegg 4: «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»»	139

Vedlegg 1: «Det skal være trygt å være jøde i Norge»

1. Kjære alle sammen,
2. I år er det 70 år siden «Donau» kastet loss fra denne kaia og la ut på skammens seilas.
3. 532 jøder var brutalt stuet om bord.
4. Bare ni vendte tilbake.
5. En av dem var Samuel Steinmann. Han er den siste overlevende fra "Donau".
6. Jeg er spesielt glad for at du er her sammen med oss.
7. I dag minnes vi de millioner av uskyldige som ble utslettet i historiens mest grufulle folkemord.
8. Vi minnes alle de norske jødene som ble drept.
9. Vi minnes romfolket, de funksjonshemmede, homofile og andre ofre for Hitler-regimets ondskap.
10. Holocaust vil for alltid vanære menneskehetens historie.
11. Torsdag 26. november 1942 kom holocaust til Norge.
12. En av de mange som ble arrestert den dagen var Ruth Maier.
13. Hennes historie er kjent takket være Gunvor Hofmo og Jan Erik Vold.

14. I grålysningen den 26. november trampet tunge støvler opp trappa i hybelhuset «Englehjemmet» i Oslo.
15. Kort tid etter så skremte venninner den spede jødiske jenta bli ført ut døra i Dalsbergstien 3.
16. Det siste glimtet av Ruth Maier er at hun dyttes inn i en sort bil av to kraftige norske politifolk.
17. Fem dager senere er 22-åringen død.
18. Myrdet i gasskammeret i Auschwitz.
19. Heldigvis er det en menneskelig egenskap å lære av våre feil.
20. Og det er aldri for seint.
21. Over 50 år etter krigen fastsatte Stortinget et oppgjør, kollektivt og individuelt, for den økonomiske likvidasjonen de norske jødene var utsatt for.
22. Resultatet ble en moralsk aksept av statens ansvar for handlinger begått mot norske jøder under 2. verdenskrig.
23. Hva med ugjerningene mot Ruth Maier og de andre jødene?
24. Drapene er uten tvil nazistenes verk.
25. Men det var nordmenn som arresterte.
26. Det var nordmenn som kjørte bilene.
27. Og det skjedde i Norge.

28. I løpet av krigen ble 772 norske jøder og jødiske flyktninger arrestert og deportert.
29. Bare 34 overlevde.
30. Uten å frata nazistene ansvaret, er det tid for å se at politifolk og andre nordmenn deltok i arrestasjoner og deportasjoner av jøder.
31. Jeg finner det i dag riktig å uttrykke vår dype beklagelse over at dette kunne skje på norsk jord.
32. Like viktig som å beklage er å lære.
33. Og enda viktigere:
34. Å forplikte oss til å bekjempe holdninger og handlinger som leder oss bort fra anstendighet og sivilisasjon.
35. 70 år etter smerter det meg å si at ideene som ledet til holocaust fortsatt lever.
36. Over hele verden ser vi at enkeltmennesker og grupper sprer intoleranse og frykt.
37. De dyrker voldelige ideologier som kan lede til antisemittisme og hat mot minoriteter.
38. Også norske jøder forteller at de lever i frykt.
39. I avisa Vårt Land leser vi at noen av våre jøder er redde for å gjøre seg synlige som jøder.
40. Slik skal vi ikke ha det i Norge.
41. Ingen skal behøve å skjule sin tro, kulturelle identitet eller legning.

42. Ethvert menneske er like mye verdt.
43. Alle har like rettigheter.
44. Slik, og bare slik, skal det være i Norge
45. Naturligvis kan det være fristende å vende seg bort fra ubehaget.
46. Overse de gryende tegn til ondskap.
47. Men vi har ikke lov.
48. Da svikter vi som mennesker.
49. Da svikter vi oss selv.
50. I stedet skal vi love hverandre å møte totalitære forførende med fasthet.
51. Vi skal argumentere mot dem med klippefast tro på humanitet og likeverd.
52. Å drive holdningene deres ut av mørket med kunnskapens lys er et ansvar som påhviler hver og en av oss.
53. Å verne utsatte grupper mot trusler og vold er et oppdrag for fellesskapet.
54. Målet er det samme:
55. Det skal være trygt å være jøde i Norge.
56. Ingen - intet menneske, ingen minoritet - skal behøve å leve i frykt her i landet.
57. Takk for oppmerksomheten.

Vedlegg 2: «Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien»

1. Ærede krigsseilere, kjære familie av krigsseilere, kjære alle sammen,
2. Det betyr mye for meg å komme hit i dag.
3. Det å treffe mennesker som har stått ansikt til ansikt med krigens grusomheter, gjør sterkt inntrykk.
4. Det gjør det også å se dere sammen med ektefeller og familier.
5. I møtet med dere føler jeg respekt og ydmykhet.
6. Fra et fredelig Norge dro tusenvis av norske sjømenn ut på havet for å tjene livets brød.
7. Mange bar på stor eventyrlyst og utferdstrang.
8. Et ønske om å lære seg selv og verden bedre å kjenne.
9. Og en sterk vilje om å videreføre de lange og livsviktige norske sjøfartstradisjonene.
10. Brått, uventet og skremmende må det ha vært å se Norge bli del av en ny og ødeleggende verdenskrig.
11. En tid fylt av forvirring, uro, frykt.
12. Ute på fremmed hav, langt fra familie og venner.
13. Det var dere sjøfolk som først fikk merke at Norge ikke kunne stå på utsiden av en ny krig i emning.
14. Flere måneder før 9. april, bringer avisene her hjemme nyheter om at norske skip er blitt torpedert.

15. De første går ned alt i september 1939.
16. Da tyskerne inntar Oslo har 58 norske handelsskip krigsforlist. 394 sjøfolk omkommet.
17. Havet var allerede en krigsskueplass. Og det skulle bli langt verre.
18. Våre sjøfolk befant seg plutselig i fremste linje.
19. Hos mange tok en ny livsgjærning form. For frihet, Konge og fedreland.
20. En kamp på liv og død.
21. I ettertid kan man nok spørre: hadde våre sjøfolk noe valg?
22. Var det å mønstre av i en rolig havn i Norge et alternativ for en som befant seg nær New Zealand?
23. Eller kunne en i Nordsjøen brått snu og søke en tryggere tilværelse på land?
24. Svaret gir seg selv. Europa var i krig. Valgmulighetene var ikke der.
25. Bak seg så unge seilere et okkupert og ufritt Norge.
26. Fremfor seg, på havet, så de en livsviktig innsats som var høyt etterspurt av egen regjering og allierte.
27. De ble våre modige og kjempende handelsflåte.
28. De var våre krigsseilere.
29. Ved krigens utbrudd hadde Norge en av verdens største og mest moderne handelsflåter.
30. Det sier seg selv at det ble en kamp om å få denne flåten på sin side.

31. Heldigvis lyktes den norske regjeringen å få kontroll på de aller fleste.
32. Også takket være norske kapteiner som sa nei til nazistene og nektet å seile hjem til et okkupert Norge.
33. Det skulle vise seg avgjørende.
34. Med Nortraship på plass, kom skipene under norsk flagg.
35. Det ga inntekter til den norske stat. For lille Norge betød det politisk og økonomisk slagkraft.
36. Og for våre allierte - effektive og livsviktige transportlinjer.
37. Det handlet om tilgangen til olje og drivstoff. Om leveranser av våpen og ammunisjon.
38. I Middelhavet og Atlanterhavet. I Det indiske hav og i Stillehavet.
39. Norske krigsseilere var i mange verdenshjørner for å sikre leveranser.
40. Vår nære allierte, Storbritannia, fikk tidlig erfare hva denne innsatsen betød.
41. Uten våre krigsseilere - uten deres mot og offervilje - ville neppe landet ha klart å stå i mot de tyske offensivene.
42. Den britiske admiralen Dickens sa det slik i BBC i 1941: «Hvis det ikke hadde vært for den norske handelsflåte kunne vi like godt be Hitler om hans betingelser.»
43. Siden kom slaget om Atlanteren. Vår handelsflåte, dere krigsseilere, befant dere også midt i denne.
44. Mot Görings voldsomme Luftwaffe og Dönitz' nådeløse ubåtvåpen.
45. I rene konvoislag ble de allierte konvoiene angrepet av de såkalte «ulveflokkene»

46. Selv den mest livlige forestillingsevne strekker ikke til for å forstå hvordan dette har artet seg.
47. Det var ikke plasser å gjemme seg. Kun skipsdekket og livbåter.
48. De som var så heldige å overleve dette, kom fra det med sterke opplevelser.
49. Svømmende i brennende sjø blant dypvannsbomber og torpedoer. Ropene fra skadde og døende kamerater.
50. De enorme påkjenningene til tross, så fortsatte norske krigsseilere sin heltemodige innsats.
51. Gang på gang krysset norske sjøfolk Atlanterhavet vel vitende om at sannsynligheten var stor for at havet ville bli deres grav.
52. Det sto om de livsviktige forbindelseslinjene til Canada og USA.
53. Så lenge ruten ble holdt åpen, ga det håp.
54. Hvis den ble stengt, ville britene enten ha måttet overgitt seg eller blitt utsatt for beleiring og utsulting.
55. Og det sto om leveranser til Sovjetunionen som skulle sikre at Tyskland fortsatte å møte hard motstand på østfronten.
56. Det er vanskelig å si hvor vi hadde vært i dag uten de alliertes seiere til sjøs.
57. Hitler-Tyskland ville mest sannsynlig ha stått fritt til å hevde sine interesser verden over.
58. De ville ha unngått blokaden og holdt sine handelsruter åpne.

59. Med et isolert og beseiret Storbritannia, ville den allierte krigsinnsatsen i Europa vært vanskelig å gjennomføre.
60. Gunnar Sønsteby sa det kanskje best: «Det som hadde innvirkning på den andre verdenskrigens varighet, det var kort og godt den norske handelsflåten».
61. Norske matroser, fyrbøtere, båtsmenn, maskinister, skyttere og kapteiner - de var med og sikret et fritt Norge, et fritt Europa.
62. Seilende for handelsflåten, på oppdrag for Norge og de allierte.
63. Krigen hadde en høy pris. Av 35 000 krigsseilere omkom nær 4500 seilende for Den norske handelsflåten.
64. Nesten halvparten av flåten gikk ned.
65. Det er med ære og respekt vi minnes og hedrer våre falne krigsseilere her i dag.
66. De norske krigsseilerne sto på vakt helt fram til Japan ga opp sensommeren 1945.
67. Kamphandlingene opphørte. Det var på tide å søke hjem igjen.
68. Vi vet så inderlig godt at hjemkomsten ikke ble slik dere krigsseilere hadde tenkt.
69. Dere var spredt og kom ikke hjem som en gruppe.
70. Et skip av gangen og til forskjellige havner.
71. For mange var turen hjem lang. Lang nok til ikke å rekke fram til jubelscenene som preget vårt land i disse mai- og junidagene i 1945.
72. I stedet møtte dere krigsseilere et folk der jubelen over frigjøringen var erstattet av gjenoppbyggingen av et nytt og fredfullt land.

73. I nord var det en nedbrent og ugjenkjennelig landsdel som møtte dere krigsseilere.
74. En fremmed verden.
75. Og verst av alt, tilsynelatende var det få eller ingen visste noe om handelsflåtens innsats og betydning for krigens utfall.
76. Derfor rammet de skarpeste smertestikkene først da dere så at det ikke var noen der til å ta imot.
77. Familiene er gjerne det første store offeret i en total krig. Slik var det også for mange av dere krigsseilere.
78. Mange kvinner ble sittende igjen hjemme. De måtte takle ensomheten og i mange tilfeller oppdra små barn.
79. Langvarig adskillelse skapte usikkerhet og sorg.
80. De livsviktige familie- og vennskapsbånd var for mange ikke der lenger da de omsider vendte hjem.
81. Ingen heder, ingen oppfølging og ingen forståelse for søvnløse netter og psykiske senskader.
82. I dag vet vi at hjemkomsten er avgjørende for om senskader utvikles eller ikke.
83. Den kunnskapen manglet simpelthen den gangen og det gjør vondt å tenke på.
84. Det gjør vondt å tenke på at i tillegg til påkjenningene dere var utsatt for, skulle dere nå oppleve å kjempe dere gjennom en rekke administrative hindre.
85. Det forlenget krigen for mange av dere.
86. En evig spissrotgang mellom ulike instanser.

87. For å få bolig, for å få jobb, rasjoneringskort og i mange tilfeller også stemmerett.
88. Ja selv det at dere hadde hatt en god nasjonal holdning under krigen, måtte dokumenteres.
89. Det ble rett og slett for mye for mange av krigsseilerne. Med rette var det mange som følte seg sviktet og neglisjert.
90. Siden fulgte en lang og nedverdiggende kamp for å få hevet krigsskadepensjon.
91. Igjen kom datidens medisinske kunnskap som regulerte krigspensjoner til kort.
92. De fleste lot til å være friske. De var kommet hjem uten synlige skader.
93. De psykiske senskadene var det få som forsto noe av.
94. Det er dette som for dere er blitt kalt krigen etter krigen.
95. En labyrint av lover og paragrafer som man ble nødt til å sette seg inn i.
96. Mange fant situasjonen uverdigg.
97. Blant Sjøforsvaret og Hjemmefrontens ledelse fantes det personer som ble deres viktigste våpenbrødre også i fredstid.
98. Kanskje var det den felles krigserfaringen som gjorde at det var her krigsseilerne møtte størst forståelse?
99. Admiral Thore Horves innsats for krigsseilernes sak kan neppe overvurderes.
100. Takket være et utrettelig engasjement av ham og personer som Per Hansson, Kjell Arnljot Wig og Erik Bye, vant krigsseilerne omsider fram.

101. «Dårlig med søvn har det vært i alle år etter krigen», sa Leif Heimstad i NRKs sending Åpen Post i 1967. Programmet sjokkerte norske seere.
102. En etter en deler matroser, maskinister og kapteiner modig sine opplevelser under krigen.
103. Et og samme budskap går igjen hos dem alle. Den største påkjenningen kom etter krigen.
104. En sier det slik: «Den som kan si at han ikke har tatt noen skade under krigen, han må ha den største undersøkelsen».
105. Fortellingen om våre krigsseilere er en rystende beretning.
106. Om et samfunn som ikke var godt nok forberedt på å ta vare på noen av de største krigsheltene.
107. Om avvisning og fornektelse.
108. Dere krigsseilerne kan ikke klandres. Dere antok at samfunnet vil verdsette innsatsen deres.
109. Men dere ble skuffet.
110. Som samfunn skuffet vi dere.
111. I dag ber jeg derfor på vegne av den norske stat om unnskyldning for den behandlingen krigsseilerne ble utsatt for etter krigen.
112. Det som har skjedd, eller ikke skjedd, er også vår historie. Det vil ligge der som avtrykk og som en lærdom for ettertiden.
113. Vi må lære om historien. Og vi må lære av historien.

114. Det våre krigsseilere opplevde etter krigen er en lærdom vi har med oss når vi i dag sender soldater ut med flagget på skulderen på våre vegne.
115. Krigsseilernes utrettelige innsats for å bli forstått var ikke forgjeves.
116. Jeg er stolt av at vi i dag har fått på plass et system som ser hele mennesket, hele veteranen som vender hjem fra strid.
117. Det er snart 70 år siden krigen tok slutt.
118. Likevel er minnene og beretningene like levende og sterke.
119. Og de er vonde.
120. Vi skylder en stor takk til alle dem som modig har stått fram og fortalt sin historie.
121. Som har satt ord på det mange av oss ville ha skjøvet vekk.
122. Som har trosset glemselen, marerittene og de vonde opplevelsene.
123. Vi trenger det. Det er vår plikt å holde historien levende.
124. Vi og kommende generasjoner vil minnes alt dere ga for vårt land.
125. Vi må aldri tillate oss å glemme.
126. Derfor trenger vi minnesmerker.
127. Det er med dyp ærbødighet og respekt jeg i dag avduker monumentet i Fredsparken over våre krigsseilere.

Vedlegg 3: «Den internasjonale romdagen»

1. Kjære alle sammen.
2. Gratulerer så mye med Den internasjonale romdagen.
3. Det er en stor glede for meg å være her, og feire denne dagen sammen med dere.
4. Roms kultur og identitet feires over hele verden i dag.
5. Også i Norge skal vi være stolte over roms kultur – som en del av vår felles kultur.
6. Vårt samfunn skal ha plass til dere.
7. Jeg har selv hatt glede av deres gjestfrihet – da jeg var Kommunalminister.
8. Og jeg ønsker at Norge skal være et godt hjem for norske rom.
9. Slik har det dessverre ikke alltid vært – og vi kan ikke være stolte av historien vår.
10. Regjeringen mottok i februar i år rapporten ”Å bli dem kvit”.
11. Rapporten er skrevet av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter – eller HL-senteret.
12. HL-senteret har utført et viktig arbeid, som kom i stand fordi noen av dere ba om det. Og det takker jeg dere for. Noen av dere har også hjulpet HL-senteret med å skaffe informasjon.
13. Rapporten beskriver hvordan norske myndigheter førte en rasistisk og ekskluderende politikk overfor norske rom – før og etter andre verdenskrig – og de fatale følgene denne politikken fikk for norske rom under Holocaust – eller Porrajamos (på romanés).

14. Fra begynnelsen av 1900-tallet gjennomførte staten en politikk hvor målet var å ta fra norske rom dokumentasjonen deres på norsk statsborgerskap og å utvise dem fra landet – å bli dem kvitt.
15. Den såkalte ”sigøynerparagrafen” fra 1927 gjorde at norske rom ble nektet innreise til Norge.
16. Tilsvarende politikk ble praktisert i andre europeiske land.
17. Og i 1934 ble 68 norske rom nektet å komme tilbake til Norge.
18. Norske myndigheter ba om at de skulle bli stoppet på den dansk-tyske grensen. Slik ble de overlatt til seg selv, i et stadig farligere Europa.
19. Som en følge av den norske utestengelsen, ble norske rom i det tyskokkuperte Europa deportert til konsentrasjonsleirene under andre verdenskrig.
20. Og slik ble de ofre for nazistene.
21. 66 norske rom ble deportert fra det okkuperte Belgia til Auschwitz-Birkenau under andre verdenskrig.
22. Mange tilhørte følget som ble stoppet ved den tysk-danske grensen i 1934.
23. Bare fire overlevde konsentrasjonsleirenes umenneskelige grusomheter.
24. I tiårene etter andre verdenskrig fortsatte norske myndigheter å avvise rom.
25. ”Sigøynerparagrafen” ble opphevet først i 1956.
26. Men norske myndigheter anerkjente fortsatt ikke norske rom som statsborgere, helt frem mot 1970-tallet.
27. Tiden er høyst moden for et moralsk oppgjør med denne mørke delen av vår historie.

28. Staten må erkjenne sitt ansvar for de feil som ble begått og den urett som norske rom har opplevd.
29. På vegne av den norske stat vil jeg nå beklage – overfor norske rom:
30. Jeg beklager den rasistiske ekskluderingspolitikken som ble ført – i tiårene både før og etter andre verdenskrig. Jeg beklager også de fatale følgene denne politikken fikk for norske rom under Holocaust.
31. Regjeringen vil også gi en form for kollektiv oppreisning, som også rom selv har etterspurt.
32. I dialog med representanter for norske rom, ønsker vi å komme frem til hvordan dette kan gjøres.
33. Det er 70 år siden andre verdenskrig ble avsluttet. Nå må vi også anerkjenne ofrene blant norske rom – på lik linje med andre norske tap.
34. Vi skal lære av tidligere tiders feiltrinn.
35. Og vi må se fremover.
36. Jeg håper vi nå kan få en ny start på forholdet mellom myndighetene og norske rom.
37. Jeg håper vi kan snakke med hverandre – med tillit. Da kan Norge bli et trygt og godt hjem, også for norske rom.

Vedlegg 4: «Offisiell unnskyldning til «tyskerjentene»»

1. Kjære alle sammen,
2. Det er 70 år siden menneskerettighetserklæringen ble vedtatt. Og snart er det 75 år siden avslutningen av andre verdenskrig.
3. Dette gir oss mulighet til å se bakover og reflektere over vår egen historie og egne erfaringer.
4. Og det er en anledning til å se på vår egen samtid.
5. Derfor har vi invitert dere for å rette blikket særskilt på kvinners rolle og sårbarhet i krig og konflikt.
6. I 2020 markerer vi at det er 75 år siden avslutningen av andre verdenskrig.
7. Vi vant vår frihet. Demokratiet. De verdier og prinsipper vi setter så høyt. Som så mange kjempet for, og gjorde store offer for.
8. Endelig var årene med okkupasjon, vold og drap over.
9. Det er mulig å ane stemningen som rådet etter frigjøringen.
10. Gleden var enorm. Men mange bar på sorg og sinne etter krigens lidelser.
11. Grusomhetene og de enorme menneskelige lidelsene under de to verdenskrigene førte til at flere land så behovet for et sett universelle menneskerettigheter.
12. 10. desember 1948 vedtok FN de universelle menneskerettighetene i Paris.
13. Menneskerettighetserklæringen innledes slik:

14. «Da anerkjennelsen av iboende verdighet og av like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden.»
15. Nettopp disse verdiene, om like og uavhengelige rettigheter for alle som siden skulle bli nedfelt i menneskerettighetserklæringen, ble satt på prøve i frihetstiden rett etter krigen.
16. Hvordan behandlet vi fienden vi overvant?
17. Hvordan behandlet vi de som svek sitt land?
18. Og – hvordan behandlet vi de kvinnene som hadde forhold til fienden i vårt okkuperte land?
19. Freden kom ikke til alle 8. mai 1945.
20. I tiden etter at Norge igjen ble fritt, ble mange norske jenter og kvinner som hadde eller ble anklaget for å ha forhold til tyske soldater, utsatt for en uverdigg behandling.
21. Datidens kjønnsrollemønstre stilte ulike krav og forventninger til kvinner og menn. Ved frivillig å gi seg til fienden var det mange som mente at de ga bort noe som ikke bare var deres eget, men en del av nasjonen – og dermed sviktet sitt eget land. I en krigssituasjon ble det reagert på at noen inngikk nære relasjoner med fienden. Slik disse jentene og kvinnene gjorde.
22. Vi mangler fortsatt mye kunnskap, men vi vet at de var en svært uensartet gruppe.
23. For mange var det en ungdommelig forelskelse. For noen en livslang kjærlighet til en som var fiendens soldat. Eller en tankeløs flørt som satte spor for resten av livet.
24. Behandlingen de fikk har vært en stor belastning for den enkelte.
25. Splittet søster og bror. Foreldre og datter. Merket familier.
26. I generasjoner.

27. Barna har båret byrden av dommen over mor.
28. Skam og fortielse har vært en del av prisen. Folkesnakk og utstøtelse likeså.
29. Vi har sett på ny på hvordan myndighetene levde opp til sine forpliktelser som rettsstat.
30. Vår konklusjon er at norske myndigheter brøt med rettsstatens grunnprinsipp om at ingen borger skal straffes uten dom eller dømmes uten lov.
31. Kvinner og jenter ble arrestert og internert.
32. Fra våren 1945 ble mange tusen kvinner arrestert som tyskerjenter. Mange satt internert i flere måneder uten hjemmel i lov eller forskrift.
33. I august 1945 endret myndighetene statsborgerloven slik at de hadde anledning til å utvise kvinner som hadde giftet seg med tyske menn etter 9. april 1940.
34. I strid med Grunnloven ble denne ekteskapsanordningen gitt tilbakevirkende kraft.
35. Behandlingen disse kvinnene fikk står seg ikke når man holder det opp mot de grunnleggende prinsippene vi har for en rettsstat.
36. Med dette grunnlaget vil jeg i dag, på vegne av regjeringen, si unnskyld for måten norske myndigheter gikk frem på og behandlet jenter og kvinner som hadde en relasjon til tyske soldater under 2. verdenskrig.
37. Det har tatt lang tid for denne unnskyldningen å komme på plass.
38. Det er derfor grunn til å takke de som har bragt frem kunnskap om denne gruppen: enkeltpersoner som har orket å snakke, journalister, forfattere, politikere og forskere.
39. Men aller mest de som har delt sine egne historier: kvinnene det gjaldt og deres barn.

40. Tusen takk for at dere har vist at også Norge ikke fulgte det en rettsstat bør gjøre.